

ĮRODYMAIS PAGRĪSTOS POLITIKOS
ĮGYVENDINIMAS NUSIKALTIMŲ
PREVENCIJOS SRITYJE:
UŽSIENIO ŠALIŲ PATIRTIS IR JOS
PRITAIKYMO LIETUVOJE GALIMYBĖS

Vilnius
2017

ĮRODYMAIS PAGRĮSTOS POLITIKOS
ĮGYVENDINIMAS NUSIKALTIMŲ
PREVENCIJOS SRITYJE:
UŽSIENIO ŠALIŲ PATIRTIS IR
JOS PRITAIKYMO LIETUVOJE GALIMYBĖS

Mokslo studija

Svetlana JUSTICKAJA

2017 | Vilnius

Autorė:

Svetlana JUSTICKAJA

Recenzentai:

doc. Algimantas Čepas
Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras

doc. dr. Alfredas Kiškis
Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios teisės ir proceso institutas

Mokslo studijoje analizuojami dabartiniu metu vykstantys pagrindiniai nusikaltimų prevencijos srities pokyčiai. Aptariama įrodymais pagrįstos nusikaltimų prevencijos esmė, teoriniai nusikaltimų prevencijos programų veiksmingumo vertinimo patikimumo klausimai bei nusikaltimų prevencijos sistemos organizavimui keliami reikalavimai. Daug dėmesio skirta užsienio šalių patirties įgyvendinant įrodymais pagrįstą politiką nusikaltimų prevencijos srityje analizei, identifikuojamos problemos, su kuriomis susiduriama ją įgyvendinant. Aptariama šių problemų sprendimo patirtis ir jos reikšmė Lietuvai. Leidinyje turėtų sudominti tiek nusikaltimų prevencijos politikos formuotojus ir praktikus, tiek studijuojančius ir besidominčius baudžiamosios politikos veiksmingumo problemomis.

ISBN 978-9986-704-45-4 (online)

Redakcijos adresas:

Ankštoji g. 1A, LT-01109 Vilnius.
Tel./faks.: (8 5) 249 75 91,
info@teise.org, www.teise.org

© Lietuvos teisės institutas, 2017

TURINYS

Įvadas	6
1. Įrodymais pagrįsta nusikaltimų prevencija: esmė ir reikalavimai	9
1.1. Įrodymais pagrįstos nusikaltimų prevencijos esmė	9
1.2. Nusikaltimų prevencijos programų veiksmingumo vertinimas ir jo mokslinis pagrįstumas	11
1.3. Įrodymais pagrįstos nusikaltimų prevencijos organizaciniai reikalavimai ir labiausiai pažengusių šalių patirtis	18
1.3.1. Jungtinės Amerikos Valstijos	20
1.3.2. Kanada	24
1.3.3. Australija	26
1.3.4. Skandinavijos šalys	29
1.3.5. Jungtinė Karalystė	33
1.3.6. Apibendrinimas	36
2. Įrodymais pagrįstų standartų nusikaltimų prevencijos srityje plėtra	37
2.1. Kaip plačiai taikomi šiuolaikiniai nusikaltimų prevencijos programų veiksmingumo vertinimo metodai?	37
2.2. Perėjimo prie įrodymais pagrįstos nusikaltimų prevencijos etapai	39
3. Problemos įgyvendinant įrodymais pagrįstą nusikaltimų prevenciją	43
3.1. Pereinamojo etapo šalių grupės nusikaltimų prevencijos problemos	43
3.1.1. Atsargus, arba ambivalentinis, požiūris į šiuolaikinius nusikaltimų prevencijos veiksmingumo vertinimo metodus	43
3.1.2. Politinis nusikaltimų prevencijos projektų veiksmingumo pagrindimas	45
3.1.3. Emocinis nusikaltimų prevencijos projektų veiksmingumo pagrindimas	46
3.1.4. Vadovavimosi sunkumais taktika	47
3.1.5. Nusikaltimų prevencijos infrastruktūros kūrimo problemos	49

3.2. Brandžios nusikaltimų prevencijos šalių grupės problemos.....	50
3.2.1. Kiekybinių (eksperimentinių) ar kokybinių metodų pasirinkimo problema ...	51
3.2.2. Vidinio ir išorinio vertinimo pasirinkimo problema.....	57
3.2.3. Nusikaltimų indikatorių pasirinkimo problemos. Nusikaltimų ir jų prevencijos sąnaudų vertinimas.....	59
3.2.4. Nusikaltimų prevencijos programų kūrimo ir įgyvendinimo problemos....	73
4. Įrodymais pagrįstos nusikaltimų prevencijos perspektyvos Lietuvoje	85
4.1. Nusikaltimų prevencijos Lietuvoje bruožai	85
4.1.1. Nusivylimas nusikaltimų prevencija.....	86
4.1.2. Tradicinis požiūris į nusikaltimų prevenciją ir deklaratyviosios nusikaltimų prevencijos gimimas	89
4.1.3. Mokslo žinių atmetimo fenomenas arba imlumas mokslo naujovėms.....	91
4.2. Lietuvos nusikaltimų prevencijos situacija bendrame nusikaltimų prevencijos veiksmingumo raidos kontekste	94
4.3. Apibendrinimas.....	96
Išvados	98
Literatūra.....	101
Summary.....	108

ĮVADAS

Praėjusio amžiaus pabaigoje įvykusi nusikaltimų prevencijos revoliucija iš esmės pakeitė požiūrį į nusikaltimų prevencijos priemonių veiksmingumą. Esminis skirtumas atsispindi atsakant į klausimą, ar galime iš anksto tikėti vienos ar kitos prevencijos priemonės (programos) veiksmingumu? Ankstesniame nusikaltimų prevencijos etape vyravo įsitikinimas, kad „viskas veikia“, jog bet kokios pastangos užkirsti kelią nusikaltimams duoda tam tikrą teigiamą rezultatą. Dabartiniame nusikaltimų prevencijos etape po atliktų prevencijos veiksmingumo tyrimų įsigali priešingas – skeptiškas požiūris, kai prevencijos priemonė laikoma veiksminga tik pateikus mokslinius priemonės veiksmingumą patvirtinančius tyrimus (įrodymus).

Kas paskatino tokius pokyčius? Praėjusio amžiaus 8-ajame dešimtmetyje nusikaltimų prevencija susidūrė su esminiais sunkumais. Pradėjo ryškėti kontrastas tarp, viena vertus, įspūdingai išsiplėtusio prevencinės veiklos masto, didžiulių lėšų, skiriamų šiai veiklai, ir, kita vertus, aiškaus poveikio nusikalstamumui nebuvimo. Daugelyje šalių nusikalstamumo lygis didėjo nepaisant visų vykdomų prevencijos priemonių, kitose jis buvo pastovus, nors prevencijai nebuvo skirta didelio dėmesio. Anksčiau nekritiškai priimama prielaida, kad bet kokia prevencija, jeigu tik ji vykdoma gana plačiu mastu, užtikrina nusikaltimų mažėjimą, pradėjo kelti vis didesnių abejonių.

Šių abejonių išdava – nusikaltimų prevencijos veiksmingumo tyrimai, kuriais buvo siekiama nustatyti, kokios prevencijos priemonės iš tikrųjų daro prevencinį poveikį – mažina nusikaltimų skaičių, o kokios yra neveiksmingos. Daugybė atliktų prevencijos veiksmingumo tyrimų (R. Marinson, L. Sherman ir kt.) vertė pripažinti fundamentalią tiesą, jog mūsų įsivaizdavimas apie priemonių veiksmingumą yra klaidingas, vien tik „sveiku protu“ paremti prevencinio poveikio mechanizmai dažniausiai neveikia. Tik objektyviais, moksliniais metodais pagrįstas veiksmingumo vertinimas gali padėti atsakyti, kas iš tikrųjų „veikia“, „kas neveikia“ ir „kas gali būti perspektyvu“.

Taigi veiksmingumo revoliucija iš esmės pakeitė požiūrį į nusikaltimų prevenciją. Nuo „šventai tikinčios“ prevencijos pereita prie skeptiškos – įrodymais pagrįstos (angl. *evidence-based*) nusikaltimų prevencijos – kai lėšos ir pastangos skiriamos tik toms prevencijos programoms ir priemonėms, kurių veiksmingumas yra kruopščiai ir visapusiškai įrodytas dabartinio prevencijos mokslo metodais.

Perėjimas prie naujos, įrodymais pagrįstos nusikaltimų prevencijos politikos įvairiose šalyse vyksta gana skirtingais tempais ir keliais. Sparčiausiai šia kryptimi juda šalys, kuriose ir prasidėjo veiksmingumo revoliucija, tai – JAV, Didžioji Britanija, Kanada. Daug lėčiau ir sunkiau šis procesas vyksta kitose pasaulio

valstybėse. Britų mokslininkų atliktas tyrimas¹ apie besivystančiose šalyse (iš viso – 145)² taikomus *evidence-based* standartus rodo, kad iki šiol daugelis prevencijos projektų remiasi retorika, o ne realiu jų veiksmingumo vertinimu, t. y. dominuoja tradicinis požiūris į nusikaltimų prevencijos veiksmingumo užtikrinimą ir jo vertinimo būdus.

Lietuvoje susiduriame su panašia situacija. Atlikti tyrimai rodo, kad (a) Lietuvoje įrodymais pagrįsti nusikaltimų prevencijos metodai kol kas retai taikomi (labiau laikytina išimtinė praktika); (b) tai sukelia nacionalinės nusikaltimų prevencijos sistemos neveiksmingumą; (c) šių metodų taikymo patirties stoka tapo pagrindiniu nusikaltimų prevencijos veiksmingumo stabdžiu.

Kyla klausimas, ar dabartiniai nusikaltimų prevencijos Lietuvoje sunkumai perėinant prie įrodymais grindžiamos politikos ir praktikos būdingi ir kitoms šalims? Kokios yra šių sunkumų įveikimo ir tolimesnės nusikaltimų prevencijos plėtotės Lietuvoje perspektyvos? Jeigu ir kitos šalys susidūrė su panašiais sunkumais, ar Lietuvai gali būti naudinga jų įveikimo patirtis? Ne mažiau svarbi ir tolimesnė perspektyva. Užsienio šalių, jau įveikusią šiuos sunkumus ir praktikoje plačiai taikančių įrodymais pagrįstos nusikaltimų prevencijos politikos standartus, leistų numatyti problemas, su kuriomis Lietuva susidurs tolimesniais savo raidos etapais. Taigi siekiant tobulinti Lietuvos nusikaltimų prevencijos sistemą, daryti ją veiksmingesnę, prasminga atsižvelgti į šalių, jau taikančių įrodymais pagrįstus standartus nusikaltimų prevencijos srityje, patirtį.

Šios **mokslo studijos tikslas** – ištirti užsienio šalių patirtį įgyvendinant įrodymais pagrįstą politiką nusikaltimų prevencijos srityje, nustatyti problemas, su kuriomis susiduriama ją įgyvendinant, identifikuoti gerosios praktikos pavyzdžius įveikiant sunkumus ir tuo pagrindu pateikti siūlymus dėl priemonių, reikalingų Lietuvai plėtojant įrodymais pagrįstą nusikaltimų prevencijos politiką ir praktiką.

Atliekant šią mokslo studiją buvo pasitelkti loginis-lingvistinis, sisteminis ir lyginamasis metodai, dokumentų ir antrinių duomenų analizė. Buvo analizuojama mokslinė literatūra, tarptautiniai ir nacionaliniai teisės aktai nusikaltimų prevencijos srityje. Siekiant ištirti užsienio šalyse sukauptą patirtį buvo išanalizuota Jungtinių Amerikos Valstijų, Kanados, Jungtinės Karalystės, Australijos ir Skandinavijos šalių patirtis. Išvardintos šalys pasirinktos dėl kelių priežasčių. Tai labiausiai pažengusios šalys nusikaltimų prevencijos srityje ir turinčios daug nusikaltimų prevencijos

¹ *Akpokodje J., Bowles R., Tigere E.* Evidence-based approaches to crime prevention in developing countries – A scoping review of the literature. Department for International Development (DFID), London, 2002.

² Valstybės Rytų Azijoje ir Ramiajame vandenyne, Viduriniuose Rytuose, Karibų ir Lotynų Amerikoje, Europoje, Centrinėje Azijoje bei Užsachario Afrikoje.

programų veiksmingumo vertinimo patirties. Kitas privalumas yra tas, kad tai yra skirtingų teisinių, kultūrinių ir kt. tradicijų šalys. Tai leidžia pamatyti, ar šie aspektai turi įtakos ir kokios įrodymais pagrįstos nusikaltimų prevencijos standartų įgyvendinimo ypatumams, ar vis dėlto dominuoja visiems bendras modelis. Priklausomai nuo to bus galima pasiūlyti labiausiai Lietuvos sąlygas atitinkančias strategijas.

Mokslo studijos struktūrinės dalys pateikiamos laikantis dalykinio nuoseklumo. Iš pradžių aptariami dabartiniu metu vykstantys pagrindiniai nusikaltimų prevencijos srities pokyčiai. Nagrinėjama įrodymais pagrįstos nusikaltimų prevencijos esmė. Analizuojami teoriniai nusikaltimų prevencijos programų veiksmingumo vertinimo patikimumo klausimai ir aptariami nusikaltimų prevencijos sistemos organizavimui keliami reikalavimai, kylantys iš įrodymais pagrįstos prevencijos standartų. Vėliau nagrinėjama, kaip vyksta naujų nusikaltimų prevencijos vertinimo metodų adaptacija pasaulyje, su kokiomis problemomis susiduriama juos įgyvendinant. Aptariama šių problemų sprendimo patirtis ir jos reikšmė Lietuvai.

Tikimės, kad ši mokslo studija suteiks papildomų galimybių ir priemonių gerinti nusikaltimų prevencijos sistemos veiksmingumą Lietuvoje, bus naudinga tiek nusikaltimų prevencijos politikos formuotojams, tiek praktikams, taip pat studijuojantiems ir besidomintiems baudžiamosios politikos veiksmingumo problemomis.

1. ĮRODYMAIS PAGRĮSTA NUSIKALTIMŲ PREVENCIJA: ESMĖ IR REIKALAVIMAI

1.1. Įrodymais pagrįstos nusikaltimų prevencijos esmė

Terminas *įrodymais pagrįsta nusikaltimų prevencija* (IPP) reiškia, kad nusikaltimų prevencija turi būti racionali ir paremta geriausiai įrodymais³. Kitaip tariant, siekiama, kad priimant sprendimą įgyvendinti tam tikrą nusikaltimų prevencijos programą būtų panaudoti geriausi iš esamų įrodymai.

Reikalavimas, jog nusikaltimų prevencija būtų maksimaliai paremta moksliniais įrodymais, iš pirmo žvilgsnio atrodo keistas. Kuo gi dar, jei ne mokslu, gali būti paremti mūsų sprendimai? Gyvename XXI amžiuje, kai visos žmogaus veiklos sferos remiasi mokslu, siekia naujų žinių, seka mokslu naujoves. Dar niekada žmonijos istorijoje mokslo autoritetas nebuvo toks aukštas kaip mūsų laikais. Todėl atrodo keista, kad tenka kalbėti apie specialią *įrodymais pagrįstą* nusikaltimų prevenciją. Lyg dar galėtų būti prevencija, kuri nebūtinai turi būti pagrįsta moksliniais tyrimais.

„Kaip programa, kuri nepateikė jokių savo veiksmingumo įrodymų, gali būti finansuojama, pritarta jos įgyvendinimui? Nelaimė, tai atsitinka nuolat“⁴, – rašo vienas iš žymiausių šiuolaikinių nusikaltimų prevencijos tyrėjų Davidas Farringtonas⁴. Mat atrenkant ir įgyvendinant nusikaltimų prevencijos programas veikia daug aplinkybių, turinčių įtakos sprendimo priėmimui: politiniai motyvai, interesų grupių spaudimas, populistinis noras patenkinti viešąją nuomonę, savanaudiški atskirų asmenų interesai, naujovių baimė ir kiti nieko bendra su mokslu neturintys ir jam prieštaraujantys motyvai. Šie interesai verčia ignoruoti jiems prieštaraujančius mokslo pasiekimus, vienpusiškai atrinkti tik tuos mokslo duomenis, kurie atitinka politinius, finansinius ar kitus interesus.

Reikia atkreipti dėmesį, kad tokią situaciją matome ne tik nusikaltimų prevencijoje, bet ir kitose srityse, pavyzdžiui, medicinos, psichologijos, socialinio darbo, edukologijos, vadybos⁵. „Netgi medicinoje, – rašo L. Shermanas, – moksle, kuris

³ *Welsh B. C., Farrington D. P. Evidence-based crime prevention // Welsh B. C., Farrington D. P. (Eds.). Preventing Crime: What Works for Children, Offenders, Victims, and Places. Springer, 2007, p. 2.*

⁴ *Ibid.*, p. 1.

⁵ Žr. *Avby G., Nilsen P., Dahlgren M. A. Ways of Understanding Evidence-Based Practice in Social Work: A Qualitative Study // British Journal of Social Work, 2013, Vol 44, No 6, p. 1366–1383; Sackett D. L., Straus S. E., Richardson W. S., Rosenberg W., Haynes R. B. Evidence-based medicine: How to practice and teach EBM. New York: Churchill Livingstone, 2000; Thomas G., Pring R. Evidence-based practice in Education. Maidenhead: Open University Press, 2004; Rousseau D. M. Evidence-based management in health care // Korunka C., Hoffmann P. (eds.) Change and quality in human service work. Munich: Hampp Publishers, 2005; Pfeiffer J., Sutton R. I. Hard Facts, Dangerous Half-Truths and Total Nonsense: Profiting From Evidence-Based Management. Cambridge: Harvard Business School Press, 2006.*

pasižymi tuo, kad čia griežčiausiai laikomasi mokslo principų ir keliami ypač aukšti išsilavinimo reikalavimai, didžiausią praktikos dalį formuoja vietiniai papročiai, čia susiklosčiusios nuomonės, „teorijos“ ir „įspūdžiai“⁶. Visose šiose srityse *įrodymais pagrįsta* reiškė reikalavimą, kad priimant sprendimus būtų vadovaujama mokslu, o ne politiniais ir kitais sumetimais. Įrodymais pagrįsta medicina yra bandymas perlaužti šią tendenciją, įtvirtinti įsitikinimą, kad bet koks sprendimas visų pirma turi remtis mokslo patikrintais įrodymais.

Įrodymais pagrįsta nusikaltimų prevencija visų pirma reiškia keliamų reikalavimų visumą. Vienas iš esminių – visais atvejais, nepriklausomai nuo politinių ir kitų interesų, remtis šiuolaikinio mokslo pasiekimais. Šis reikalavimas pirmiausia adresuojamas nusikaltimų prevencijos organizatoriams ir nusako, kad jie neturi pasirinkimo laisvės naudotis ar nesinaudoti šiuolaikinio mokslo pasiekimais, negali savo nuožiūra priimti ar atmesti mokslo patikrintos tiesos. Jie privalo, remdamiesi mokslo metodais, įvertinti šios tiesos pagrįstumą ir, jai pasitvirtinus, remtis šia tiesa planuodami ir vykdydami nusikaltimų prevenciją.

Antra vertus, įrodymais pagrįsta nusikaltimų prevencija – tai sistema priemonių, kurios leidžia įvertinti tam tikrų išvadų mokslinį pagrįstumą ir patikimumą. Jos padeda atskirti ir atmesti teiginius, kurie nors ir atitinka tam tikrus politinius ir kitus interesus, bet yra moksliskai nepagrįsti. Kartu jos leidžia nustatyti ir mokslo patvirtintų teiginių mokslinio pagrįstumo laipsnį ir remtis tais, kurių pagrįstumo ir patikimumo lygis yra aukštesnis.

Mokslinio pagrįstumo reikalavimas, kurį kelia įrodymais pagrįsta prevencija, glaudžiai susijęs su nusikaltimų prevencijos veiksmingumo užtikrinimu. Veiksmingumas – pagrindinis nusikaltimų prevencijos klausimas. Nusikaltimų prevencija vykdoma tam, kad būtų sumažintas tam tikrų nusikaltimų skaičius. Neužtikrinus šios veiklos veiksmingumo, pagrindinis nusikaltimų prevencijos tikslas nebus pasiektas – nusikaltimų nesumažės. Tokiu atveju prevencija nebus prevencija.

Bet tam, kad nusikaltimų prevencija būtų veiksminga, reikia, kad būtų patikrintas vykdomų prevencijos priemonių veiksmingumas, tai yra įrodyta, kad ši priemonė mažina nusikaltimų skaičių. Toks patikrinimas gali būti atliktas tik mokslo priemonėmis. Tam tikra prevencinė priemonė gali būti palanki politiškai, gerinti ją siūlančio politiko populiarumą tam tikros gyventojų grupės akyse, šios priemonės įgyvendinimas gali būti naudingas tam tikros grupės asmenims, pavyzdžiui, kuriems jos įgyvendinimas gali tapti pajamų šaltiniu arba ji gali atitikti nusistovėjusią tradiciją. Tačiau nei priemonės politinė reikšmė, nei naudingumas jos vykdytojams, nei atitiktis tradicijai negali užti-

⁶ *Welsh B. C., Farrington D. P. Evidence-based crime prevention // Welsh B. C., Farrington D. P. (Eds.). Preventing Crime: What Works for Children, Offenders, Victims, and Places. Springer, 2007, p. 2.*

krinti priemonės veiksmingumo. Didžiausią politinį palaikymą turinti priemonė gali būti visiškai neveiksminga ir, atvirkščiai, visiškai nepopuliari nusikaltimų prevencijos priemonė gali būti vienintelė, kurios taikymas gali realiai sumažinti nusikaltimų skaičių.

Mokslinis nusikaltimų prevencijos priemonės įvertinimas – vienintelis būdas pasiekti, kad nusikaltimų prevencija darytų realų prevencinį poveikį, tai vienintelis būdas atrinkti veiksmingas priemones. Kartu mokslinis nusikaltimų prevencijos priemonių įvertinimas yra ir vienintelis būdas tobulinti nusikaltimų prevenciją. Moksliniai prevencijos priemonių veiksmingumo įvertinimo metodai leidžia nustatyti priemonių veiksmingumą ir ieškoti kelių jį didinti.

Priimdamas istorinį sprendimą dėl L. Shermano vadovaujamo nusikaltimų prevencijos veiksmingumo tyrimo, JAV Kongresas visų pirma nukreipė jį prieš įrodymais nepagrįstą, *intuityviąją*, vien buitinius sumetimais besiremiančią nusikaltimų prevenciją. Daugelis praktikų žiūri į nusikaltimų prevenciją kaip į meną. Tačiau, kaip nurodė JAV Kongresas, nusikaltimų prevencijos menas (panašiai kaip medicinoje) turi būti vertinamas ir vadovaujamas mokslinių prevencijos programų veiksmingumo įvertinimu⁷.

Tai jokiū būdu nereiškia, kad įrodymais pagrįsta prevencija atsiduria už politikos, už atskirų žmonių ir jų grupių interesų, vertybių ir pan. ribų. Nusikaltimų prevencijos tikslai visada buvo ir lieka politinių, ekonominių ir kitų interesų veikimo sferoje. Nusikaltimai, kurių mažinimo siekiama, yra visuomenės interesų, tikslų, vertybių, tradicijų atspindėjimas. Tai, kas tam tikroje visuomenėje pripažįstama nusikaltimais, yra visų šių interesų, vertybių, tradicijų koncentruota išraiška. Jie sąlygoja nusikaltimų prevencijos tikslus. O įrodymais pagrįsta prevencija yra tiesiog tobulesnis, palyginti su tradicine nusikaltimų prevencija, įrankis jiems pasiekti.

Taigi įrodymais pagrįsta nusikaltimų prevencija nėra kokia nors atskira nusikaltimų prevencijos rūšis ar naujas nusikaltimų prevencijos (poveikio) metodas. Pirmiausia tai reikalavimas visai prevencijos veiklai remtis tik moksliniais metodais, tai būdas šiam reikalavimui užtikrinti bei būdas atsiriboti nuo visos tos (deja, dar gausios) prevencinės veiklos, kuri remiasi intuityviais veiksmingumo vertinimo metodais ir dėl to lengvai tampa politinių, finansinių ir kitų interesų įrankiu.

1.2. Nusikaltimų prevencijos programų veiksmingumo vertinimas ir jo mokslinis pagrįstumas

Įrodymais pagrįsta nusikaltimų prevencija atskiria priemones, kurių veiksmingumas įrodytas, nuo tų, kurių veiksmingumas neįrodytas. Tačiau vienos ar kitos prevencijos

⁷ *Sherman L. W. et al.* Preventing Crime: What Works, What Doesn't, What's Promising. A Report To The United States Congress Prepared for the National Institute of Justice. Department of Criminology and Criminal Justice University of Maryland, 1997.

priemonės veiksmingumo pagrįstumo lygis gali būti skirtingas. Vienais atvejais apie priemonės veiksmingumą gali liudyti tik vienas ar keli atskiri tyrimai. Tie tyrimai gali būti atlikti seniai, kai sąlygos buvo kitos. Abejonių gali kelti ir tyrimo organizavimo aspektai, naudotas tyrimo instrumentarijus. Kitais gi atvejais apie priemonės veiksmingumą gali vieningai liudyti daugybė įvairiomis sąlygomis ir įvairaus kontingento patikimais metodais atlikti ir nepriekaištingai organizuoti tyrimai. Taigi išvados pagrįstumas apie nusikaltimų prevencijos programos veiksmingumą priklauso nuo to, kokiais įrodymais ši tyrimo išvada grindžiama.

Įsivaizduokime situaciją, kai atlikus tam tikros nusikaltimų priemonės veiksmingumo tyrimą buvo prieita prie išvados, kad ji yra labai veiksminga. Tačiau nagrinėjant įrodymus, kuriais pagrįsta ši išvada, paaiškėjo, kad šios išvados pagrįstumo lygis yra žemas. Atliktas tik vienas vienintelis tyrimas, kuriuo remiantis padaryta ši išvada, tyrimo kontingentas, tyrimo metodai ir jo organizacija tik iš dalies atitinka griežtus metodinius reikalavimus. Aišku, tai geriau negu nieko. Svarstant, ar įtraukti šią priemonę į nusikaltimų prevencijos programą, ar ji bus veiksminga, mums bus svarbu, kad yra atliktas šios priemonės veiksmingumo tyrimas ir jis parodė, kad priemonė veiksminga. Tačiau kartu lieka tikimybė, kad kitas šios priemonės veiksmingumo tyrimas gali paneigti pirmojo išvadas, kad tolesni tyrimai atskleis įvairių papildomų veiksmų, nuo kurių priklauso, kiek veiksminga bus ši priemonė. Visai kitas reikalas, jeigu nusikaltimų prevencijos priemonės veiksmingumas būtų patvirtintas daugybės nepriekaištingai organizuotų ir atliktų tyrimų. Tokiu atveju pavojus, kad tolimesni tyrimai paneigs priemonės veiksmingumą, yra labai mažas.

Todėl be duomenų apie tai, koks yra priemonės veiksmingumas, reikalingi ir duomenys, kurie rodo, kiek pagrįstas yra šis teiginys. Laurence'as Shermanas ir jo bendradarbiai, atlikdami savo istorinį nusikaltimų prevencijos programų veiksmingumo tyrimą⁸, susidūrė su būtinybe įvertinti ir lyginti tyrimų rezultatų pagrįstumą. Tuo tikslu jie sukūrė penkių balų tyrimų vertinimo skalę, dabartiniu metu vadinamą *Maryland Scientific Method Scale* (SMS), įvertinti metodologinę tyrimų kokybę. L. Shermanas išskyrė penkis pagrįstumo lygius priklausomai nuo to, kokiais įrodymais rėmėsi veiksmingumo vertinimas. Didžiausias pasitikėjimas rezultatais teikiamas penktam lygiui, o trečias lygis, kaip nurodo autoriai, turėtų būti minimalus lygis, būtinas pakankamai tiksliesiems rezultatams gauti⁹. Žemiau panagrinėsime kiekvienos

⁸ Sherman L. W. et al. Preventing Crime: What Works, What Doesn't, What's Promising. Report to the U.S. Congress. Washington, D.C.: U.S. Dept. of Justice, 1997.

⁹ Plačiau žr. Sherman L. W., Farrington D. P. et al. Evidence-Based Crime Prevention. London, New York: Routledge, 2002, p. 13–21.

skalės kriterijus plačiau.

Pirmas pagrįstumo lygis: kai išvada apie veiksmingumą grindžiama koreliaciniu ryšiu tarp prevencijos priemonės ir nusikaltimų sumažėjimo.

Koreliacinis ryšys – tai toks, kuris leidžia kelti prielaidą, kad reiškiniai tarpusavyje susiję. Sakykime, ištyrus vietovių grupę galime nustatyti, kad vietovėse, kur aktyviai vykdomos tam tikros nusikaltimų prevencijos priemonės, nusikaltimų skaičius yra mažesnis, negu ten, kur jos nevykdomos (pavyzdžiui, vietose, kur įrengtos stebėjimo kameros, nusikalstamumo lygio rodikliai mažesni nei vietovėse, kuriose stebėjimo kamerų nėra). Tai perša išvadą, kad šios prevencijos priemonės daro prevencinį poveikį, kitaip tariant, yra veiksmingos. Koreliacinio ryšio nustatymas duoda tam tikrą pagrindą tikėtis, kad tolimesni tyrimai patvirtins šių priemonių veiksmingumą. Todėl jeigu negalime laukti, kol bus atlikti kiti veiksmingumo vertinimo tyrimai, tai koreliacinio ryšio nustatymą galime vertinti kaip argumentą, remiantis kuriuo galima būtų siūlyti išbandyti šias prevencijos priemones.

Tačiau remiantis tik koreliaciniais ryšiais susiduriame su keletu problemų:

1. *Priežastingumo problema.* Neaišku, kas iš tų dviejų reiškinių yra priežastis, o kas pasekmė. Nusikaltimų prevencija reikalauja didelio darbo ir resursų. Gali būti, kad mažesnis nusikaltimų skaičius kaip tik ir išlaisvina žmones ir resursus nusikaltimų prevencijos priemonėms organizuoti. Tuo atveju nusikalstamumo lygis sąlygoja prevencijos lygį. Iš kitos pusės, viskas gali vykti taip, kaip tikisi nusikaltimų prevencijos organizatoriai: įgyvendintos prevencijos priemonės sumažino nusikaltimų skaičių.

2. *Pašalinis poveikis.* Žymus matematinės statistikos tyrėjas M. G. Kendallas, tirdamas veiksnius, nuo kurių priklauso televizijos paplitimas įvairiose Didžiosios Britanijos vietovėse, nustatė stebėtiną dėsningumą: kuo vietovėje daugiau psichiškai nesveikų žmonių, tuo daugiau televizorių¹⁰. Šis koreliacinis ryšys atsirado ne dėl to, kad televizija varytų žmones iš proto, ir ne dėl to, kad tik psichinės sveikatos problemų turintys žmonės perka televizorius. Jis atsirado dėl trečio veiksnio – gyvenamosios vietovės dydžio. Didesnėse vietovėse daugiau tiek televizorių, tiek psichiškai nesveikų žmonių. Tai pseudoryšys, kuris atsirado vien dėl pašalinio poveikio. Nė vienas iš šių stipriai koreliaciniu ryšiu susijusių reiškinių nėra kito priežastis, nedaro kitam poveikio. Televizorių skaičiaus apribojimas nesumažins psichiškai nesveikų žmonių skaičiaus, lygiai kaip ir veiksmingesnis gydymas nuo psichinių ligų nepaskatins žmonių pirkti mažiau televizorių.

Lygiai taip pat ryšys tarp prevencinių priemonių taikymo ir nusikaltimų skaičiaus gali būti pseudoryšys – vietovėse, kur gyventojai rimčiau žiūri į nusikalstamumo problemą, bus mažiau nusikaltimų ir vykdoma daugiau nusikaltimų prevencijos iniciatyvų. Vykdam šiose vietovėse prevencinę veiklą, yra pavojus, kad prevencijos

¹⁰ Юл Дж., Кендалл М. Теория статистики. Москва: Госстатиздат, 1960.

priemonės nedarys numatomo poveikio, nepaisant to, kad buvo nustatytas stiprus koreliacinis ryšys tarp prevencinės veiklos ir nusikaltimų skaičiaus.

Antras pagrįstumo lygis: *nustatyta chronologinė įvykių seka tarp programos ir rezultatų, t. y. kad nusikalstamumo pokyčiai įvyko po to, kai buvo imtasi prevencijos priemonių.*

Sakykime, kad nustatytas ryšys ne apskritai tarp prevencijos priemonės ir nusikaltimų skaičiaus (kaip buvo ankstesniame pavyzdyje), o tarp anksčiau įgyvendintų priemonių ir po to atsiradusių nusikaltimų skaičiaus pokyčių. Pavyzdžiui, po vaizdo kamerų įrengimo nusikaltimų skaičius tose vietovėse sumažėjo. Tokio ryšio nustatymas leidžia daryti prielaidą, kad ankstesnis reiškinys (prevencijos priemonės) sukėlė ir nulėmė vėlesnį reiškinį (nusikalstamumo lygio sumažėjimą).

Ir vėlgi, priimdami sprendimą dėl nusikaltimų prevencijos priemonių taikymo, galime vadovautis šiais veiksmingumo patvirtinimo duomenimis, jeigu neturime kitų. Teiginio, kad prevencijos priemonė veiksminga, pagrįstumo laipsnis aukštesnis nei pirmoje grupėje, kai buvo nustatytas paprastas koreliacinis ryšys. Mat susijusių reiškinų nuoseklumo laiko požiūriu nustatymas išsprendžia pirmąją problemų grupę: mums nekyla klausimo, kuris iš jų yra priežastis ir kuris pasekmė. Vėlesnis reiškinys (nusikalstamumo pokyčiai) niekaip negali būti ankstesnio priežastimi.

Kartu išlieka antroji problema, jog ryšį tarp šių prevencijos priemonių ir nusikalstamumo galėjo sukelti kiti veiksniai. Nusikaltimų skaičius galėjo sumažėti paprasčiausiai dėl to, kad jis tuo laikotarpiu apskritai mažėjo. Jis galėjo mažėti dėl šalies ekonominės situacijos pagerėjimo ir kitų globalių reiškinų. Pagerėjus ekonominei padėčiai ir atsiradus papildomam finansavimui buvo pagalgvota apie prevenciją. Įgyvendinus prevencines priemones situacija toliau gerėjo, tai ir sudarė įspūdį, kad pagerėjimas yra prevencijos pasekmė.

Ypač klastingi yra įprasti, natūralūs nusikalstamumo pokyčiai. Nusikalstamumas yra vienas iš masinių atsitiktinių reiškinų pavyzdžių, sąlygojamas daugybės įvairios krypties veiksnių, iš kurių vieni didina, kiti mažina nusikaltimų paplitimą. Dėl to nusikaltimų skaičius, kiekvienu konkrečiu momentu priklausantis nuo daugybės gan nepastovių faktorių, pats yra labai nepastovus ir linkęs svyruoti: periodiškai atsitiktinai didėti ar mažėti. Kiti tokių pat masinių atsitiktinių reiškinų pavyzdžiai yra derlius, paciento būklė, kainų svyravimas rinkos sąlygomis ir pan.

Jeigu nusikaltimų prevencijos priemonių įgyvendinimas atsitiktinai sutapo su eiliniu nusikaltimų skaičiaus sumažėjimu, vėlgi atrodys, kad tą mažėjimą sukėlė prevencijos priemonių poveikis. Tuo patikėjus ir pradėjus ją taikyti plačiau, gali paaiškėti jos neveiksmingumas ir kad prevencijai panaudoti resursai išleisti veltui.

Trečias pagrįstumo lygis: *ryšio tarp prevencijos priemonės ir nusikaltimų tyrimas taikant kontrolinės grupės metodą.*

Įsivaizduokime, kad tam tikroje vietovių grupėje (eksperimentinėje) įgyvendinama prevencijos priemonė. Tuo tarpu kitoje visais atžvilgiais identiškoje vietovių

grupėje (kontrolinėje) ši priemonė neįgyvendinama. Praėjus nustatytam laikui pirmoje grupėje matomi palankūs nusikalstamumo pokyčiai. Tuo tarpu kontrolinėje tokių pokyčių nematyti.

Taip organizavus nusikaltimų prevencijos priemonės veiksmingumo patikrinimą, galima teigti, kad teigiami pokyčiai eksperimentinėje grupėje nėra nulėmti aukščiau minėtų bendrųjų nusikalstamumo pokyčių, jo įprastų svyravimų. Pokyčiai įvyko tik vietovėse, kur buvo įgyvendintos prevencijos priemonės. Jie neįvyko ten, kur priemonės įgyvendinamos nebuvo. Tuo tarpu jeigu pokyčiai įvyktų ir eksperimentinėje, ir kontrolinėje grupėse, darytina išvada, kad nepaisant to, kad siekiami pokyčiai įvyko, prevencijos priemonės visgi yra neveiksmingos.

Taigi kontrolinės grupės metodo taikymas leidžia išspręsti pagrindinį priekaištą, kuris buvo teikiamas antros grupės prevencinių priemonių veiksmingumo nustatymo metodams, kad pokyčius sukėlė kokių nors pašalinių veiksnių poveikis. Iš to išplaukia, kad trečiosios grupės metodų išvados apie tam tikros priemonės veiksmingumą pasižymi aukštesniu pagrįstumu, palyginus su antrąja ir juo labiau pirmąja grupe.

Ketvirtas pagrįstumo lygis: veiksmingumo nustatymas, naudojant kelis skirtingose vietose atliktus tyrimus.

Kontrolinių grupių metodo taikymas gali neduoti patikimo rezultato, jeigu toks tyrimas atliktas tik vieną kartą ir tik vienoje vietoje. Kitoje vietoje ir kitu laiku tyrimas gali ir nepatvirtinti pirmajame tyrime nustatyto prevencijos priemonės veiksmingumo. Taip gali įvykti dėl iš pirmo žvilgsnio nereikšmingų vietos ypatumų, kurių atžvilgiu nustatytas ryšys pasirodė jautrus. Tuo tarpu atlikus panašius tyrimus daug kartų ir daugelyje vietų ir visur patvirtinus prevencijos priemonės veiksmingumą, galime daryti išvadą, kad nustatytas ryšys tarp prevencijos priemonės ir nusikalstamumo *stabilus*. Tai reiškia, kad šią veiksmingą prevencijos priemonę galime plačiai taikyti ne tik ten, kur ji buvo nustatyta, bet ir kitose vietovėse. Taip pat tai reiškia, kad ją galima įtraukti ir į plataus masto regionines ir nacionalines nusikaltimų prevencijos programas.

Penktas pagrįstumo lygis: atsitiktinis tiriamų grupių priskyrimas eksperimentinei ir kontrolinei grupei.

Garsūs Eltono Mayo eksperimentai, atlikti JAV Hotorno gamyklose, atskleidė vadinamąjį Hotorno efektą (angl. *Hawthorne effect*) – didelį poveikį, kurį eksperimento rezultatams daro tiriamųjų požiūris į tyrimą¹¹. Tirdamas apšvietimo poveikį darbo našumui, jis nustatė, kad poveikį našumui daro ne patys apšvietimo pokyčiai, bet tai, ką darbuotojai apie juos galvoja. E. Mayo eksperimentai vertė tyrėjus „atverti akis“ – suprasti fundamentalų faktą, kad tarp eksperimentinio poveikio tiriamajam

¹¹ *Mayo E. The Social Problems of an Industrial Civilisation. Routledge and Kegan Paul, 1949; later edn with appendix, 1975.*

ir jo reakcijos į jį slypi daugybė svarbių veiksnių, susijusių su jo psichika, asmenybe, pasaulėžiūra, santykiais ir pan. Šie tarpiniai veiksniai gali iškreipti net ir geriausiai suplanuoto eksperimento rezultatus.

Šiuos veiksnius galima neutralizuoti vienu būdu – tiriamieji neturi žinoti, kokiai grupei priklauso – eksperimentinei ar kontrolinei. Dar geriau, jeigu apie tai nežino ir pats eksperimentuotojas – asmuo, suinteresuotas vienais ar kitais eksperimento rezultatais, kuris gali pats to nesuvokdamas bandyti „padėti“ jo pageidaujamiems rezultatams atsirasti. Tai galima pasiekti atsitiktiniu būdu (pvz., naudojant atsitiktinių skaičių lentelę) priskiriant tiriamuosius prie eksperimentinės ar kontrolinės grupės ir nepranešant jiems, kokioje grupėje jie atsidūrė. Tokiu būdu organizuotas prevencijos priemonės veiksmingumo patikrinimas užtikrina aukščiausią išvadų apie jį pagrįstumo laipsnį.

Apibendrinant reikia pabrėžti, kad nusikaltimų prevencijos programų veiksmingumo tyrimų metodologinio lygio įvertinimo metodikos (*Maryland Scientific Method Scale*) sukūrimas turėjo svarbią reikšmę tolimesnei nusikaltimų prevencijos plėtojei. Tai leido ne tik išryškinti skirtumus tarp veiksmingumo vertinimų, bet ir atskleisti pagrindinius pavojus, kurie slypi už kiekvieno vertinimo pagrįstumo lygio. Nėra, pavyzdžiui, jokių abejonių, kad paprasčiausias, pigiausias ir mažiausiai pastangų reikalaujantis nusikaltimų prevencijos priemonės veiksmingumo įvertinimo būdas yra koreliacinio ryšio nustatymas. Naudojant šios grupės metodus, galime sutaupyti nemažai žmoniškųjų išteklių ir lėšų. Tačiau L. Shermano klasifikacija tiksliai apibūdina „kainą“, kurią už tą paprastumą ir pigumą tenka sumokėti. Labai tikėtina, kad šis vertinimas pasirodys klaidingas, šis ryšys bus iliuzinis (pseudoryšys) ir kad koreliacinį ryšį tarp poveikio priemonės ir nusikaltimų sukėlė kiti, pašaliniai veiksniai. Dėl šios aplinkybės nusikaltimų prevencijos programos tikslai nebus pasiekti, didžiulis su prevencijos priemonės įgyvendinimu atliktas darbas ir panaudoti resursai neduos jokio rezultato. Taigi už „ekonomiją“, pasiektą naudojant žemiausią veiksmingumo patikrinimo lygį, tenka mokėti nepalyginamai aukštesnę kainą – tuo, kad visi projektui skirti resursai bus panaudoti veltui.

Iš čia išplaukia veiksmingumo revoliucijos – perėjimo prie įrodymais pagrįstos nusikaltimų prevencijos – būtinybė. Per keletą pastarųjų dešimtmečių įrodymais pagrįstas vertinimas tapo visuotinai pripažintas. Galima teigti, kad toliausiai šia kryptimi žengė medicina. Čia sukurta daugybė įrodymais pagrįstų profesinės veiklos standartų. Kiekvienas iš jų susistemina tam tikros diagnostikos ar gydymo srities pasiekimus, jų pagrindu sudaromos veiklos rekomendacijos. Kiekviena tokia rekomendacija pagrįsta atitinkamų tyrimų apibendrinimu ir tuo pačiu pagrindu nustatomas rekomendacijos pagrįstumas¹². Panašių tendencijų matome ir kitose

¹² *Justickis V., Saladis T., Pamerniackas A.* Pamatiniai reikalavimai medicinos standartui: Lietuvos ir Didžiosios Britanijos medicinos standartų lyginamasis tyrimas // Sveikatos politika ir valdymas: mokslo darbai, 2011, Nr. 3(1), p. 122–157.

srityse¹³.

Įrodymais pagrįsta metodika nusikaltimų prevencijos srityje taip pat greitai užkariauja pozicijas. Atliktos tyrimų apžvalgos leido įvertinti nusikaltimų prevencijoje dažniausiai taikomų priemonių veiksmingumą ir šių išvadų pagrįstumą¹⁴, sukurtos mokymo ir metodinės priemonės įrodymais pagrįstos prevencijos metodams perimti ir naudoti¹⁵. Reikalavimas užtikrinti nusikaltimų prevencijos veiksmingumą, patikrinant, ar į nusikaltimų prevencijos programas įtrauktos priemonės tikrai veikia (t. y. jų veiksmingumas patikrintas moksliniais tyrimais), tampa viena iš nusikaltimų prevencijos projektų konkursinio finansavimo sąlygų.

Šiame kontekste pamatinę reikšmę įgijo Jungtinių Tautų Organizacijos priimti tarptautiniai dokumentai, įtvirtinantys nusikaltimų prevencijos standartus ir normas. Jungtinių Tautų gairėse dėl nusikaltimų prevencijos (2002)¹⁶, be kita ko, įtvirtinami nusikaltimų prevencijos programų vertinimo standartai. Šių gairių 23 straipsnyje nurodoma, kad „Vyriausybės, kitos prevenciją remiančios ir dalyvaujančios projektuojant ir įgyvendinant prevencijos programas organizacijos turėtų:

(A) atlikti trumpalaikius ir ilgalaikius vertinimus siekdamas nustatyti, kas veiksminga, kokiomis sąlygomis ir kodėl;

(B) atlikti sąnaudų ir naudos analizę (angl. *cost-benefit analysis*);

(C) įvertinti, kokių mastu prevencijos priemonės prisideda mažinant nusikalstamumą ir viktimizaciją, atsižvelgiant į nusikaltimų sunkumą bei nusikaltimų baime;

(D) sistemingai vertinti prevencijos priemonių rezultatus ir nenumatytas pasekmes, tiek teigiamas, tiek neigiamas, pavyzdžiui, tokių kaip nusikalstamumo lygio

¹³ Žr. *Avby G., Nilsen P., Dahlgren M. A. Ways of Understanding Evidence-Based Practice in Social Work: A Qualitative Study // British Journal of Social Work, 2013, Vol 44, No 6, p. 1366–1383; Sackett D. L., Straus S. E., Richardson W. S., Rosenberg W., Haynes R. B. Evidence-based medicine: How to practice and teach EBM. New York: Churchill Livingstone, 2000; Thomas G., Pring R. Evidence-based practice in Education. Maidenhead: Open University Press, 2004; Rousseau D. M. Evidence-based management in health care // Korunka C., Hoffmann P. (eds.) Change and quality in human service work. Munich: Hampp Publishers, 2005; Pfeffer J., Sutton R. I. Hard Facts, Dangerous Half-Truths and Total Nonsense: Profiting From Evidence-Based Management. Cambridge: Harvard Business School Press, 2006.*

¹⁴ *Sherman L. W., Farrington D. P. et al. (eds.) Evidence-Based Crime Prevention. London, New York: Routledge, 2002.*

¹⁵ Pvz., žr. *Savignac J., Dunbar L. Guide for Selecting an Effective Crime Prevention Program. Public Safety Canada, Ottawa, 2015 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrsc/pblctns/gd-slctng-ffctw-prgrm/gd-slctng-ffctw-prgrm-en.pdf>>.*

¹⁶ *Guidelines for the Prevention of Crime, Annex to ECOSOC Resolution 2002/13 [interaktyvus]. United Nations, 2002 [žiūrėta 2016-08-02]. Prieiga per internetą: <https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/crimeprevention/resolution_2002-13.pdf>.*

sumažėjimas ar asmenų ir/ar bendruomenių stigmatizacijos.“

Taigi, apibendrinant tai, kas jau išdėstyta, galima teigti, kad įrodymais pagrįsta nusikaltimų prevencija yra naujas dėsningas nusikaltimų prevencijos raidos etapas. Jo esminiai bruožai: (1) nusikaltimų prevencijos priemonių veiksmingumo užtikrinimas vyksta nuolat tikrinant ir peržiūrint prevencijos priemonių įgyvendinimo rezultatus, (2) tai pasiekama išimtinai šiuolaikinio mokslo metodologinėmis priemonėmis, (3) eliminavus politinius, ekonominius ir kitokius interesus, trukdančius veiksmingai įgyvendinti prevencines strategijas (prevencines priemones).

1.3. Įrodymais pagrįstos nusikaltimų prevencijos organizaciniai reikalavimai ir labiausiai pažengusių šalių patirtis

Nors niekas rimtai neabejoja, kad nusikaltimų prevencija turi remtis mokslu ir kad valstybėje priimami sprendimai turi būti grindžiami mokslo įrodymais, tačiau tai toli gražu nereiškia, kad perėjimas prie įrodymais pagrįstos politikos įvyks savaime. Savo klasikiniame straipsnyje apie prevencinių programų vertinimą D. Campbellas pagrįstai rašė, kad diegti mokslinius vertinimo metodus dažniausiai trukdo ne žinių stoka ir praktiniai sunkumai, o politinės valios ir organizacijos trūkumas¹⁷.

Iš tikrųjų tam, kad prasidėtų naujų metodų įgyvendinimas ir nacionalinė nusikaltimų prevencijos sistema remtųsi įrodymais pagrįstais principais, reikia sukurti atitinkamas paskatas, sudaryti būtinas organizacines sąlygas, kitaip tariant, turėtų būti sukurtas organizacinis įgyvendinimo mechanizmas. Šis mechanizmas visų pirma turėtų užtikrinti nusikaltimų prevencijos programų vertinimą. Svarbu, kad nusikaltimų prevencijos organizatoriai suprastų, jog vertinimas yra būtinas nusikaltimų prevencijos programos įgyvendinimo elementas, taip pat nusikaltimų prevencinių projektų organizatoriams turi būti aišku, kaip atlikti poveikio vertinimą, suvokti visą vertinimo procesą. Taigi, įrodymais pagrįsta nusikaltimų prevencija kelia naujus reikalavimus nusikaltimų prevencijos organizavimo procesui. Pažymėsime pagrindinius bruožus, kuriuos turėtų atitikti tokia sistema:

- reikalinga *institucija* (sąlygiškai pavadinsime ją Nacionaliniu nusikaltimų prevencijos centru), *kuri administruotų nusikaltimų prevencijai skiriamą finansavimą* ir užtikrintų, kad nusikaltimų prevencijos projektai atitiktų įrodymų pagrįstus prevencijos standartus. Tuo tikslu ši įstaiga ar organizacija *turėtų numatyti tokią paraiškų finansavimo tvarką, kurioje įrodymais pagrįstos prevencijos reikalavimai taptų esminėmis projektų finansavimo sąlygomis*;
- reikia *sukurti teikiamų projektų vertinimo tvarką* ir organizacinį vienetą, kuris

¹⁷ Campbell D. T. Reforms as experiments // American Psychologist, 1969, Vol 24(4), p. 409–429 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.cem.org/attachments/publications/CEMWeb027%20Reforms%20As%20Experiments.pdf>>.

nagrinėtų pateiktus projektus ir įvertintų jų atitiktį nustatytiems įrodymais pagrįstos prevencijos standartams;

- rengiant projektus ir užtikrinant jų atitiktį nustatytiems reikalavimams, neišvengiamai kyla neaiškumų ir klausimų. Todėl svarbu sudaryti sąlygas projektų autoriams gauti reikiamą *konsultaciją*, taip pat galėtų žinoti įstaigos, kurioje vyks jų rengiamų projektų vertinimas, požiūrį į tai, kaip abejonių keliantys klausimai turi būti išspręsti;
- nagrinėjant ir vertinant projektus, labai tikėtinas nesutarimų ir ginčų atsiradimas. Todėl svarbu, kad egzistuoūtų *organizacinis vienetas, kuris galėtų juos išnagrinėti ir išspręsti ginčus*;
- priklausomai nuo to, kokius reikalavimus ši įstaiga kelia projektams, priklauso, kokią kvalifikaciją turėtų turėti specialistai, vertinantys projektus, kokiomis žiniomis ir įgūdžiais jie turi disponuoti. Tuos reikalavimus geriausiai žino organizacija, kuri juos ir formuoja. Todėl būtent ši įstaiga ar organizacija turėtų *atlikti vadovaujantį vaidmenį rengiant specialistus, tikslinant kvalifikacinius reikalavimus ir vertinant jų pasirengimą*;
- po to, kai reikalavimus atitinkantis projektas gavo finansavimą, reikalinga *projekto vykdymo priežiūra* – kontrolė, kuri galėtų padėti išaiškinti ir koreguoti jo įgyvendinimo proceso nukrypimus, o jį užbaigus, nustatyti, ar jis buvo įgyvendintas tinkamai;
- *periodiškai apibendrinti* visų finansuotų nusikaltimų prevencijos projektų įgyvendinimo rezultatus ir tuo pagrindu *teikti pasiūlymus* dėl prevencijos projektų rėmimo tvarkos tobulinimo;
- institucija, turinti daugiausia informacijos apie šalyje vykdomas nusikaltimų prevencijos programas, turi geriausias galimybes tapti kitų organizacijų ir institucijų, vykdančių nusikaltimų prevenciją, veiklos ir *bendradarbiavimo koordinatoriumi*;
- institucija, turinti daugiausia informacijos apie šalyje vykdomas nusikaltimų prevencijos programas ir jos dalyvius, turi geriausias galimybes *formuoti ir teikti pasiūlymus dėl baudžiamosios justicijos ir kitų sistemų tobulinimo*.

Žvelgiant į šiuos įvardintus pagrindinius nusikaltimų prevencijos sistemos bruožus, reikėtų atkreipti dėmesį į keletą aspektų.

1. Visi nurodyti sistemos elementai logiškai kyla vienas iš kito. Iš tikrųjų, jeigu tam tikra įstaiga ar organizacija skirsto nusikaltimų prevencijai numatytas finansines lėšas, tai ji turi turėti tam tikras lėšų skirstymo taisykles. Suprantama, kad, skirstydami lėšas pagal numatytas taisykles, projektų rengėjai gali susidurti su neaiškumais ir klausimais, todėl jie turi sugebėti atsakyti į juos, priimti sprendimą, kaip tos taisyklės turi būti taikomos vienais ar kitais neaiškiais atvejais. Jeigu ji užsiima taisyklių aiškinimu, tai jai tenka ir konsultuoti projekto autorius, teikti metodinę pagalbą. Per tam tikrą taisyklių taikymo laiką reikia apibendrinti jų taikymą ir galiausiai įvertinti.

2. Visų šių vienas iš kito logiškai kylančių ir vienas su kitu glaudžiai susijusių uždavinių palankiausias sprendimas organizaciniu požiūriu – jų sujungimas į vieną organizacinį vienetą. Pavyzdžiui, jeigu reikalavimus projektui teiktų viena organizacija, o neaiškumus, susijusius su jų įgyvendinimu, nagrinėtų kita – tai lengvai galėtų tapti organizacinių nesklaidumų, nesusipratimų, ginčų ir delsimo šaltiniu. Lygiai taip pat būtų atskyrus konsultavimą ir metodinių rekomendacijų teikimą nuo įgyvendinimo priežiūros arba nusikaltimų prevencijos projektų finansavimo praktikos apibendrinimą nuo kvalifikacinių reikalavimų juos rengiantiems darbuotojams nustatymo ir vykdymo ir pan.

Iš to išplaukia, kad toks nacionalinis nusikaltimų prevencijos centras turi pasižymėti panašiais esminiais bruožais nepriklausomai nuo to, kokioje šalyje jis veikia. Nacionaliniai skirtumai gali pasireikšti tik atskirose tokio centro veiklos detalėse. Kitaip tariant, šalis, kuri priėmė sprendimą pereiti prie įrodymais pagrįstos nusikaltimų prevencijos, neturi didelio pasirinkimo organizavimo formos prasme. Kiekvienu atveju tai turėtų būti nacionalinis nusikaltimų prevencijos centras, kuris sprendžia visas minėtas užduotis. Šio centro struktūrą ir funkcijas lemia ne nacionaliniai kultūriniai šalies ypatumai, o visiems vienodi įrodymais pagrįstos prevencijos užtikrinimo reikalavimai.

Galima manyti, kad Lietuvai tai gera žinia. Ji reiškia, kad organizuojant įrodymais pagrįstą nusikaltimų prevencijos sistemą mūsų šalyje nereikės rinktis tarp alternatyvių jos organizavimo būdų, nereikės spręsti, koku keliu eiti: organizuoti nacionalinę nusikaltimų prevencijos sistemą pagal bendrosios ar kontinentinės teisės šalių pavyzdį, rinktis vokišką ar prancūzišką, skandinavišką ar kokį nors kitą variantą. Kelias tik vienas – aprašyto tipo nacionalinės sistemos, užtikrinančios visų įrodymais pagrįstos nusikaltimų prevencijos reikalavimų įgyvendinimą. Kita gera žinia yra ta, kad tai atveria plačias geriausios patirties pasirinkimo galimybes. Pavyzdžiui, įsivaizduokime, kad visos nacionalinės sistemos turėjo suformuoti reikalavimus nusikaltimų prevencijos projektams. Kiekvienos iš jų esmė ir turinys toks pats – jie tiesiogiai kyla iš įrodymais pagrįstos prevencijos reikalavimų, todėl sudaro galimybę iš įvairių užsienio šalyse parengtų dokumentų rinktis labiausiai vykusį. Atrenkant tokį dokumentą svarbu bus ne tai, kiek jis atitinka mūsų tautos mentalitetą, kultūrą, nusistovėjusią tvarką ir pan., bet tai, kaip aiškiai, tiksliai, išsamiai išdėstyti įrodymais pagrįstos prevencijos reikalavimai. Žemiau apibūdinsime keletą jau veikiančių nacionalinių nusikaltimų prevencijos centrų, panagrinėsime, kaip kiekviename iš jų atsispindi aukščiau aprašyti pagrindiniai bruožai.

1.3.1. Jungtinės Amerikos Valstijos

Įstaiga, kuri šalies mastu atsakinga už nusikaltimų prevenciją, yra JAV teisingumo departamentas (*U.S. Department of Justice – DOJ*). Departamento struktūroje veikia

trys padaliniai, atsakingi už federalinės finansinės paramos paskirstymą nusikaltimų prevencijai: Teisingumo programų biuras (*Office of Justice Programs – OJP*), Į bendruomenę orientuotos policijos biuras (*Office of Community Oriented Policing Services – COPS*) ir Smurto prieš moteris biuras (*Office on Violence Against Women – OVW*).

Teisingumo programų biuro (*Office of Justice Programs*) misija – didinti visuomenės saugumą ir gerinti tinkamą teisingumo vykdymą visoje Amerikoje per novatorišką lyderystę ir programas, platinant pažangiausias žinias ir geriausią praktiką bei teikiant dotacijas nusikaltimų mažinimo strategijų įgyvendinimui¹⁸. Finansinis šios įstaigos ir jos kuruojamų nusikaltimų prevencijos programų krepšelis tikrai įspūdingas. 2015 m. jam buvo skirta 4,051,8 mln. JAV dolerių. OJP veikla apima praktiškai visas pagrindines nusikaltimų prevencijos kryptis¹⁹.

Prevencijos programų finansavimas vyksta dviem būdais. *Tikslinės dotacijos (Formula or Block Grants)* – tai finansavimo forma, kai dotacijos skiriamos nekonkursiniu būdu, tačiau jos gavėjas turi pateikti paraišką ir atitikti nustatytus reikalavimus. Tikslinės dotacijų programos gali būti skirtos arba konkrečiam tikslui (pavyzdžiui, padėti nepilnamečiams teisės pažeidėjams²⁰, teikti pagalbą nusikaltimų aukoms²¹), arba susijusios su visuomenės saugumo užtikrinimu apskritai. Kitas finansavimo būdas – *diskrecinis finansavimas (Discretionary Grants)*. Dotacijos skiriamos tiesiogiai OJP laisviesiems gavėjams, dažniausiai konkurenciniu pagrindu. Šiuo atveju skelbiamas šaukimas teikti projektus tam tikra tema bei organizuojamas projektų konkursas. Tokiu būdu finansuojama didžioji dauguma nusikaltimų prevencijos projektų²².

Prieš teikdami paraišką, projekto autoriai pirmiausia turi patikrinti, ar jie turi teisę kreiptis dėl dotacijos (reikalavimai paraiškų teikėjams apibrėžiami kiekviename teikime)²³. Įsitikinę savo tinkamumu turi užpildyti atitinkamos formos paraišką, kuri apima dešimt pozicijų, iš kurių septynios suteikia informaciją apie projekto autorius, o kiti trys apima projekto turinio aprašymą. Pildydamas pirmąją iš pastarųjų trijų

¹⁸ Plačiau žr. Office of Justice Programs [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://ojp.gov/about/mision.htm>>.

¹⁹ Plačiau žr.: U.S. Department of Justice. FY 2016 Budget and Performance Summary. Prieiga per internetą: <https://www.justice.gov/sites/default/files/jmdl/pages/attachments/2015/01/30/31_bs_section_ii_chapter_-_ojp.pdf>.

²⁰ Žr.: Juvenile Accountability Block Grants Program (OJJDP). Prieiga per internetą: <<https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/ojjdp/231990.pdf>>.

²¹ Žr.: Victim Compensation Formula Grants (OVC VOCA). Prieiga per internetą: <http://ojp.gov/ovcl/grants/pdf/txt/FY15_Victim_Compensation_Formula_Grant_Solicitation_Posting_508.pdf>.

²² Plačiau apie finansavimo būdus žr.: <<http://ojp.gov/funding/Apply/GrantProcess.htm>>.

²³ Plačiau žr.: <<http://www.grants.gov/web/grants/applicants/applicant-eligibility.html>>.

pozicijų autorius pateikia bendrą projekto apibūdinimą. Tuo tarpu antras ir trečias renka informaciją, kurios pagrindu galima įvertinti, ar projektas atitinka įrodymais pagrįstos prevencijos reikalavimus. Antros pozicijos formuluotė tokia: „Apibūdinkite metodiką, kurią naudojote projekto veiksmingumui įvertinti (prašome aprašyti ją kuo detaliau).“ Trečioji suformuluota tokiu būdu: „Aprašykite teikiamų įrodymų vertinimo ar metaanalizės rezultatus, nurodydami tyrimų tikslus ir jų procedūrą (prašome aprašyti kuo detaliau).“ Pareiškėjai gali pateikti bet kokią kitą papildomą informaciją apie save ir savo projektą.

Nusikaltimų *prevencijos projektų vertinimo procesas* prasideda nuo analizės informacijos apie projekto teikėją. Atmetami projektų teikėjai, kurių ankstesni projektai buvo nesėkmingi, kurie nėra finansiškai stabilūs, kurie vykdydami ankstesnius projektus nesilaikė nustatytų terminų ir pan. Tuomet atliekamas projekto pagrindinis (dalykinis) vertinimas, kurio metu nustatoma, ar pateikta informacija yra pagrįsta ir suprantama, ar siūlomos veiklos yra išmatuojamos, numatomi rezultatai pasiekiami²⁴.

Projektų dalykinį vertinimą atlieka Nacionalinio teisingumo departamento mokslinio tyrimo instituto padalinys – *Nacionalinis teisingumo institutas (National Institute of Justice – NIJ)*, kurio tikslas – padėti sprendimų priėmėjams ir nusikaltimų prevencijos programų įgyvendintojams suteikiant visą geriausią įmanomą informaciją apie tai, kas veikia, o kas ne, ir kas perspektyvu baudžiamojo teisingumo, nepilnamečių justicijos ir darbo su nusikaltimo aukomis srityje.

Kita svarbi Nacionalinio teisingumo instituto veiklos kryptis – įgyvendintų nusikaltimų prevencijos programų veiksmingumo tyrimas ir apibendrinimas, peržiūrėjimas jau esamų vertinimų ir metaanalizės tyrimai pagal standartizuotus kriterijus. Vertinimus atlieka didelė specialistų komanda, kurią sudaro pagrindiniai tyrėjai (angl. *Lead Researchers*) ir tyrimų recenzentai (angl. *Study Reviewers*). Pirmieji atrenka tyrimus, kurie sudaro vertinamos programos įrodymų bazę, koordinuoja tam tikros tyrimo srities vertinimo procesą, taip pat yra atsakingi už sprendimą situacijų, kai ekspertų vertinimai išsiskiria. Tyrimų recenzentai atlieka peržiūrą ir įvertinimą atskirų tyrimų, kurie sudaro programos įrodymų bazę. Jiems keliami ir tam tikri minimalūs kvalifikaciniai reikalavimai: (1) turėti mokslo daktaro laipsnį (pageidautina socialinių mokslų, susijusių su tyrimų vertinimo sritimis, pavyzdžiui, sociologijos ar baudžiamojo teisingumo); (2) būti dalyko ekspertu / specialistu ir turėti plačių žinių apie mokslinius tyrimus mažiausiai iš vienos šių teminių sričių: nusikalstamumas ir nusikaltimų prevencija; nuteistųjų elgesio korekcija ir reintegracija; teismai, narkotikai ir psichotropinių medžiagų vartojimas; nepilnamečių justicija; teisėsauga, nusikaltimų aukos ir viktimizacija; (3) turėti plačių mokslo ir mokslinių tyrimų metodikos žinių; (4) turėti galimybę skirti programų vertinimui mažiausiai penkias dienas per metus.

²⁴ Apie vertinimo procesą plačiau žr.: <<http://ojp.gov/funding/Apply/GrantProcess.htm>>.

Pažymėtina, kad vertinimo instrumentai (kriterijai), kuriuos naudoja ekspertai, yra labai konkretūs ir viešai prieinami²⁵. Vertinimas atliekamas pagal aštuonių žingsnių sistemą. Įvertinamas programos tikslo aktualumas, nustatoma, kokia apimtimi panaudota aktuali literatūra, atliekamas teikiamų įrodymų patikrinimas ir įvertinimas. Vėliau programą nagrinėja atitinkamos srities ekspertai, kurie irgi pateikia savo išvadas ir vertina balais 12 pagrindinių programos parametrų.

Atlikus vertinimą, programos *ranguojamos* į keturias grupes. *Veiksmingos programos* – tai tokios, kurios turi tvirtų įrodymų, parodančių, jog jos numatyti tikslai pasiekti. *Perspektyvios programos* – tai tokios, kurios turi tam tikrų įrodymų, kad jos numatyti tikslai pasiekti. *Neveiksmingos programos* – tai tokios, kurios turi tvirtų įrodymų, parodančių, kad ji neturėjo poveikio arba sukėlė neigiamas šalutines pasekmes. Galiausiai išskiriamos *programos, kurios buvo peržiūrėtos, tačiau joms nepriširtas joks reitingas dėl įrodymų trūkumo*, pavyzdžiui, buvo reikšmingi apribojimai, susiję su tyrimo dizainu, dėl ko buvo neįmanoma nustatyti priežastinio ryšio tarp priemonių ir rezultatų²⁶. Kartu pastebima, kad griežtas įrodymų vertinimas yra tik vienas iš keleto veiksnių, į kuriuos reikia atsižvelgti planuojant teisingumo politiką ar priimanč sprendimus dėl konkrečių priemonių finansavimo. Taip pat svarbu skatinti ir remti novatoriškus metodus, kurie gali dar neturėti daug veiksmingumo įrodymų.

Programų autoriai turi galimybę peržiūrėti ekspertinį vertinimą ir, jeigu su juo nesutinka, pateikti *apeliaciją*. Jos eiga yra tiksliai reglamentuota²⁷. Apeliaciniam vertinimui atrenkami du ekspertai. Skirtingai nuo pirminio vertinimo, kurį atlieka ekspertai, dirbantys įvairiuose JAV universitetuose, bet tarp kurių nėra Nacionalinio teisingumo instituto darbuotojų, apeliaciją atlieka Nacionalinio teisingumo instituto specialistai. Kiekvienas iš dviejų paskirtų ekspertų nepriklausomai nuo kito peržiūri projektą, atlieka pakartotinį vertinimą ir motyvuoja savo vertinimą. Tuomet ekspertų vertinimai palyginami. Jeigu vertinimai yra skirtingi, organizuojamas jų susitikimas, kiekvienas pateikia savo vertinimo pagrindimą ir pasiekiamas konsensusas. Vėliau šis bendras įvertinimas palyginamas su pirminiu. Jeigu jie skiriasi, įvyksta bendras pirminio ir apeliacinio įvertinimo specialistų pasitarimas, kurio metu suderinamas galutinis vertinimas.

Reikia akcentuoti vieną svarbią šios procedūros ypatybę. Apeliacijos teisė ir procesas nenumato jokių specialių apribojimų, kurie susiaurintų apeliančių ar ape-

²⁵ The National Institute of Justice. How We Review and Rate a Program From Start to Finish. Prieiga per internetą: <https://www.crimesolutions.gov/about_starttofinish.aspx; *Program Evidence Rating Instrument—Part 2*: https://www.crimesolutions.gov/pdfs/ratinginstrument_part2.pdf>.

²⁶ Žr. ten pat.

²⁷ The National Institute of Justice. Inquiring About or Appealing an Evidence Rating. Prieiga per internetą: <https://www.crimesolutions.gov/about_evidencerating.aspx>.

liacijos priežasčių ratą. Numatant apeliacijos galimybę, visada atsiranda pavojus, kad kiekvienas finansavimo negavęs pareiškėjas bandys nuginčyti vertinimą, apeliacinė instancija bus užversta skundais, jai teks iš naujo nagrinėti kiekvieną projektą, pirminis vertinimas taps paprasta formalia bet kokio projekto nagrinėjimo stadija, o tikrasis vertinimas vyks antroje – apeliacijos instancijoje. Šiam pavojui išvengti paprastai naudojami įvairiausi apeliacijos apribojimai. Pavyzdžiui, nurodoma, kad galima apeliuoti tik dėl procedūrinių pažeidimų, padarytų atliekant pirmąjį vertinimą, nustatomos atvejų, dėl kurių negalima apeliuoti, kategorijos ir pan. Nacionalinio teisingumo instituto apeliacinio vertinimo sistemoje nė vienas iš šių apribojimų nėra taikomas. Tai galima būti paaiškinti tokiomis aplinkybėmis:

1. Siekimu, kad nebūtų atmestas nė vienas vertingas projektas.
2. Vertinimo organizatorių supratimu, kiek subjektyvūs gali būti ekspertų vertinimai, ypač socialinėje sferoje.
3. Vertinimo procedūros tikslumu. Programos autorius pats gali pakartoti vertinimą ir dėl vertinimo procedūros konkretumo ir tikslumo jis gauna tą patį rezultatą.
4. Vertinimo procedūros atvirumu ir skaidrumu. Įvertintos programos kartu su ekspertų vertinimu paskelbiamos internetiniame tinklalapyje ir kiekvienas gali susipažinti tiek su programa, tiek su jos vertinimu.

Taigi, apibendrinant JAV nusikaltimų prevencijos organizacinę sistemą, pabrėšime, kad jai būdingi visi skyriaus pradžioje apibūdinti esminiai nacionalinės įrodymais pagrįstos prevencijos sistemos bruožai: administruoja nusikaltimų prevencijai skiriamų lėšų paskirstymą, nustato projektams reikalavimus, kurie tiesiogiai išplaukia iš įrodymais pagrįstos prevencijos principų, vykdo plačią metodinę konsultacinę veiklą ir kasmetinį visos vykdomos prevencinės veiklos apibendrinimą.

1.3.2. Kanada

Nusikaltimų prevencijos veiksmingumo užtikrinimas yra pagrindinė Nacionalinio nusikaltimų prevencijos centro (*National Crime Prevention Centre – NCPC*) užduotis. Šio centro nuostatuose skelbiama, kad Nacionalinio nusikaltimų prevencijos centro misija – padėti veiksmingais ir efektyviais (angl. *effective and cost-efficient*) būdais užkirsti kelią nusikaltimams ir mažinti jų skaičių remiantis žinomais rizikos veiksniais didžiausios rizikos gyventojų grupėse ir vietovėse²⁸.

Nacionalinis nusikaltimų prevencijos centras prisideda prie federalinės vyriausybės vaidmens palaikant bendruomenės saugumą. Jis yra *atsakingas už Nacionalinę nusikaltimų prevencijos strategiją* (*National Crime Prevention Strategy*), per kurią federalinė vyriausybė suteikia finansinę paramą nusikaltimų prevencijos iniciatyvoms,

²⁸ Žr.: Public Safety Canada. National Crime Prevention Centre. Prieiga per internetą: <<https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/cntrng-crm/crm-prvntn/ntnl-crm-prvntn-cntr-eng.aspx>>.

plėtoja vietas, provincijas/teritorinius, nacionalinius ir tarptautinius *partnerystės ryšius, kuria ir platina žinias* apie veiksmingus nusikaltimų prevencijos metodus, atlikdama finansavimui atrinktų projektų griežtus poveikio vertinimo tyrimus. Už savo veiklą NCPC atsakingas šalies viešojo saugumo ministrui.

NCPC koncentruojasi į dvi pagrindines veiklos rūšis: tikslinę paramą nusikaltimų prevencijos iniciatyvoms bei praktinių žinių kūrimą ir sklaidą. Teikdamas finansinę paramą ir techninę pagalbą NCPC tikisi pagerinti vietos bendruomenės pajėgumą užkirsti kelią nusikaltimams ir priartinti projektų rengimą prie įrodymais pagrįstų prevencijos standartų²⁹.

Nusikaltimų prevencijos iniciatyvų finansavimas organizuojamas per *atskirus fondus* (šiuo metu veikia keturi fondai), be to, yra nustatomos prioritinės projektų finansavimo sritys. Pavyzdžiui, Nusikaltimų prevencijos veiksmų fondas (*Crime Prevention Action Fund – 69*) suteikia terminuotą finansavimą įrodymais pagrįstoms nusikaltimų prevencijos iniciatyvoms bendruomenėse. 2008–2012 metais CPAF palaikė kūrimą ir įgyvendinimą įrodymais pagrįstų prevencijos projektų, skirtų darbui su imigrantų nusikalstamomis jaunimo grupėmis (*LINKing Refugee Youth and Families to Positive Social Supports*), besimokančių merginų iš nepasiturinčių šeimų nusikaltimų prevencijai (*Spirit – Girls Identifying Real Life Solutions (Spirit)*), prievartos indėnų šeimose prevencijai (*Strengthening the Spirit-Oskâyi Kiskinotahn: Building a Comprehensive Response to Family Violence in Aboriginal Communities (Strengthening the Spirit)*), ankstyvajai nusikaltimų prevencijai, finansuojant programą, kurioje padedama 6–11 m. berniukams formuoti savikontrolės ir problemų sprendimo įgūdžius (*Stop Now and Plan Program – SNAP*). 2015 metais prioritetas buvo skirtas prevencijos iniciatyvoms, padedančioms spręsti prostitucijos problemas ir nukreiptoms į individualias ar kompleksines priemones, kurios gali padėti asmenims, norintiems išeiti iš prostitucijos. Be to, numatyta, kad finansavimui atrinkti projektai turės praeiti griežtą vertinimą, kurio rezultatai padės papildyti Kanados žinių bazę apie tai, kas yra veiksminga palengvinant išėjimą iš prostitucijos³⁰.

NCPC vykdo plačią *metodinę konsultacinę veiklą*, leidžia metodines priemones nusikaltimų prevencijos programų rengėjams. Taip pat yra sukurtas internetinis tinklalapis, kuriame prevencinių iniciatyvų autoriai gali ne tik susipažinti su projektams keliamais reikalavimais, bet ir pamatyti, kaip šie reikalavimai turėtų būti

²⁹ Žr.: Public Safety Canada. National Crime Prevention Centre. Blueprint for Effective Crime Prevention, 2007. Prieiga per internetą: <http://publications.gc.ca/collections/collection_2009/sp-ps/PS4-44-2007E.pdf>.

³⁰ Plačiau apie nusikaltimų prevencijos fondus žr.: Government of Canada. Crime Prevention Funding Programs. Prieiga per internetą: <<https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/cntrng-crm/crm-prvntn/fndng-prgrms/index-en.aspx>>.

įvykdyti, nes čia paskelbti ir visų finansavimą gavusių projektų aprašymai. Be to, NCPC reguliariai atrenka ir skelbia vadinamuosius modelinius projektus, tai yra tuos, kurie atitinka įrodymais pagrįstus standartus³¹.

Kita svarbi NCPC veiklos kryptis – *nusikaltimų prevencijos projektų įgyvendinimo apibendrinimas*³². Vienas iš paskutinių apibendrinimų apėmė analizę 71 nusikaltimų prevencijos projekto, kurie buvo finansuojami įgyvendinant nacionalinę nusikaltimų prevencijos strategiją per 2008–2013 metų laikotarpį. Vertinimo ataskaitoje pateikiama apibendrinta informacija apie iššūkius, sunkumus, organizacines ir kitas problemas, su kuriomis buvo susidurta įgyvendinant programas, taip pat dažniausiai taikomas strategijas joms spręsti. Šios analizės pagrindu tikslinami reikalavimai projektams bei tobulinami nusikaltimų prevencijos projektų rengimo vadovai³³.

Taigi iš šios trumpos apžvalgos matyti, kad Kanados nacionalinis nusikaltimų prevencijos centras atlieka visas skyriaus pradžioje paminėtas esmines funkcijas: administruoja lėšas, skiriamas nusikaltimų prevencijos projektams; užtikrina, kad būtų rengiami ir remiami įrodymais pagrįsti nusikaltimų prevencijos projektai; prižiūri projektų įgyvendinimą; teikia reikalingas konsultacijas ir metodines rekomendacijas; apibendrina nusikaltimų prevencijos projektų rezultatus ir tuo pagrindu tobulina nusikaltimų prevencijos veiklą.

1.3.3. Australija

Australija yra federacinė valstybė, ir nors pagrindinė atsakomybė už baudžiamojo teisingumo ir nusikaltimų prevencijos sistemas tenka valstijoms ir provincijoms, nacionalinė Vyriausybė vaidina svarbų vadovaujamą vaidmenį, taip pat ir nusikaltimų prevencijos srityje. Generalinio prokuroro departamentas (*Attorney-General's Department*) yra ta institucija, kuri nacionaliniu mastu atsakinga už nusikaltimų kontrolę ir prevenciją bei užtikrina visų organizacijų ir įstaigų, dalyvaujančių nusikaltimų prevencijoje, veiklos koordinavimą.

³¹ Promising and Model Crime Prevention Programs. National Crime Prevention Centre, 2008. Prieiga per internetą: <<https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/prmsng-mdl-vlm1/index-eng.aspx>>.

³² Žr.: Public Safety Canada. National Crime Prevention Centre. Publications and Reports. Prieiga per internetą: <<https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/index-eng.aspx?t=crm-prvntn>>.

³³ Currie J., Roberts T. Crime Prevention in Canada: Implementation Challenges and Strategies to Overcome Them. Public Safety Canada, 2015 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/2015-r005/index-en.aspx>>.

Svarbus vaidmuo šioje veikloje tenka nusikaltimų prevencijai skiriamų Vyriausybės dotacijų administravimui. 1997 metais buvo pradėta įgyvendinti Vyriausybės patvirtinta Nacionalinė nusikaltimų prevencijos programa (*National Crime Prevention Programme*), kuriai finansuoti skirta 38 mln. AUD (lėšos numatytos tiek nusikaltimų prevencijos projektams, tiek moksliniams tyrimams). Vėliau 2004–2008 metais pradėta įgyvendinti nacionalinė nusikaltimų prevencijos bendruomenėse programa (*National Community Crime Prevention Programme*). Jai buvo numatyta 65,5 mln. AUD vietos lygmens projektams, skirtiems didinti visuomenės saugumą ir nusikaltimų prevenciją, užkirsti kelią arba sumažinti nusikalstamumą ir asocialų elgesį, gerinti bendruomenės narių saugumą bei mažinti nusikaltimų baimę. Šiuo metu yra administruojami iš karto keli projektai³⁴. Didžiausias iš jų – dotacijos Australijos organizacijoms – „Nusikaltimų stabdytojai 2015–2019 m.“ (*Grants to Australian Organisations Programme – Crime Stoppers 2015-2019*), kurios tikslas – padėti „Nusikaltimų stabdytojams“ (*Crime Stoppers Australia Limited*) koordinuoti nacionalinės nusikaltimų prevencijos iniciatyvas ir šviesti Australijos bendruomenę apie būdus ir galimybes pranešti apie nusikaltimus. Šiai programai per 2015–2018 metus numatyta skirti apie 3 mlrd. AUD³⁵.

Dotacijos skiriamos nekonkursiniu būdu. Paraiškoms teikiamos Generalinio prokuroro departamentui, kuris atlieka ir jų vertinimą pagal nustatytus kriterijus. Kriterijai siejami su siūlomos iniciatyvos svarba ir efektyvumu. Generalinio prokuroro departamentas, baigęs savo vertinimą, kuris gali apimti ir konsultacijas su kitomis atitinkamomis valstybinėmis institucijomis, pateikia rekomendaciją dėl finansavimo teisingumo ministrui. Prieš patvirtindamas dotacijas, ministras turi būti įsitikinęs, kad valstybės resursai panaudojami efektyviai ir kad finansuojama veikla atitinka valstybės politikos tikslus³⁶.

Pastebėtina, kad kol kas šalis neturi vieningos prevencijos programų veiksmingumo ir atitikties įrodymais pagrįstai prevencijai vertinimo sistemos. Įgyvendintų

³⁴ Mokyklų saugumo programa (*Schools Security Programme*). Plačiau žr.: <<https://www.ag.gov.au/CrimeAndCorruption/CrimePrevention/Pages/SchoolsSecurityProgramme.aspx>>; Saugesnio priemiesčio programa (*The Safer Suburbs Programme*). Plačiau žr.: <<https://www.ag.gov.au/CrimeAndCorruption/CrimePrevention/Pages/SaferSuburbs.aspx>>; Grants to Australian Organisations Programme Crime Stoppers 2015 to 2019. Prieiga per internetą: <<https://www.ag.gov.au/CrimeAndCorruption/CrimePrevention/Pages/Grants-to-Australian-Organisations-Programme-Crime-Stoppers-2015-2019.aspx>>.

³⁵ Programme Guidelines For Grants to Australian Organisations Programme Crime Stoppers 2015 to 2019, 2015, p. 3. Prieiga per internetą: <<https://www.ag.gov.au/CrimeAndCorruption/CrimePrevention/Documents/GAOP-Crime-Stoppers-2015-2019-Programme-Guidelines.pdf>>.

³⁶ Pvz., žr.: Programme Guidelines For Grants to Australian Organisations Programme Crime Stoppers 2015 to 2019, 2015, p. 5. Prieiga per internetą: <<https://www.ag.gov.au/CrimeAndCorruption/CrimePrevention/Documents/GAOP-Crime-Stoppers-2015-2019-Programme-Guidelines.pdf>>.

nusikaltimų prevencijos programų veiksmingumo vertinimas vyksta epizodiškai, be to, tik jų autorių arba finansavimą teikiančių institucijų iniciatyva. Dėl vertinimo dažniausiai kreipiamasi į universitetų mokslininkus, kurie teikia mokslinių tyrimų patikrintus duomenis apie programose numatytų prevencijos metodų veiksmingumą.

Svarbų vaidmenį skatinant platesnį įrodymais pagrįstų nusikaltimų prevencijos metodų taikymą atlieka *Australijos kriminologijos institutas (Australian Institute of Criminology – AIC)*. Jis visų pirma padeda atlikti nusikaltimų prevencijos programų veiksmingumo sisteminę apžvalgą. Pavyzdžiui, 2011 metais pagal Naujojo Pietų Velso generalinio prokuroro ir teisingumo departamento Nusikaltimų prevencijos skyriaus užsakymą atliko plataus masto sisteminę apžvalgą daugiau nei 100 nusikaltimų prevencijos programų, skirtų šešioms prioritetinėms nusikaltimų problemoms (problemoms, susijusioms su alkoholio vartojimu, smurtui, vagystėms iš gyvenamųjų namų, kenkėjiškam žalos padarymui, vagystėms iš parduotuvių ir vagystėms iš automobilių), siekiant nustatyti, kokios iš jų yra veiksmingos (įrodymais pagrįstos), kodėl ir kokiomis aplinkybėmis šios programos veikia. Svarbu ir tai, kad tokio pobūdžio apžvalgose taip pat pateikiamos rekomendacijos, kaip taikyti geriausios praktikos principus, bei aprašyti reikalavimai, užtikrinantys sėkmingą prevencinių metodų įgyvendinimą³⁷.

Viena iš Australijos kriminologijos instituto naujausių iniciatyvų – techninės pagalbos paslauga ASSIST (*Crime Prevention ASSIST Program*), kuri pradėta teikti nuo 2012 metų. Ši priemonė buvo sukurta siekiant pagerinti nusikaltimų prevencijos žinių perdavimą ir įgūdžius bei gebėjimus tiems, kurie užsiima nusikaltimų prevencija, padėti jiems efektyviau valdyti ir vertinti savo darbą. ASSIST remiasi nusikaltimų prevencijos teorija ir geriausiais turimais įrodymais apie gerą nusikaltimų prevencijos praktiką, apima tris paslaugų sritis: taikomųjų nusikaltimų prevencijos išteklių (resursų) gamybą; mokymus ir kvalifikacijos kėlimą nusikaltimų prevencijos vertinimo srityje; mokslinių tyrimų ir vertinimo paslaugų finansavimą.

Siekiant palengvinti keitimąsi žiniomis Australijos kriminologijos institutas sukūrė ASSIST internetinį portalą³⁸. Tai yra centralizuota nacionalinių metodinių išteklių saugykla. Joje kaupiama įvairaus pobūdžio metodinė medžiaga (vadovai, rekomendacijos, geriausios praktikos vadovai, taikomųjų mokslinių tyrimų publikacijos), kuri gali patenkinti įvairių nusikaltimų prevencijos specialistų poreikius. ASSIST interneto svetainė nuolat papildoma nauja informacija, laikui bėgant numatoma įtraukti papildomus leidinius, vaizdo seminarus ir praktinius

³⁷ Morgan A., Boxall H., Lindeman K., Anderson J. Effective crime prevention strategies for implementation by local government. Research and public policy series no. 120. Canberra: Australian Institute of Criminology, 2012. Prieiga per internetą: <<http://aic.gov.au/publications/current%20series/rpp/100-120/rpp120.html>>.

³⁸ Žr.: Crime Prevention ASSIST Program. Prieiga per internetą: <<http://cpassist.aic.gov.au/>>.

užsiėmimus bei nusikaltimų prevencijos žinių mainų tinklus. Taip pat Nusikaltimų prevencijos ASSIST darbuotojai teikia konsultacijas.

Atkreiptinas dėmesys, kad šio ir kitų tinklalapių paskelbtų metodikų naudojimas nėra privalomas. Skirtingai nuo anksčiau nagrinėtų šalių, Australijoje nėra institucijos, kuri įrodymais pagrįstų nusikaltimų prevencijos metodų taikymą įtvirtintų kaip pagrindinę projektų finansavimo sąlygą. Tačiau, turint omenyje, kad Australijos kriminologijos institutas priklauso Generalinei prokuratūrai, kuri finansuoja didelę nusikaltimų prevencijos šalyje dalį, metodikų sukūrimas ir pateikimas potencialiems projektų rengėjams yra svarbus žingsnis link įrodymais pagrįstos nusikaltimų prevencijos sistemos sukūrimo nacionaliniu mastu.

Tačiau visgi tenka pabrėžti, kad daugumos nusikaltimų prevencijos programų veiksmingumas dar neįvertinamas. Bendros nusikaltimų prevencijos projektų vertinimo sistemos trūkumas sulaukė ir šalies mokslininkų kritikos³⁹. Viso to rezultatas – šalyje vykdomos labai plačios prevencijos programos, išnaudojamos milijardinės lėšos, tačiau vis dar nėra tikrumo, kad visa tai padaro numatytą poveikį⁴⁰.

Apibendrinant galima pasakyti, kad Australija, iš vienos pusės, padarė didelę pažangą ir gerokai pajudėjo į priekį nacionalinės įrodymais pagrįstos nusikaltimų prevencijos sistemos link. Joje jau ryškėja šios būsimos sistemos elementai: fondai, kurie kaupia valstybės skiriamas ir kitas lėšas, vertina projektus, nustato jų mokslinio pagrindimo lygį, konsultuoja ir teikia metodinę pagalbą, atlieka plačius nusikaltimų prevencijos projektų įgyvendinimo rezultatų apibendrinimus. Tačiau, iš kitos pusės, visa ši sistema tik formuojasi ir vis dar atsilieka nuo anksčiau apibūdintų šalių.

1.3.4. Skandinavijos šalys

Skandinavijos šalys priklauso pagrindinių nusikaltimų prevencijos srityje šalių grupei. Pavyzdžiui, Danijoje nacionalinė nusikaltimų prevencijos taryba (*The Danish National Crime Prevention Council*), kuri šioje šalyje vykdo nacionalinio nusikaltimų prevencijos centro funkcijas, atsirado dar 1971 metais⁴¹. Iš karto po Danijos analogiška taryba

³⁹ *Morgen A., Homel P.* Evaluating crime prevention: Lessons from large-scale community crime prevention programs Anthony // Australian Institute of Criminology, Trends & issues in crime and criminal justice, 2013, No. 458, July, p. 2–3; *Cherney A., Sutton A.* Crime Prevention in Australia: Beyond “What Works?” // The Australian and New Zealand Journal of Criminology, 2007, vol 4, Number 1, p. 65–81.

⁴⁰ *Taylor K.* The use of Evidence-Based Crime Prevention in Australia, 2015 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.academia.edu/9307527/Evidence_Based_Crime_Prevention_in_Australia>.

⁴¹ *Marks E., Meyer A., Linssen R.* (Eds.) Quality in Crime prevention. Hanover: Landespräventionsrat Niedersachsen, 2005, p. 21 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.beccaria.de/Kriminalpraevention/en/Documents/beccaria_quality%20in%20crime%20prevention.pdf>.

1974 metais buvo sukurta Švedijoje (*The Swedish National Council for Crime Prevention*, 2005). Vėliau 1980 metais tokia organizacija buvo sukurta Norvegijoje (*The Norwegian National Crime Prevention Council*, 2012) ir pagaliau 1989 metais – Suomijoje (*The National Council for Crime Prevention*, 2015).

Visi šie nacionaliniai nusikaltimų prevencijos centrai sukurti pagal vienodą principą. Visose Skandinavijos šalyse jie priklauso Teisingumo ministerijos jurisdikcijai, bet veikia nepriklausomai, savarankiškai priima visus svarbiausius sprendimus. Panašios yra ir visų jų vidinės struktūros. Tai dviejų struktūrinių dalių derinys: periodiškai (4–6 kartus per metus) besirenkančios tarybos ir nuolat veikiančios „intelektualaus branduolio“ – nusikaltimų prevencijos specialistų grupės. Tarybos narius skiria Teisingumo ministerija. Tarybos sudėtis formuojama tokiu būdu, kad joje būtų atstovaujamos visos svarbiausios šalies institucijos ir organizacijos, kurios dalyvauja nusikaltimų prevencijoje.

Kiekvienas nacionalinis centras disponuoja nusikaltimų prevencijos fondais, kurių lėšos sudaromos iš valstybės ir įvairių kitų institucijų ir organizacijų teikiamo finansavimo. Šie fondai skirti tiek nacionalinio centro inicijuojamoms programoms finansuoti, tiek remti vietinius nusikaltimų prevencijos projektus, kuriuos rengia ir teikia finansavimui gauti įvairiausių šalies organizacijos ir institucijos. Visi centrai prižiūri finansuojamų nusikaltimų prevencijos projektų įgyvendinimą ir vertina jų rezultatus. Pagaliau visose Skandinavijos šalyse nacionaliniai centrai atsakingi už šalyje įgyvendinamų nusikaltimų prevencijos programų rezultatų apibendrinimą, mokslinius tyrimus, skirtus nusikaltimų prevencijos veiklai tobulinti, nusikaltimų prevencijos žinių sklaidą, metodinę paramą projektų rengėjams.

Nors tarp minimų nacionalinių centrų yra daug panašumų, veiklos detalės kiekvienoje šalyje gali būti skirtingos. Pavyzdžiui, Danijos nacionalinė nusikaltimų prevencijos taryba yra aktyviausia ir surinko daugiausia patirties ekologinės-architektūrinės prevencijos srityje, Norvegijos nacionalinė nusikaltimų prevencijos taryba daugiausia dėmesio skiria mokyklinei nusikaltimų prevencijai, Suomijos nusikaltimų prevencijos taryba – situacinei nusikaltimų prevencijai.

Kaip Skandinavijos nacionalinio nusikaltimų prevencijos modelio pavyzdį pateiksime Danijos nusikaltimų prevencijos tarybą (*The Danish National Crime Prevention Council – CPC*). Ji įsteigta 1971 metais ir yra nepriklausoma institucija, pavaldi Teisingumo ministerijai. CPC apima ir koordinuoja 42 šalies organizacijas ir institucijas, dalyvaujančias nusikaltimų prevencijoje. Kaip minėta anksčiau, skandinaviško modelio pagrindą sudaro du struktūriniai vienetai – periodiškai susirenkanti Taryba ir nuolat veikiantis ekspertų branduolys. Danijoje nenuolatinis organas – tai Plenarinė asamblėja (*The Plenary Assembly*), nuolatinis – Vykdomasis komitetas, organizuojantis Tarybos darbą, į kurį įeina penki nuolatiniai komitetai (Techninio saugumo, Nusikaltimų prevencijos strategijos, Nusikaltimų prevencijos

informacijos, ekologinės, mokyklinės prevencijos), taip pat „Smegenų centras“ (*Think Tank assisting The Violence Prevention Unit*) – padalinys, atsakingas už naujų idėjų (ypač smurto prevencijos srityje) iškėlimą. Pastarasis yra „žinių, patirties ir įkvėpimų forumas“. Į jį įeina Kopenhagos universiteto Teismo medicinos instituto profesorius, Teisingumo ministerijos konsultantas, Arhuso apskrities ligoninės vyr. gydytojas, policijos pareigūnas, atsakingas už kriminalinės ir municipalinės policijos veiklą. Tokia struktūra padeda operatyviai kelti ir spręsti nusikaltimų prevencijos organizavimo problemas, taip pat teikti rekomendacijas Tarybai ir kitoms šalies institucijoms⁴².

Viena svarbiausių nacionalinių nusikaltimų prevencijos centrų funkcijų yra metodinis vadovavimas ir pagalba rengiant vietinius nusikaltimų prevencijos projektus. Taryboje dirba grupė specialių konsultantų, kurie padeda municipalitetams rengti nusikaltimų prevencijos veiksmų planus, užtikrinti bendradarbiavimą su kitais prevencijos subjektais, realizuojant specialų Tarybos parengtą municipaliteto modelinį veiksmų planą (angl. *model plans of action*) nusikaltimų prevencijai municipaliteto vietovėje gerinti. Darbas su municipalitetais reikalauja iš Tarybos konsultanto įvairiausių žinių ir gebėjimų. Per kelis Tarybos veiklos dešimtmečius susiformavo konsultantų parengimo ir kvalifikacijos kėlimo programa. Į programą įeina tokie dalykai, kaip komunikacijos ir bendradarbiavimo tarp partnerių užtikrinimas, konfliktų sprendimas, kitų kultūrų supratimas, mediacija ir pan.⁴³

Visi Skandinavijos šalių nusikaltimų prevencijos centrai kelia įrodymais pagrįstos prevencijos reikalavimus tiek jų pačių, tiek remiamiems projektams. Griežčiausius reikalavimus kelia Švedijos nacionalinė nusikaltimų prevencijos taryba. Projektams vertinti čia sukurtas Kriminologinių tyrimų padalinys (angl. *Centre for knowledge about crime and crime prevention measures*), kuris vykdo nusikalstamumo tyrimus, atlieka tolimesnės jo raidos prognozes ir teikia rekomendacijas dėl šalies baudžiamosios politikos tobulinimo.

Reikia pabrėžti, kad Skandinavijos šalių nusikaltimų prevencijos centrai ne tik panašūs, bet ir aktyviai bendradarbiauja tarpusavyje. Siekiama sukurti vieningą požiūrį į nusikaltimų prevenciją, kiekvienos šalies prevencijos organizatoriai glaudžiai bendrauja su savo kolegomis ir todėl gerai orientuojasi vienas kito problemose. Taigi Skandinavijos šalys ne tik turi gerai išplėtotas nacionalines nusikaltimų prevencijos sistemas, bet ir teikia bendradarbiavimo savo regione pavyzdį. Iš tikrųjų būtų sunku paminėti kokią nors kitą šalių grupę, kur vyktų toks daugiašalis ir glaudus bendradarbiavimas.

Aukštas Skandinavijos šalių nacionalinės nusikaltimų prevencijos sistemos organizavimo lygis yra įvertintas visoje Europoje ir pasaulyje. Būtent Danija pasirinkta

⁴² Plačiau žr.: Crime Prevention in Denmark. The Danish Crime Prevention Council, 2002, p. 6–12.

⁴³ Žr.: Crime Prevention in Denmark. The Danish Crime Prevention Council, 2002, p. 13–14.

Europos Sąjungos nusikaltimų prevencijos tinklo (EUCPN) būstine. EUCPN rengia metodines rekomendacijas, kuriose atspindi visų ES šalių narių nuomonę, tačiau daugiausia remiasi Skandinavijos šalių patirtimi. Kaip pavyzdį galima pateikti Europos Sąjungos nusikaltimų prevencijos tinklo parengtą priemonių rinkinį (angl. *toolkit*) „Nusikalstamumo prevencijos iniciatyvų vertinimas“ (*Evaluation of crime prevention initiatives*, EUCPN, 2013)⁴⁴. Tai metodinis leidinys, teikiantis visoms ES šalims rekomendacijas apie tai, kokie turėtų būti keliami reikalavimai nusikaltimų prevencijos projektams siekiant įrodymais pagrįstų prevencijos standartų. Jis parengtas 12 įvairių ES šalių nusikaltimų prevencijos ekspertų jungtinėmis pastangomis. Svarbu, kad šiame vadove neapsiribojama vien nusikaltimų prevencijos projekto vertinimo procedūra, o nuosekliai apibūdinami visi veiksmai, kuriuos reikia atlikti iki vertinimo ir po jo, tai yra visas vertinimo organizavimo procesas: vertinimo tikslų apibrėžimas, vertinimo ir patariamiosios grupės sudarymas, suinteresuotųjų subjektų įtraukimas, biudžeto planavimas, vertinimo eiga (aplinkybių tyrimas, vertinimo klausimų formulavimas, rodiklių nustatymas ir pan.), duomenų rinkimas ir analizė ir kt. Svarbu ir tai, kad, apibūdinant kiekvieną žingsnį, kartu pateikiami klausimai, kurie turi būti užduoti, taip pat dokumentai, kuriais galima remtis, galimi pavojai ir klaidos ir pan. Dar vienas privalumas – čia pateikti vertinimo dokumentų pavyzdžiai. Toks metodikos konkretumas ir algoritmiškumas (griežtas žingsnių nuoseklumas ir aiški kiekvieno iš jų atlikimo tvarka) padeda užtikrinti nuoseklią nusikaltimų prevencijos projektų vertinimo tvarką visose ES šalyse. Tai savo ruožtu atveria kelią nusikaltimų prevencijos projektų palyginimui, geriausios patirties išaiškinimui ir sklaidai.

Pateiktų metodinių nurodymų sėkmingas įgyvendinimas galėtų tapti svarbiu žingsniu plėtojant įrodymais pagrįstus nusikaltimų prevencijos standartus visose Europos šalyse. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad šio vadovo pagrindą daugiausia su-

⁴⁴ Vienas iš pagrindinių EUCPN tikslų – remti nusikaltimų prevencijos veiklą nacionaliniu ir vietiniu lygiu. Kaip pastebi šio leidinio autoriai, yra sukurta daug gerai apgalvotų ir įkvepiančių vietinių programų ir projektų pavyzdžių, siekiant užkirsti kelią nusikaltimams ir pagerinti gyvenimo kokybę tam tikruose rajonuose. Norint nustatyti, ar tokia programa yra veiksmingai įgyvendinama ir pasiekia savo tikslus, vertinimas turėtų tapti neatskiriama programos planavimo dalimi. Tačiau praktikoje, deja, nusikaltimų prevencijos iniciatyvų vertinimai dažnai neatliekami arba turi metodologinių ir kokybės trūkumų. Šie trūkumai kyla ne iš programų vadovų nenoro ar nekompetencijos, o greičiau yra rezultatas mažų ar didelių kliūčių, su kuriomis jie dažniausiai susiduria kasdienėje praktikoje. Parengtas metodinis rinkinys sukurtas siekiant padėti asmenims, atliekantiems vertinimus, turintiems ribotus išteklius (žmogiškuosius, finansinius, materialinius), kurie dažnai jaučia patirties trūkumą vertinimo srityje arba kurie turi ribotą prieigą prie informacinės ir išorinės paramos. Šiuo metodiniu leidiniu siekiama suteikti skaitytojui didesnę supratimą apie nusikaltimų prevencijos iniciatyvų vertinimą ir aprūpinti minimaliomis žiniomis ir įgūdžiais, kurie reikalingi (arba netrukus bus reikalingi) nusikaltimų prevencijos programų vertinimui (*Evaluation of crime prevention initiatives*. European Crime Prevention Network, EUCPN Toolbox Series No. 3, 2013, p. 5).

darė analogiškos metodinės priemonės, parengtos Skandinavijos šalyse (daugiausia Švedijoje). Kitaip tariant, nemaža dalis nusikaltimų prevencijos veikslių, kurie dabar daromi Skandinavijos šalyse, ateityje bus vykdomi ir kitose Europos Sąjungos šalyse.

1.3.5. Jungtinė Karalystė

Visose anksčiau aptartose šalyse (išskyrus Australiją) yra sukurti specialūs nacionaliniai centrai, koordinuojantys nusikaltimų prevenciją šalies mastu, tuo tarpu Jungtinėje Karalystėje tokio centro nėra. Jungtinės Karalystės Vyriausybė yra pagrindinis nusikaltimų prevencijos politikos formuotojas ir rėmėjas. Valstybės lygiu nustatomi nusikaltimų prevencijos prioritetai, rengiamos nacionalinės strategijos ir programos bei joms įgyvendinti skiriamos atitinkamos lėšos, kurios taip pat gali būti panaudojamos vietinėms nusikaltimų prevencijos iniciatyvoms remti⁴⁵. Vidaus reikalų ministerijoje (*Home Office*) įsteigtas Mokslinių tyrimų, plėtros ir statistikos direktoratas (*Research, Development and Statistics Directorate of the Home Office*), kurio misija – gerinti politikos formavimą, sprendimų priėmimą ir praktiką įgyvendinant Vidaus reikalų ministerijos tikslus ir uždavinius, taip pat kaupti ir teikti visuomenei bei Parlamentui informaciją, reikalingą kompetentingoms diskusijoms. 1998 metais sujungus Policijos tyrimų grupę (*Police Research Group (PRG)*) ir Mokslinių tyrimų ir statistikos direktoratą (*Research and Statistics Directorate*) buvo įkurtas atskiras padalinys (*Policing and Reducing Crime Unit – PRC*), padedantis šalies mastu įgyvendinti įrodymais pagrįstą nusikaltimų prevenciją. PRC vykdo ir užsako mokslinius tyrimus socialinių ir valdymo mokslų srityje policijos veiklos ir nusikaltimų mažinimo klausimais. Taip pat Vidaus reikalų ministerijoje veikia mokslininkų grupė (*Home Office science group*), kurią sudaro apie 400 mokslininkų, dirbančių įvairiose mokslo srityse: ekonomikos, statistikos, fizikos, socialinių mokslų ir kt.

Tokia nusikaltimų prevencijos organizavimo ypatybė susijusi visų pirma su Jungtinei Karalystei būdinga teisėtvarkos sistemos šalyje decentralizacija. Šalyje veikia 45 teritorinės policijos įstaigos ir daugybė šakinių (transporto ir kitų) padalinių, kurie funkcinio aspektu nepriklausomi nuo Vidaus reikalų ministerijos ir nesudaro vieningos policijos sistemos, kaip yra kitose Europos šalyse⁴⁶. Panašios yra teismų, bausmės vykdymo ir kitos įstatymo taikymo sistemos. Galima būtų manyti, kad tokia organizacinė sistema turėtų būti palanki vietinėms iniciatyvoms pasireikšti. Tačiau realybė nepatvirtina šios prielaidos. Labiausiai kriminalizuotos vietovės, kuriose

⁴⁵ Hope T. Evaluation of safety and crime prevention policies in England // Evaluating Safety and Crime Prevention Policies in Europe. (Ed.), Ph. Robert. VUBPRESS Bussels University Press: Brussel, 2009, p. 91–121.

⁴⁶ Plačiau žr.: Law enforcement in the United Kingdom. Prieiga per internetą: <https://en.wikipedia.org/wiki/Law_enforcement_in_the_United_Kingdom>.

nusikaltimų prevencija ypač aktuali ir svarbi, paprastai turi daugybę kitų problemų ir mažiausiai resursų⁴⁷. Dėl to, priešingai šalies tradicijoms, nusikaltimų prevencija vykdoma „iš viršaus“, tai yra Vidaus reikalų ministerijos pastangomis, inicijuojant plataus masto nacionalines nusikaltimų prevencijos programas.

Suprantama, kad nusikaltimų prevencijos centralizacija nėra labai palanki vietiniams nusikaltimų prevencijos poreikiams išaiškinti ir patenkinti. Vietinių nusikaltimų prevencijos projektų organizatoriai paramą gali gauti tik tuo atveju, jeigu jų projektas atitinka tuo metu realizuojamos nacionalinio lygio programos tikslus ir uždavinius. Kita vertus, priėjimas „iš viršaus“ suteikia tam tikrų papildomų galimybių užtikrinti finansavimui rengiamų projektų atitiktį pageidautinam metodiniam lygiui. Kaip sakoma lietuvių patarlėje: „Kas pinigą moka, tas ir muziką užsako.“ Lėšų teikėjo prevencijos projektams vaidmuo suteikia Jungtinės Karalystės Vyriausybei galimybę: (a) reikalauti, kad projekto autoriai numatytų veiksmingas projektų vertinimo priemones, ir (b) iš savo pusės atlikti tokius vertinimus. Toks nusikaltimų prevencijos projektų finansavimo susiejimas su metodiniais vertinimo reikalavimais, grindžiamais įrodymais pagrįsta politika ir praktika, pirmą kartą buvo realizuotas 1999 metais įgyvendinant plataus masto nacionalinį projektą Nusikaltimų mažinimo programą (*The Crime Reduction Programme*)⁴⁸. Vietiniai projektai buvo finansiškai remiami tais atvejais, jeigu juose buvo numatytos metodiškai pagrįstos projekto veiksmingumo vertinimo priemonės.

Kitas įrodymais pagrįstos nusikaltimų prevencijos diegimo būdas yra vadinamosios *modelinės programos (Model Crime Prevention Programs)*⁴⁹. Šios programos dažniausiai įgyvendinamos prieš steigiant lokalius nusikaltimų prevencijos fondus ir skelbiant kvietimus paraiškoms. Modelinės programos atlieka dvigubą vaidmenį. Pirmiausia turi *skatinamąjį vaidmenį*: parodo galimiams vietinių projektų autoriams tai, ką galima pasiekti, jeigu jie atliks panašų projektą. Antra, modelinės programos atlieka *mokomąjį vaidmenį*: jose pateikiamas detalus jų įgyvendinimo proceso aprašymas, nurodoma, kas ir kaip turi būti daroma, kokie įgyvendinimo ir vertinimo

⁴⁷ Tilley N., Laycock G. Working Out What to Do: Evidence-Based Crime Reduction. Crime Reduction Research Series. London, 2002.

⁴⁸ Plačiau apie programą žr.: Homel P., Nutley S., Webb B., Tilley N. Making it happen from the centre: managing for the regional delivery of local crime reduction outcomes. Home Office Online Report 54/04, 2005; Homel P. The Whole of Government Approach to Crime Prevention // Trends & issues in crime and criminal justice series, 2004, No. 287, p. 1–6.

⁴⁹ Modelinė programa (angl. *model programme*) – tai nusikaltimų prevencijos programa, kuri atitinka aukščiausią mokslinį veiksmingumo įvertinimo lygį: turi statistiškai reikšmingą, ilgalaikį prevencinį ar atgrasantį poveikį arba sumažina rizikos veiksnius, susijusius su probleminiu elgesiu, arba stiprina apsauginius veiksnius, susijusius su probleminiu elgesiu, bei buvo pakartota įvairiose vietovėse arba įvairiose tikslinėse grupėse.

veiksmai, koku nuoseklumu atliekami ir pan. Supažindinimas su modelinėmis programomis ir nusikaltimų prevencijos projektų vertinimo metodikos apibūdinimas kartu sukuria tiek paskatas dalyvauti projekte, tiek užtikrina, kad nusikaltimų prevencijos projektų autoriai gerai įsivaizduotų, kaip turi būti rengiami ir įgyvendinami veiksmingi nusikaltimų prevencijos projektai⁵⁰.

Svarbus centralizuotos nusikaltimų prevencijos projektų vertinimo sistemos privalumas yra tai, kad visi vertinimai atliekami pagal vieną metodiką, taip užtikrinama galimybė palyginti įvairius projektus. Pastebėtina, kad lyginamas ne tik finansuotų projektų veiksmingumas, bet ir tai, kokio lygio tyrimais (įrodymais) yra remiamasi. Įrodymų pagrįstumo lygiui įvertinti naudojama jau minėta L. Shermano ir jo bendradarbių sukurta vertinimo metodika (*Maryland Scientific Method Scale*). Galiausiai tai teikia galimybę atlikti įgyvendintų projektų rezultatų apžvalgas, išaiškinti veiksmingiausius, pamatyti organizacinius trūkumus ir pateikti rekomendacijas joms šalinti.

Jungtinėje Karalystėje taip pat veikia daug privačių organizacijų, kurios teikia konsultacijas nusikaltimų prevencijos srityje, tarp jų ir nusikaltimų prevencijos projektų rengimo klausimais. Įdomus Anglijos ir Velso pavyzdys, kai Nacionalinė vyriausybė sudarė sutartį su dviem nevyriausybinėmis organizacijomis (*Crime Concern* ir *Nacro*), turinčiomis patirties nusikaltimų prevencijos projektų planavimo, įgyvendinimo ir vertinimo srityse, siekdama remti vietos projektus, kurie gavo finansavimą pagal Nacionalinę nusikaltimų mažinimo programą (*Crime Reduction Programme*). Tai buvo padaryta po nacionalinės programos paleidimo, kai tapo aišku, kad yra didžiulis poreikis vietos lygmeniu turėti ekspertų paramą ir rekomendacijas projekto įgyvendinimo ir vertinimo metu. Regioniniai mokslinių tyrimų koordinatoriai vėliau buvo paskirti vykdyti nuolatinę ekspertinį palaikymą⁵¹.

Kaip ir kitose šalyse Vidaus reikalų ministerija sukūrė *internetinį informacijos išteklių centrą*⁵², teikiančią konsultacijas ir praktinę paramą politikos formuotojams, specialistams ir mokslininkams visuose valdžios lygmenyse. Svetainė teikia informaciją apie: teisės aktus ir naujas nacionalines iniciatyvas; apie veiksmingą praktiką, metodines priemones (*toolkits*), nuorodas į informaciją apie nusikaltimų prevencijos apdovanojimus ir kitas panašias valstybės iniciatyvas, informaciją apie finansavimo išteklių fondus ir kaip pateikti paraišką; mokslinių tyrimų ataskaitas apie nusikaltimų prevencijos programų veiksmingumo vertinimo rezultatus; nuorodas į akademiinių institucijų svetaines, centrinės valdžios, policijos, profesinių asociacijų ir savanorių grupes.

⁵⁰ Tilly N., Laycock G. Working Out What to Do: Evidence-Based Crime Reduction. Crime Reduction Research Series. London, 2002.

⁵¹ Handbook on the crime prevention guidelines: making them work. Criminal Justice Handbook Series. United Nations. New York, 2010, p. 79.

⁵² Žr.: <www.crimereduction.homeoffice.gov.uk>.

1.3.6. Apibendrinimas

Perėjimas prie įrodymais pagrįstos nusikaltimų prevencijos reikalauja visos nacionalinės nusikaltimų prevencijos sistemos organizacinio pertvarkymo, naujų jos struktūrų sukūrimo. Centrinę vietą plėtojant nusikaltimų prevencijos sistemą, grindžiamą mokslo įrodymais, užima nacionaliniai nusikaltimų prevencijos centrai (tarybos), administruojantys nusikaltimų prevencijai skiriamų lėšų paskirstymą bei siekiantys, kad šios lėšos būtų nukreiptos į nusikaltimų prevencijos projektus, atitinkančius įrodymais pagrįstos prevencijos reikalavimus. Su šia centro užduotimi glaudžiai susijusios ir kitos: vykdyti metodinį vadovavimą, teikti metodinę pagalbą, prižiūrėti projektų įgyvendinimą bei užtikrinti jų veiksmingumo įvertinimą, apibendrinti nusikaltimų prevencijos projektų įgyvendinimo rezultatus šalies mastu, teikti rekomendacijas ir imtis priemonių nusikaltimų prevencijai tobulinti.

Nacionalinių nusikaltimų prevencijos sistemų apžvalga parodė, kad būtent taip organizuota prevencinė veikla daugumoje šalių, tačiau yra ir išimčių. Pirmoji išimtis – Jungtinė Karalystė, kurioje yra stiprios teisėsaugos sistemos decentralizacijos tradicijos. Čia nusikaltimų prevencijos iniciatyvų centras susikūręs Vidaus reikalų ministerijoje (*Home Office*). Antroji išimtis – Australija, kurioje matyti tipinių įrodymais pagrįstai prevencijai reikalingos sistemos užuomazgų. Nusikaltimų prevencijos programų veiksmingumo vertinimai atliekami dažniausiai pačių prevencijos projektų rengėjų iniciatyva bei, skirtingai nuo kitų apžvelgtų šalių, neturi vieningos nusikaltimų prevencijos projektų vertinimo sistemos.

Taigi darytina išvada, kad vyrauja vienas, visoms šalims bendras įrodymais pagrįstos nacionalinės nusikaltimų prevencijos sistemos modelis. Geriausi šio modelio pavyzdžiai iš mūsų apžvelgtų šalių yra JAV, Kanados ir Skandinavijos šalių nusikaltimų prevencijos sistemos. Nukrypimai nuo šio modelio gali būti siejami su teisėsaugos sistemos tam tikroje šalyje ypatumais, kurie neleidžia įgyvendinti modelį visa apimtimi (Jungtinė Karalystė) arba su šalies nacionalinės nusikaltimų prevencijos raidos etapo ypatumais (Australija).

2. ĮRODYMAIS PAGRĪSTŲ STANDARTŲ NUSIKALTIMŲ PREVENCIJOS SRITYJE PLĖTRA

Šioje mokslo studijos dalyje apibūdinsime esminius nusikaltimų prevencijos vertinimo metodologijos pokyčius, kurie įvyko per du pastaruosius dešimtmečius. Pabrėžtina, kad nė viena mokslinė idėja, net ir geriausiai pagrįsta, neateina į praktiką iš karto. Pagrindus ją moksliskai prasideda ilgas adaptacijos laikas praktikoje. Neretai praeina nemažai metų, kol senomis idėjomis besivadovaujanti praktika užleis vietą naujai idėjai ir jos pagrindu sukurtiems darbo metodams.

Lygiai taip pat yra ir su nauja nusikaltimų prevencijos metodologija. Jos atsiradimas nepakeitė nusikaltimų prevencijos iš karto. Ji tik atvėrė kelią *veiksmingumo revoliucijai*, kurios metu pasaulio šalys palaipsniui adaptuoja nusikaltimų prevencijos pokyčius. Šioje dalyje **panagrinėsime, kaip vyksta naujų nusikaltimų prevencijos vertinimo metodų adaptacija pasaulyje, su kokiomis problemomis susiduriama juos įgyvendinant**. Tai leis patikslinti Lietuvos vietą šiame procese, nustatyti, kokios šalys pažengė labiau įgyvendindamos naujus metodinius reikalavimus nusikaltimų prevencijoje ir kurios atsilieka nuo mūsų.

2.1. Kaip plačiai taikomi šiuolaikiniai nusikaltimų prevencijos programų veiksmingumo vertinimo metodai?

Apžvelgti nusikaltimų prevencijos veiksmingumo raidą pasaulyje yra itin sunki užduotis. Reikėtų surinkti informaciją apie tai, kaip nusikaltimų prevencija vykdoma daugiau kaip 200 valstybių, kalbančių įvairiausiomis kalbomis. Tačiau tokį ambicingą bandymą 2010 metais atliko Jungtinių Tautų Organizacija (toliau vadinama – JTO arba Jungtinės Tautos). Buvo parengtas specialus klausimynas apie nusikaltimų prevencijos programų veiksmingumo vertinimą šalyje ir išsiųstas visoms šios organizacijos narėms (Jungtinių Tautų Organizaciją 2010 m. sudarė 192 valstybės narės)⁵³. Iš viso gauta atsakymų iš 42 šalių⁵⁴. Vėlesnis papildomas kreipimasis leido surinkti informaciją dar iš 9 šalių⁵⁵. Taigi apklausos rezultatai atspindi padėtį 51 šalyje. Tyrimo rezultatai

⁵³ Apie Jungtinių Tautų valstybės narių skaičių žr.: <https://lt.wikipedia.org/wiki/S%C4%85ra%C5%A1as:Jungtini%C5%B3_Taut%C5%B3_valstyb%C4%97s_nar%C4%97s>.

⁵⁴ Alžyras, Baltarusija, Bolivija, Brunėjus, Kanada, Kolumbija, Čekija, Kipras, Egiptas, Estija, Vokietija, Graikija, Gvatemala, Haitis, Vengrija, Islandija, Japonija, Latvija, Lietuva, Mauricijaus salos, Meksika, Moldova, Nyderlandai, Pakistanas, Lenkija, Portugalija, Ispanija, Sirija, Korėjos Respublika, Dominikos Respublika, Rumunija, Saudo Arabija, Senegalas, Serbija, Singapūras, Slovakija, Slovėnija, Pietų Afrika, Švedija, Svazilandas, Jungtiniai Arabų Emyratai, Jungtinės Valstijos.

⁵⁵ Bangladešas, Bosnija ir Hercegovina, Čilė, Kroatija, Indija, Makedonija, Marokas, Singapūras ir Tunisas.

buvo apibendrinti ir paskelbti 2010 m. JTO leidinyje „International report on crime prevention and community safety: trends and perspectives, 2010“⁵⁶.

Veiksmingumo revoliucijos nusikaltimų prevencijoje pagrindinė idėja – būtinybė atlikti nusikaltimų prevencijos programos vertinimą prieš ir po jos įgyvendinimo. Iš tikrųjų iki šios revoliucijos pradžios buvo vadovaujamosi tikėjimu, kad „viskas veikia“, tai yra bet kokia prevencijos priemonė gali padaryti teigiamą prevencinį poveikį. Pamatinė naujo požiūrio į nusikaltimų prevenciją prielaida yra lygiai priešinga: kol neatliktas nusikaltimų prevencijos programos vertinimas ir neįrodytas jos veiksmingumas, turime laikytis prielaidos, kad ji neveiksminga. Taigi **nusikaltimų prevencijos programų vertinimas yra takoskyra tarp senos ir naujos nusikaltimų prevencijos paradigmu**. Todėl klausimyne vienas iš pagrindinių klausimų buvo „Ar Jūsų šalyje atliekamas nusikaltimų prevencijos programų vertinimas?“ Atsakydamos į šį klausimą, 21,5 proc. (11 iš 51) šalių teigė, kad nesiėmė nusikaltimų prevencijos programų vertinimo. 27,5 proc. (14 iš 51) atsakė, kad kartais atlieka dalinį vertinimą, ir 45 proc. šalių (23 iš 51) atsakė, kad toks vertinimas atliekamas reguliariai. Informacijos nepateikė tik trys šalys.

Kaip minėta, klausimynas buvo išsiųstas 192 šalims, iš kurių atsakė 51 šalis. Galima daryti prielaidą, kad pagrindinė priežastis, dėl kurios buvo gauta tiek mažai atsakymų, tai susidomėjimo nusikaltimų prevencija stoka: didelei šalių grupei nusikaltimų prevencijos klausimas tiesiog yra neaktualus, nes ji apskritai nevykdoma. Jeigu vadovausimės šia prielaida, tai prieisime prie išvados, kad tik 37 šalys (19,3 proc.) įžengė į nusikaltimų prevencijos programų vertinimo laikotarpį ir bent epizodiškai atlieka jų vertinimą. 23 šalys iš 192 (12 proc.) pažengė labiau už kitas ir atlieka tokius vertinimus reguliariai.

Vertinant šiuos duomenis, kyla kitas klausimas, kokiais metodais atliekamas veiksmingumo vertinimas. Gali būti, kad tam tikroje šalyje reguliariai atliekamas nusikaltimų prevencijos programų vertinimas, tačiau tai daroma primityviais, šiuolaikinio prevencijos mokslo reikalavimus neatitinkančiais metodais. Tyrimo autoriai kaip pavyzdį pateikia Sirijos atvejį, kuri patvirtino, kad atlieka nusikaltimų prevencijos programų vertinimus, tačiau tai daroma paprasčiausiu būdu – policijos personalo pasitarimų metu⁵⁷. Dėl to klausimyne buvo pateikta keletas atsakymų papildančių klausimų. Pirma, „Ar Jūsų šalyje rengiant nusikaltimų prevencijos priemones, strategijas ar programas atliekamas griežtas poveikio vertinimas?“. Į šį klausimą teigiamai atsakė 55 proc. (28 šalys iš 51) vertinimą atliekančių šalių. Dar mažiau šalių teigiamai atsakė į patikslinančią klausimą, ar griežtas programos povei-

⁵⁶ *Sagant V, Shaw M.* International report on crime prevention and community safety: trends and perspectives. International Centre for the Prevention of Crime (ICPC), 2010, p. 161.

⁵⁷ *Ibid.*, p. 162.

kie vertinimas atliekamas įvertinant tiek poveikį nusikalstamumui (angl. *assessing outcomes*), tiek kitas nenumatytas pasekmes (angl. *unintended consequences*). Tokį atsakymą pateikė tik 49 proc. šalių (25 iš 51)⁵⁸.

2.2. Perėjimo prie įrodymais pagrįstos nusikaltimų prevencijos etapai

Taigi Jungtinių Tautų Organizacijos atlikto tyrimo rezultatai rodo, jog šiuolaikinių nusikaltimų prevencijos vertinimo metodų įgyvendinimas įvairiose pasaulio šalyse vyksta gan nevienodai. Vaizdžiai tariant, šalys, kaip maratono bėgikai, yra plačiai pasiskirstę bėgimo distancijoje: vienos jau įveikė didžiąją jos dalį, o kitos yra tik jos pradžioje. Remdamiesi JTO tyrimo pateiktais rezultatais sąlygiškai galėtume išskirti tris šalių grupes.

Ikipreventinė šalių grupė

Šiai grupei priskirtume šalis, kurios nevykdo ar tik ruošiasi pradėti vykdyti nusikaltimų prevencijos veiklą. Pagrindinė problema, su kuria susiduria šios grupės šalys – nusikaltimų prevencijos idėjos nepriėmimas – nusikaltimų prevencijos būtinybės nesupratimas. Norint pakeisti situaciją, reikia, kad žmonių sąmonėje įvyktų tam tikri pokyčiai. Pirma, atsakyti požiūriu, kuriuo nuo seniausių laikų rėmėsi baudžiamoji teisė: tikėjimo, kad baudžiamoji sankcija – vienintelė, kuri gali sustabdyti teisės pažeidėjus. Antra, įsisąmoninti, kad nusikaltimas nėra vien nusikaltimą padariusio asmens blogos valios padarinys, bet ir daugybės socialinių, psichologinių, ekonominių, kultūrinių veiksnių išdava. Pagaliau turi būti suvokta, kad geriau iš anksto užkirsti kelią nusikaltimams, negu leisti jiems įvykti ir tik tuomet bausti teisės pažeidėjus. Visoms šioms idėjoms priimti gali trukdyti šalyje viešpatuojančios teisinės, kultūrinės, dorovinės tradicijos ir todėl gali prireikti nemažai metų, kad šalis būtų pasirengusi pradėti vykdyti nusikaltimų prevenciją.

Taigi, pagrindinis spręstinas klausimas šioje šalių grupėje yra principinis apsisprendimas vykdyti nusikaltimų prevenciją. Tokie klausimai, kaip tai padaryti, kokios turi būti nusikaltimų prevencijos programos, kaip užtikrinti jų veiksmingumą, kils vėliau. Sprendžiant iš JTO tyrimo duomenų, ši šalių grupė yra gausiausia. Iš 192 šalių 141 (73,4 proc.) neparodė susidomėjimo nusikaltimų prevencija ir atitinkamai galėtų būti priskirta ikipreventinei šalių grupei.

Pereinamojo etapo šalių grupė

Antroji pereinamojo etapo grupė – tai šalys, kuriose suprantama nusikaltimų prevencijos svarba, įgyvendinami įvairaus lygio nusikaltimų prevencijos projektai, tačiau

⁵⁸ *Ibid.*, p. 162.

šiuolaikiniai nusikaltimų prevencijos metodai netaikomi ar taikomi epizodiškai. *Pagrindinė problema*, su kuria susiduriama – tai šiuolaikinių nusikaltimų prevencijos programų veiksmingumo vertinimo metodų išsivadinimas ir jų *įgyvendinimo sunkumų įveikimas*. Prie šios grupės galima būtų priskirti šalis, kurios atsakė, kad (a) vykdo nusikaltimų prevencijos projektus, nors ir neįvertina jų veiksmingumo (nurodė 11 šalių); (b) epizodiškai vertina šių projektų veiksmingumą (nurodė 14 šalių). Iš viso šiai grupei priklausytų 25 šalys. Tai sudaro 13 proc. nuo visų 192 šalių ir 49 proc. šalių, kurios dalyvavo (pateikė atsakymus) apklausoje.

Remiantis pateiktais atsakymais, pereinamojo etapo šalių grupę galima būtų suskirstyti dar į du pogrupius. Tai šalys, kurios: (1) pripažįsta nusikaltimų prevencijos svarbą, vykdo nusikaltimų prevencijos projektus, bet *dar nesidomi jų veiksmingumo užtikrinimo galimybėmis*; (2) pripažįsta nusikaltimų prevencijos svarbą, vykdo nusikaltimų prevencijos projektus *ir bent epizodiškai imasi atskirų jų veiksmingumo vertinimo priemonių*.

Brandžios prevencijos šalių grupė

Trečiajai brandžios prevencijos grupei priskirtume šalis, kurios pasiekė šiuolaikinių nusikaltimų prevencijos lygį ir orientuotos į šiuolaikinius nusikaltimų prevencijos veiksmingumo vertinimo metodus. Šiai grupei pagal JTO tyrimą priklausytų 23 šalys, kurios nurodė, kad išpareigojo sistemingai vykdyti nusikaltimų prevencijos programų veiksmingumo vertinimus. Tyrimo autoriai šios grupės šalis apibūdina kaip, viena vertus, aukštesnių pajamų lygio ir, kita vertus, nurodo, kad vertinimo kultūra būdinga ir daugeliui kitų šalių, įskaitant Čilę, Meksiką, Argentiną, Pietų Afriką, Baltarusiją, Estiją, Lenkiją ir Vengriją⁵⁹. Tyrimo autoriai pabrėžia, kad neturime jokio pagrindo manyti, kad ši šalių grupė pasiekė finišą – turi idealią nusikaltimų prevencijos projektų vertinimo sistemą. Ilustracijai jie pateikia Australijos pavyzdį ir teigia, kad ši šalis turi didelę nusikaltimų prevencijos projektų vertinimo patirtį ir tokie vertinimai atliekami sistemingai. Tačiau 2002 metais šioje šalyje atliktas nuodugnėsnis tyrimas parodė, kad sistemingai buvo vertinami tik 33 proc. visų nusikaltimų prevencijos projektų⁶⁰, 12 proc. įvertinti iš dalies ir 12 proc. nevertinti. Dėl likusių 43 procentų projektų informacija buvo neprieinama⁶¹. Taigi šiuolaikinių nusikaltimų prevencijos projektų vertinimo

⁵⁹ *Ibid.*, p. 162.

⁶⁰ Šiame tyrime buvo analizuojama 110 nusikaltimų prevencijos programų, įgyvendintų Australijoje per 1990–2002 metus.

⁶¹ *Jeffries S., Payne J., Smith R. G. Preventing Crime in Australia 1990-2002: A Selected Register of Crime Prevention Projects.* Canberra, 2002.

būtinybės pripažinimas ir aktyvus šiuolaikinių veiksmingumo vertinimo metodų taikymas toli gražu nereiškia, kad tai daroma visais atvejais.

Pagrindinės problemos, kurias sprendžia šios grupės šalys, skiriasi nuo kitų grupių. Šiuolaikinių vertinimo metodų taikymas kad ir išsprendžia daugybę problemų, būdingų ankstesniems prevencijos etapams, tačiau *kelia visiškai naujų, su šių metodų taikymu susijusių problemų*. Kartu tai *problemos, kurių sprendimas atveria kelia tolimesnei šių šalių nusikaltimų prevencijos pažangai*.

Svarbu pabrėžti, kad nors trečios grupės šalys ir pasiekė šiuolaikinio nusikaltimų prevencijos mokslo reikalaujamą lygį ir naudoja šiuolaikinius vertinimo metodus, bet šis brandžios prevencijos etapas *nėra galutinis nusikaltimų prevencijos evoliucijos taškas*. Šios grupės šalys taip pat „juda“. Tačiau apibūdinant šių šalių vietą tarp kitų šalių, turime konstatuoti, kad šios grupės šalys yra nusikaltimų prevencijos judėjimo lyderiai, toliausiai pažengę įgyvendindami šiuolaikinę prevencijos projektų vertinimo sistemą. Todėl būtent jų nusikaltimų prevencinė veikla tampa pavyzdžiu ir orientyru kitų grupių šalims.

Kuriai iš šių grupių galima būtų priskirti Lietuvą? Pirmiausia aiškiai matome, kad Lietuva nepriklauso gausiausiai ikiprevencinei grupei. Nusikaltimų prevencijos idėja Lietuvoje gyvuoja labai seniai⁶². Lietuva nepriklauso ir trečiajai grupei – šalims, kurios reguliariai atlieka nusikaltimų prevencijos programų veiksmingumo vertinimą. Tokiu atveju JTO tyrimo ataskaitoje ji būtų paminėta tarp kitų šiai grupei priklausančių šalių, tokių kaip Lenkija ar Estija.

Lietuvoje 2009 metais atliktas nusikaltimų prevencijos projektų tyrimas „Nusikaltimų prevencijos programų (projektų) veiksmingumo užtikrinimas Lietuvoje“ atskleidžia, kad, iš vienos pusės, nusikaltimų prevencijai skiriamas didelis dėmesys, įgyvendinama daug nacionalinio ir vietos lygio nusikaltimų prevencijos programų. Tačiau, iš kitos pusės, dar neprasidėjo šiuolaikinių veiksmingumo vertinimo metodų taikymas, atliekami tik pavieniai prevencinių programų veiksmingumo vertinimai⁶³. Prie tokių pat išvadų priėjo ir vėlesni tyrimai⁶⁴. Todėl Lietuvą priskirtumėme prie antros šalių grupės pirmojo pogrupio, tai yra, prie šalių, kurios pripažįsta nusikaltimų prevencijos svarbą, bet dar nepradėjo taikyti šiuolaikinių nusikaltimų prevencijos veiksmingumo vertinimo metodų.

⁶² Plačiau žr. *Justickis V.* Kriminologija. I dalis. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001, p. 21–47.

⁶³ *Justickaja S., Nikartas S.* Nusikaltimų prevencijos programų (projektų) veiksmingumo užtikrinimo problemos Lietuvoje. Tyrimo ataskaita. Lietuvos teisės institutas, 2010.

⁶⁴ *Kiškis A., Justickaja S., Uscila R., Justickis V.* Nusikalstamumas Lietuvoje ir jo prevencijos perspektyvos. Monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014; *Justickaja S., Aleknevičienė J., Kalpokas V. et al.* Jaunimo delinkvencinis elgesys ir nepilnamečių justicijos politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 2015.

Pažymėtina, kad mūsų šalies nusikaltimų prevencijos raidos lygio nustatymas svarbus ne tik orientaciniu požiūriu. Kaip matėme, kiekvienai šalių grupei būdingos savo problemos. Lietuva priklauso antrajai – perėjimo – grupei. Tai reiškia, kad šios šalių grupės problemų nagrinėjimas atveria kelią nuodugnesniam mūsų šalies problemų supratimui ir, o tai ypač svarbu, leidžia panaudoti geriausią šių šalių patirtį jų sprendimui. Ne mažiau svarbu nagrinėti ir problemas, su kuriomis susiduria jau toli pažengusios šalys. Nes tai problemos, su kuriomis mūsų šalis susidurs ateityje, pretenduodama pasiekti labiausiai pažengusių šalių lygį. Todėl kituose mokslo studijos skyriuose daugiau dėmesio skirsime būtent antros (perėjimo) ir trečios (brandžios) šalių grupės problemoms bei jų sprendimo patirties nagrinėjimui.

3. PROBLEMOS ĮGYVENDINANT ĮRODYMAIS PAGRĮSTĄ NUSIKALTIMŲ PREVENCIJĄ

3.1. Pereinamojo etapo šalių grupės nusikaltimų prevencijos problemos

Kaip minėta, antroji šalių grupė, kuriai priklauso ir Lietuva, išgyvena aštriausią veiksmingumo revoliucijos etapą – šiuolaikinių veiksmingumo vertinimo metodu įsisavinimą *ir jų įgyvendinimo sunkumų įveikimą*. Pagrindinis šio etapo sunkumas pasireiškia jo vidiniu prieštaravimu. Esminiai pokyčiai, reikalingi pereinant prie įrodymais pagrįstos prevencijos, vyksta dviejų priešingų jėgų įtampos lauke. Iš vienos pusės, šiame etape dar stiprūs tradiciniai įsitikinimai („viskas veikia“, kiekviena prevencijos priemonė veiksminga, dėl to prevencijos priemonių veiksmingumo vertinimas nereikalingas). Iš kitos pusės, vis labiau išivyrėja naujieji, daugeliu požiūrių priešingi įsitikinimai (prevencijos priemonių neveiksmingumo prezumpcija, būtinybė įrodyti kiekvienos nusikaltimų prevencijos priemonės veiksmingumą, būtinybė atlikti tai šiuolaikiniais veiksmingumo vertinimo metodais). Šis prieštaravimas ir lemia daugybę šiame etape matomų reiškinių ir antros grupės šalims būdingų problemų. Aptarsime jas plačiau.

3.1.1. Atsargus, arba ambivalentinis, požiūris į šiuolaikinius nusikaltimų prevencijos veiksmingumo vertinimo metodus

Pereinamajame etape, iš vienos pusės, nusikaltimų prevencijos svarba lyg ir nekelia abejonių. Tačiau, iš kitos pusės, jos šiuolaikiniai prevencijos metodai dar tik perimami. Suprasti jų esmę ir reikšmę bei įveikti praeitame etape vyravusį tradicinį požiūrį reikalingas laikas. Tai šiame nusikaltimų prevencijos raidos etapui būdingas vidinis prieštaravimas (ambivalentiškumas): iš vienos pusės, tikima nusikaltimų prevencijos būtinybe, iš kitos pusės, sunkumai, kurių atsiranda perimant naujus prevencijos metodus, sustiprina šiuolaikinių ir tradicinių požiūrių konfliktą.

Šioje situacijoje dėsningai atsiranda atsargus požiūris į šiuolaikinius nusikaltimų prevencijos metodus. Šis atsargumas pasireiškia visų pirma tuo, kad šiuolaikiniai metodai taikomi tik iš dalies ir(ar) supaprastintai, tai padaro juos neveiksmingus ir savo ruožtu sustiprina nepasitikėjimą naujais mokslo metodais.

Vyraujant atsargiam ir nepasitikinčiam požiūriui į šiuolaikinius metodus, perimami ir įgyvendinami tik tie metodo taikymo aspektai, kurie jų taikytojams atrodo svarbiausi, neretai praleidžiant iš tiesų svarbius dalykus. Netikslus metodo taikymas neišvengiamai sąlygoja vertinimo netikslumą ir jį pasitelkus atrinktų nusikaltimų prevencijos priemonių neveiksmingumą. Tai savo ruožtu gali sustiprinti nepasitikėjimą naujais vertinimo metodais, sudaryti jų klaidingumo įspūdį, apskritai sumažinti pasitikėjimą šiuolaikiniais nusikaltimų prevencijos metodais, sulaukyti nuo

platesnio šiuolaikinių metodų taikymo ir paskatinti remtis tradiciniais nusikaltimų prevencijos būdais.

Ryšų tokio šiuolaikinių metodų „nepasitvirtinimo“ ir jo pagrindu atsiradusio nepasitikėjimo pavyzdį teikia Didžiojoje Britanijoje vykdytas vagysčių iš butų prevencijos projektas (*Reducing Burglary Initiative – RBI*)⁶⁵. Šis projektas apėmė kelias vagysčių iš butų prevencijos priemones, kiekvienos iš kurių veiksmingumas buvo kruopščiai patikrintas šiuolaikiniais veiksmingumo vertinimo tyrimais šešiuose Didžiosios Britanijos miestuose. Tačiau kai šis veiksmingas projektas buvo perkeltas į 20 kitų miestų, pasirodė, jog jis buvo veiksmingas tik nedaugelyje miestų. Projektą finansavusiai institucijai tai iš karto sukėlė šoko reakciją – kilo abejonių, ar nusikaltimų prevencijos programos veiksmingumo vertinimo metodai yra pajėgūs užtikrinti visavertį veiksmingumo patikrinimą⁶⁶.

Kaip paaiškėjo vėliau, ši netikėta veiksmingumo vertinimo nesėkmė atsirado dėl to, kad nebuvo atliktas perkėlimo į kitą kontekstą (sąlygas) galimybių ir prielaidų tyrimas. Nebuvo nustatyta, ar šių metodų veiksmingumas, nustatytas pirmuose šešiuose miestuose, išlieka taikant juos kituose miestuose. Reikia pabrėžti, kad apie būtinybę statistškai ir praktiškai patikrinti galimybes perkelti veiksmingą nusikaltimų prevencijos projektą nuolat pabrėžiama metodinėje literatūroje⁶⁷. Klasikinis tinkamo perkėlimo pavyzdys yra JAV teisingumo departamento organizuotas projektas „Strateginis požiūris į bendruomenės saugumo iniciatyvas“ (angl. *Strategic Approach to Community Safety Initiative*), kurio metu buvo nustatytas tam tikrų prevencijos metodų veiksmingumas viename mieste, vėliau buvo patikrinta jų perkėlimo galimybė į 10 kitų miestų, ir tik pasitvirtinus jų veiksmingumui šiuose miestuose ši prevencinė iniciatyva tapo nacionaliniu projektu „Safe Neighborhoods“⁶⁸.

Taigi apibendrinant galima pasakyti, kad pereinamajam etapui būdingas ambivalentinis požiūris į šiuolaikinius nusikaltimų prevencijos veiksmingumo vertinimo

⁶⁵ Kodz J., Pease K. *Reducing Burglary Initiative: Early findings on burglary reduction*. London: Home Office, 2003.

⁶⁶ Hope T. Pretend it works: Evidence and governance of community safety in the evaluation of the Reducing Burglary Initiative // *Criminal Justice*, 2004, nr. 4, p. 287–308; Bowles R., Pradiptyo R. *Reducing Burglary Initiative: an analysis of costs, benefits and cost effectiveness*. Home Office Online Report 43/04, 2005.

⁶⁷ Pvz., žr. Ekblom P. *The 5Is framework: a practical tool for transfer and sharing of crime prevention and community safety knowledge*. London: University of the Art, 2008.

⁶⁸ Roehl J., Rosenbaum D. P., Costello S. K., Coldren J. R., Schuck A. M., Kunard L., Forde D. R. *Paving the Way for Project Safe Neighborhoods: SACSI in 10 U.S. Cities*. Washington, D.C.: National Institute of Justice, U.S. Department of Justice, 2008 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/216298.pdf>>.

metodus verčia nusikaltimų prevencijos projektų rengėjus ir vykdytojus taikyti šiuolaikinius mokslo metodus „atsargiai“, iš dalies (nesilaikant visų jų taikymo sąlygų ir reikalavimų). Visa tai turi įtakos nusikaltimų prevencijos veiksmingumo rezultatams.

3.1.2. Politinis nusikaltimų prevencijos projektų veiksmingumo pagrindimas

Pereinamajam periodui būdingas ambivalentiškas požiūris į nusikaltimų prevencijos projektų veiksmingumo užtikrinimo metodus sukelia ir kitą fenomeną – projekto politinį pagrindimą. Šiuo atveju remiami nusikaltimų prevencijos projektai nepatikrinus, ar tai veiksmingos poveikio priemonės. Netgi gali būti finansuojamas aiškiai neveiksmingas nusikaltimų prevencijos projektas (kurių neveiksmingumas buvo įrodytas daugeliu tyrimų) vien dėl to, kad jį remiančių asmenų ar organizacijų požiūriu jis yra politiškai reikšmingas. Vienas ryškiausių tokio projekto pavyzdžių yra garsusis JAV ir kitose šalyse vykdomas DARE (*Drug Abuse Resistance Education*) projektas. Tai policijos pareigūnų jėgomis vykdoma psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos programa, kurios metu moksleiviai mokomi pasakyti „ne“ narkotikams⁶⁹. Jungtinėse Valstijose DARE projektui apytiksliai kasmet skiriama nuo 1 iki 1,3 mlrd. JAV dolerių ir jis apima 26 mln. moksleivių. Pasaulyje daugiau nei 50 šalių realizuoja DARE programą⁷⁰. Tai daroma nepaisant to, kad atlikti tyrimai parodė projekto neveiksmingumą – nepilnamečiai, kurie dalyvavo projekte, nėra labiau linkę pasakyti narkotikams „ne“, nei tie, kurie jame nedalyvavo⁷¹.

Kodėl gi aiškiausiai neveiksmingas nusikaltimų prevencijos projektas toliau gauna JAV ir kitų vyriausybių finansavimą? Nepilnamečių narkomanijos problema daugelyje šalių yra visuomeninės nuomonės centre. Kiekvienas naujas rezonansinis įvykis, vienaip ar kitaip susijęs su narkotikų vartojimu, sukelia kritiką Vyriausybės adresu, sustiprina opozicijos, nurodančios į Vyriausybės nesugebėjimą spręsti problemų, politines pozicijas. Šioje situacijoje platus ir dosniai finansuojamas projektas yra svarus argumentas politinėje kovoje, nurodant, kad „imamasi visų priemonių“.

Reikia pabrėžti, kad politinis pagrindimas yra tipinis pereinamojo periodo reiškinys. Jis galimas tik dėl to, kad nemaža dalis žmonių, nuo kurių priklauso nusikaltimų prevencijos projektų finansavimas, dar abejoja šiuolaikiniais nusikaltimų prevencijos veiksmingumo vertinimo metodais. Jie mano, kad, nepaisant neigiamų mokslinių

⁶⁹ Plačiau apie DARE programą žr.: <<https://www.crimeresolutions.gov/ProgramDetails.aspx?ID=99>>; <<http://www.dare.com>>.

⁷⁰ Plačiau apie ekonomines DARE programos sąnaudas žr. *Shepard E.* The Economic Costs of D.A.R.E. LeMoyné College Institute of Industrial Relations, 11-22-01, p. 5–16.

⁷¹ *Rosenbaum D. P.* Just say no to D.A.R.E. // *Criminology and Public Policy*, 2007, No. 6(4), p. 815–824.

tyrimų rezultatų, projektas visgi kažkokiu būdu turėtų būti veiksmingas. Dažniausiai tai nėra kategoriškas nusistatymas prieš nusikaltimų prevencijos priemonių patikrinimą šiuolaikiniais metodais ar tiesioginis nepasitikėjimas mokslu. Pereinamuju laikotarpiu visuomenėje gali lygiagrečiai egzistuoti ir tradiciniai įsitikinimai („viskas veikia“ ir pan.), ir tam tikras pasitikėjimas šiuolaikiniais veiksmingumo patikrinimo metodais. Lygiai taip pat po Koperniko ir Galilėjaus perversmo astronomijoje visuomenėje dar ilgai lygiagrečiai koegzistavo senas, mokslo paneigtas ir naujas požiūris. Taip ir nusikaltimų prevencijos srityje pasenusios pažiūros neišvengiamai turi užleisti vietą šiuolaikinėms ir tapti ne tik specialistų, bet ir plačiosios visuomenės pažiūromis. Todėl vykstant tolesnei veiksmingumo revoliucijos raidai, politinis projektų pagrindimas kels vis mažesnę pasitikėjimą.

3.1.3. Emocinis nusikaltimų prevencijos projektų veiksmingumo pagrindimas

Panašus yra ir kitas pereinamojo laikotarpio reiškiny – emocinis nusikaltimų prevencijos projektų pagrindimas. Šiuo atveju neveiksmingos nusikaltimų prevencijos priemonės palaikomos dėl to, kad nemažai visuomenės daliai jų veiksmingumas atrodo „savaime suprantamas“.

Ryškus tokio projekto pavyzdys yra JAV projektas „Scared Straight“⁷². Pagrindinė šio projekto idėja – jaunimas nebijo baudžiamųjų sankcijų (bausmių) dėl to, kad nepakankamai įsivaizduoja, ką reiškia nuteistajam laisvės atėmimas, nesupranta visų praradimų, apribojimų, nemalonumų, su kuriais siejamas laisvės atėmimas. Todėl buvo manoma, kad jeigu nepilnamečiai bus supažindinti su laisvės atėmimo realybe, pamatys visus tuos sunkumus ir netektis, tai atgrasys juos nuo nusikaltimų darymo. Besivadovaudami šia nuostata projekto iniciatoriai kūrė nepilnamečiams vaizdo įrašus apie gyvenimą įkalinimo įstaigose arba organizuodavo vizitus į laisvės atėmimo vietas ir nepilnamečių pokalbius su nuteistaisiais. Taip nepilnamečiams buvo sudaroma galimybė iš nuteistų asmenų lūpų sužinoti tiesą apie laisvės atėmimo realybę.

„Scared Straight“ projektas pirmą kartą buvo realizuotas 1978 metais. Tada su dideliu pasisekimu buvo rodomas dokumentinis filmas apie nepilnamečius, atliekančius bausmę įkalinimo įstaigoje. Vėliau šis filmas daug metų buvo kartojamas ir taip pat sulaukė didelio visuomenės dėmesio ir plataus palaikymo. Projektas buvo tęsiamas ir remiamas, nepaisant kelių tyrimų, kurie įtikinamai įrodė jo neveiksmingumą. Pavyzdžiui, S. O. Lilienfeldo atlikto šio projekto veiksmingumo tyrimo išvada skambėjo taip: „Kontroliuojami tyrimai parodė, kad „Scared Straight“ programos neveiksmingos ir tikriausiai yra kenksmingos nepilnamečiams.“⁷³ Išvadą apie šio

⁷² Apie programą žr. <https://www.ncjrs.gov/html/ojjdp/news_at_glance/234084/topstory.html>.

⁷³ Lilienfeld S. O., Lynn S. J., Ruscio J., Beyerstein B. L. 50 great myths of popular psychology: Shattering Widespread Misconceptions about Human Behavior. Malden, MA: Wiley-Blackwell, 2010, p. 226.

populiaraus metodo neveiksmingumą patvirtino ir kiti tyrimai⁷⁴, tačiau tai netrukdo ir toliau įgyvendinti šį projektą.

Kaip ir politinis pagrindimas, emocinis pagrindimas atspindi pereinamajam nusikaltimų prevencijos veiksmingumo revoliucijos laikotarpiui būdingą požiūrių ambivalentiškumą. „Scared Straight“ projekto šalininkams atrodo savaime suprantama, kad pamatę, kas iš tikrųjų yra laisvės atėmimas, nepilnamečiai dės visas pastangas jo išvengti ir jokia būdu nedarys nusikaltimų. Moksliniai tyrimai, kurie parodė šio prevencijos metodo neveiksmingumą, plačiai žinomi „Scared Straight“ entuziastams. Jie supranta tų tyrimų rezultatus teoriškai, bet atmeta emociniu lygiu. Situacijoje, kai moksliniai tyrimai prieštarauja jų įsitikinimui, jie suteikė pirmenybę pastariesiems. Vėlgi emocinio pagrindimo fenomenas gali egzistuoti tik tol, kol mokslinės žinios apie nusikaltimų prevencijos veiksmingumą yra tik nedidelės specialistų grupės, o ne plačios visuomenės požiūris. Jų pagrindu padarytos išvados priklauso tik nuo bendro pasitikėjimo mokslininkais ir to, kaip stipriai teikiamos mokslinės išvados prieštarauja kasdieniams įsitikinimams. Tačiau prevencijos žinioms plačiai paplitus visuomenėje emocinio pagrindimo efektas neišvengiamai nusilps.

3.1.4. Vadovavimosi sunkumais taktika

Dar viena nusikaltimų prevencijos pereinamojo periodo problema yra vadovavimosi sunkumais taktika. Ji pasireiškia tuo, kad, iš vienos pusės, pripažįstama būtinybė veikti pagal šiuolaikinius nusikaltimų prevencijos mokslo reikalavimus. Iš kitos pusės, sakoma, kad tai susiję su įvairiais ekonominiais, organizaciniais ir kitais sunkumais. Šios aplinkybės verčia toliau taikyti senus, neveiksmingus nusikaltimų prevencijos metodus. Kitaip tariant, atsiradę sunkumai pateisina tolesnę orientaciją į tradicinį požiūrį. Didžiosios Britanijos mokslininkų atliktas tyrimas apie įrodymais pagrįsto požiūrio taikymą nusikaltimų prevencijoje rodo, kad dažniausiai tuos sunkumus bandoma sieti su bloga besivystančių šalių ekonomine situacija. Aiškinama, kad yra galimybė finansuoti tik pigius projektus, tai yra tokius, kurių veiksmingumas nekontroliuojamas⁷⁵. Lietuvoje taip pat girdime panašaus pobūdžio aiškinimų. Lėtą nusikaltimų prevencijos mūsų šalyje pažangą nusikaltimų prevencijos politikos formuotojai ir praktikai dažniausiai sieja su finansiniais, organizaciniais sunkumais, teigdami, kad lėšų stoka, šalies ekono-

⁷⁴ Petrosino A., Turpin-Petrosino C., Hollis-Peel M. E., Lavenberg J. G. „Scared Straight“ and other juvenile awareness programs for preventing juvenile delinquency // Cochrane Database of Systematic Reviews, 2013, Issue 4. Art. No.: CD002796. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/14651858.CD002796.pub2/pdf>>.

⁷⁵ Akpokodje J., Bowles R., Tigere E. Evidence-based approaches to crime prevention in developing countries – A scoping review of the literature. Department for International Development (DFID), London, 2002, p. 18.

minės problemos – tai objektyvios, nuo mūsų valios nepriklausančios priežastys, kurios neleidžia pakelti nusikaltimų prevencijos į naują, aukštesnį metodinį lygį: „*Negalime leisti sau brangių prevencijos projektų, sudėtingesnių ir dėl to brangesnių prevencijos programų, papildomų išlaidų prevencijos projekto veiksmingumui užtikrinti*“⁷⁶.

Vėlesniame 2014 metų tyrime „Jaunimo delinkventinis elgesys ir viktimizacija“ interviu su nepilnamečių justicijos politikos formuotojais ir praktikais parodė, kad, viena vertus, jie pritaria tam, kad nepilnamečių elgsenos stebėseną reikia atlikti ne tik vykdomos priemonės laikotarpiu, bet ir jai pasibaigus. Kita vertus, kontrolinių grupių metodas nepaskatino nepilnamečių justicijos politikos formuotojų diskusijų. Jie neturėjo nuomonės šiuo klausimu. Praktikai pasiskirstė į tuos, kurie neturėjo nuomonės šiuo klausimu, ir tuos, kurie turėjo nuomonę, tačiau buvo skeptiškai nusiteikę šio metodo atžvilgiu. Jie išvelgė įvairių organizacinių ir psichologinių problemų, kurių galėtų kilti arba kyla taikant šį metodą Lietuvoje: žinių trūkumą apie šį metodą ir jo taikymo tikslumą; darbuotojų motyvaciją taikyti šį metodą, įvardijant tai kaip nenorą įsivertinti savo darbą; tiriamųjų motyvaciją, t. y. kiek jie suinteresuoti dalyvauti tyrime, ar tai jiems pateikiama kaip prievolė – o tai turi įtakos ir tyrimo rezultatams; identiškų grupių sudarymo problemą – abejojama, ar galima sudaryti lygiavertes kontrolinę ir eksperimentinę grupes, arba manoma, kad kontrolinių grupių metodas nėra patikimas dėl skirtingos nepilnamečių gyvenimo patirties, kuriai gali turėti įtakos daugelis skirtingų veiksnių – šeima, draugai, mokykla ir kt.; ir pagaliau problema, apie kurią kalbėjo dauguma informantų, kad tokie tyrimai reikalauja daug finansinių ir laiko resursų, kurių ypač stokoja⁷⁷.

Taigi teoriškai pripažįstamas būtinumas taikyti šiuolaikines nusikaltimų prevencijos veiksmingumo užtikrinimo priemones, tačiau praktikoje toliau veikiama senais metodais, laukiant, kol pagerėjusios ekonominės ir kitos sąlygos leis pereiti prie naujų. Atsiradę sunkumai (ekonominiai, organizaciniai ir kt.) įgyvendinant šiuolaikinius nusikaltimų prevencijos veiksmingumo užtikrinimo metodus tampa pagrindiniu nusikaltimų prevencijos orientyru. Daroma ne tai, kas reikalinga, o tai, kam yra sąlygos. Situacija primena pasakėčią apie žmogų, kuris naktį gatvės žibinto apšviestoje vietoje ieškojo savo pamesto vestuvinio žiedo. „Kodėl jo ieškai

⁷⁶ *Justickaja S.* Nusikaltimų prevencija Lietuvoje: perėjimas nuo intuityvios prie įrodymais grindžiamos // *Teisės problemos*, 2011, Nr. 1(71), p. 104.

⁷⁷ *Justickaja S., Aleknevičienė J., Kalpokas V. et al.* Jaunimo delinkventinis elgesys ir nepilnamečių justicijos politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 2015, p. 101–104.

čia? – paklausė jo draugas. – Tu gi pametei žiedą kitoje vietoje.“ „Aš ieškau čia, nes čia šviesu!“ – buvo atsakymas. Vadovavimosi sunkumais taktika ir pasakėčios logika yra panašios. Viena vertus, šiuolaikinis mokslas parodė, kad ankstesni nusikaltimų prevencijos užtikrinimo metodai yra neveiksmingi ir reikia pereiti prie naujų. Kita vertus, tradiciniais metodais besiremianti nusikaltimų prevencija yra paprasta ir pigi, o perėjimas prie šiuolaikinių reikalauja organizacinių, finansinių ir kitokių problemų sprendimo. Iš to išplaukia ta pati išvada, kurią padarė žmogus prie žibinto – reikia daryti tai, kas paprasta ir aišku, nepaisant to, kad tai neveiksminga ir neduoda jokios naudos.

3.1.5. Nusikaltimų prevencijos infrastruktūros kūrimo problemos

Kaip buvo parodyta pirmojoje mokslo studijos dalyje, įrodymais pagrįsta nusikaltimų prevencija sukuria poreikį pertvarkyti nusikaltimų prevencijos sistemos infrastruktūrą. Ji turėtų apimti įvairius segmentus: nusikaltimų prevencijos specialistų rengimą, projektų vertinimo, atrankos bei metodinės paramos sistemos organizavimą, statistinių, viktimologinių ir kitų duomenų apie nusikalstamumą sistemos pertvarkymą ir daugelį kitų dalykų.

Nusikaltimų prevencijos praktikoje aptinkame nemažai pavyzdžių, kai vieno iš jų trūkumas neleidžia tinkamai realizuoti įrodymais pagrįstos prevencijos principų. Kaip žinoma, nusikaltimų prevencijos programų vertinimas labai priklauso nuo prieigos prie duomenų. Dėl būtinų statistinių duomenų nebuvimo prieš programos įgyvendinimą buvo neįmanoma įvertinti Suomijos nacionalinės nusikalstamumo prevencijos strategijos (*National Crime Prevention Program*) poveikio⁷⁸. Panašiai įvyko Australijoje – dėl statistinių duomenų stokos negalėjo būti baigtas Naujojo Pietų Velso vietinių nusikaltimų prevencijos programų rezultatų vertinimas⁷⁹. Kita vertus, Nyderlanduose jų Kovos su radikalizmo skatinimu ir religiniu ekstremizmu (*Polarisation and Radicalisation Action Plan 2007–2011*) strategijos vertinimas prasidėjo nuo bazinio duomenų lygio sukūrimo (angl. *establishment of base-line measures*). Tai suteikė galimybę lyginti pokyčius, atlikti patikimą rezultatų vertinimą, vadovaujantis aiškiais tyrimo rodikliais.

Pereinamojo laikotarpio situacijos ypatumas tas, kad naujos infrastruktūros dar nėra, daromi tik pirmieji žingsniai jai sukurti. Jos nebuvimas tampa vienu iš svarbių įrodymais pagrįstos nusikaltimų prevencijos plėtojimo stabdžių, kuris ne tik sulėtina

⁷⁸ *Sagant V., Shaw M.* International report on crime prevention and community safety: trends and perspectives. International Centre for the Prevention of Crime (ICPC), 2010, p. 180.

⁷⁹ *Anderson J., Homel P.* Reviewing the New South Wales local crime prevention planning process. Canberra: Australian Institute of Criminology, 2005.

šiuolaikinių nusikaltimų prevencijos veiksmingumo užtikrinimo metodų perimamumą ir taikymą, bet ir prisideda prie tradicinio požiūrio į nusikaltimų prevenciją gyvybingumo. Tinkamos infrastruktūros nebuvimas suintensyvina ir vadovavimosi sunkumais reiškinį. Peršama mintis, kad kol nėra galimybių dirbti naujais metodais, tenka toliau veikti senais metodais, kol neatsiras būtinų sąlygų. Visa tai sukuria savotišką užburto rato efektą: šiuolaikinės nusikaltimų prevencijos infrastruktūros stoka sulėtina įrodymais pagrįstos nusikaltimų prevencijos raidą, o tai savo ruožtu lėtina infrastruktūros plėtotę.

Apibendrinant apžvelgtas pereinamojo etapo šalių grupės nusikaltimų prevencijos problemas, galima pasakyti, kad šis laikotarpis pasižymi, iš vienos pusės, kardinaliais pokyčiais nusikaltimų prevencijoje, perėjimu nuo tradicinių prie daugeliu požiūrių labai skirtingų šiuolaikinių veiklos metodų. Iš kitos pusės, tai dramatiškiausias laikotarpis, pasižymintis vidiniu prieštaravimu, požiūrių ambivalentiškumu, o tai sąlygoja daugybę kitų reiškinų, tokių kaip šiuolaikinių nusikaltimų prevencijos metodų pseudopaneigimą, projektų politinį arba emocinį veiksmingumo pagrindimą, vadovavimosi sunkumais taktikos naudojimą, lėtą nacionalinės nusikaltimų prevencijos infrastruktūros pažangą.

3.2. Brandžios nusikaltimų prevencijos šalių grupės problemos

Brandžios nusikaltimų prevencijos grupę sudaro šalys, kurios orientuojasi į šiuolaikinius nusikaltimų prevencijos veiksmingumo vertinimo metodus ir juos taiko. Šiame etape jau nekyla abejonių, kad nusikaltimų prevencijos projektų veiksmingumas turi būti vertinamas. Lygiai taip pat nekyla abejonių, kad tai turi būti daroma šiuolaikinio mokslo priemonėmis ir būtent toks vertinimas yra pagrindas nusikaltimų prevencijos projektams atrinkti ir finansuoti. Tačiau, kaip buvo pažymėta anksčiau, šių šalių priklausymas brandžiosios prevencijos grupei nereiškia, kad jos jau turi idealią nusikaltimų prevencijos sistemą ir pasiekė galutinį pažangos maršruto tašką.

Pirmiausia šių šalių patirtis rodo, kad dar tenka spręsti atskiras praeito etapo problemas. Antra, šiame etape susiduriama su naujomis, visiškai kitomis problemomis. Jų kyla ne dėl seno ir naujo požiūrio į nusikaltimų prevencijos veiksmingumą priešpriešos, bet atspindi vidinius šiuolaikinių metodų prieštaravimus. Šiuolaikinio mokslinio tyrimo metodologija nėra vienareikšmė, yra klausimų, dėl kurių nėra vieningos nuomonės ir tyrėjas turi suformuoti savo požiūrį į jų sprendimą.

Taigi, pereinamojo etapo problemos buvo siejamos su klausimu, ar prasminga taikyti šiuolaikinius nusikaltimų prevencinių priemonių veiksmingumo vertinimo metodus, o štai brandžios prevencijos etapo problemos siejamos su klausimu, *kaip* reikia taikyti šiuolaikinius nusikaltimų prevencinių priemonių veiksmingumo vertinimo metodus.

3.2.1. Kiekybinių (eksperimentinių) ar kokybinių metodų pasirinkimo problema

Veiksmingumo revoliucija nusikaltimų prevencijoje visų pirma siejama su eksperimentine šiuolaikinio mokslo paradigma. Jos pagrindas – prielaida, kad nusikaltimų prevencijos projekto veiksmingumas gali būti įvertintas tik gamtos mokslų naudojamomis priemonėmis. Svarbiausia iš jų – mokslinis eksperimentas. Jis padeda išaiškinti atskirų reiškinių tarpusavio ryšį ir priklausomumą (kokį poveikį daro vienas reiškinys kitam).

Nusikaltimų prevencijos atveju vienas reiškinys – tai prevencijos priemonė, kitas – nusikaltimai, o poveikis – tai nusikaltimų prevencija. Organizuojant eksperimentą siekiama atsakyti į klausimą: ar tam tikra prevencijos priemonė iš tikrųjų mažina nusikaltimų skaičių ir jeigu mažina, tai ar ši mažinimą nesukėlė kiti, šalutiniai veiksniai, eksperimento dalyvių suinteresuotumas jo rezultatais ar dar kitokie veiksniai. Todėl, be pagrindinės (eksperimentinės) grupės, organizuojama panašios sudėties kontrolinė grupė ir imamasi priemonių užtikrinti, kad eksperimento dalyviai kuo mažiau sužinotų apie jo paskirtį⁸⁰.

Tikima, kad tokia eksperimento organizacija leidžia išaiškinti *gryną*, tai yra nuo kitų pašalinių veiksnių nepriklausantį nusikaltimų prevencijos priemonės poveikį. Jeigu toks poveikis nustatomas ir jis yra gana stiprus, konstatuojama, kad priemonė yra veiksminga. Be to, *gryno* (nepriklausomo nuo kitų veiksnių) prevencinės priemonės poveikio išaiškinimas leidžia tikėtis, kad veikdama kitoje situacijoje, su kitais veiksniais priemonė darys tą patį prevencinį poveikį.

Kaip buvo minėta ankstesnėse mokslo studijos dalyse, eksperimentinis metodas yra metodologinis veiksmingumo revoliucijos ir ypač šiuolaikinių prevencijos priemonių veiksmingumo vertinimo pagrindas. Mūsų laikais sunku abejoti eksperimentinio metodo svarba. Būtent jam žmonija turi būti dėkinga už mokslo ir technikos laimėjimus įvairiausiose gyvenimo srityse. Nepaisant šio fakto, šis metodas nuo pat atsiradimo buvo dažnai kritikuojamas. Ypač stiprios kritikos šis pažinimo metodas sulaukė socialiniuose moksluose, taip pat ir nusikaltimų prevencijos srityje. Pavyzdžiui, buvo nurodoma, kad eksperimentinis metodas nėra adekvatus, jeigu poveikį reikia nustatyti labai sudėtingoje aplinkoje, kurioje veikia daugybė įvairiausių veiksnių. „Nusikaltimų prevencijos iniciatyvos visada apima daugybę įvairiausių partnerių ir poveikių. Jų gausybėje eksperimento ir kvazieksperimento metodais sunku išaiškinti prevencinį poveikį. Dažniausiai eksperimentinis metodas nepajėgus atpajinti daugybę poveikių ir išdavy, kurie leistų pasakyti, koks būtent veiksnys sukėlė reikiamą efektą, koks programos komponentas padarė teigiamą poveikį ir ar buvo šis pozityvus poveikis susijęs su kitais komponentais ar pasireiškė

⁸⁰ Seltman H. Experimental Design and Analysis. Carnegie Mellon University, 2012.

nepriklausomai nuo jų⁸¹.

Ekspimentinio metodo galimybes įvertinti nusikaltimų prevencijos projektą riboja ir tai, kad tiek poveikio objektas, tiek projekto dalyviai, tiek jo sėkmės vertintojai yra žmonės. Kiekvienam iš jų būdingos savo vertybės, unikalus požiūris į pasaulį, unikalus, tik jam būdingas psichinių procesų srautas, individualus, nepakartojamas asmenybės profilis. Joks, net ir tobuliausias prevencijos projektas nepajėgus atsižvelgti į visa tai ir užtikrinti, kad būtų gautas būtent toks rezultatas, kokio tikimasi⁸². Be to, skirtingai nuo fizinių objektų, žmogui būdingas nepastovumas, emocijų ir minčių kaita, kuri nepaliaujamai keičia žmogaus požiūrį į projektą apskritai ir jo atskiras detales. Svarbu ir tai, kad asmens požiūris į pačius įvairiausių reiškinius yra galutinė visų šių sudėtingų psichinių procesų ir asmens bendravimo su išoriniu pasauliu išdava⁸³.

Reakcija į šią situaciją – „*suprantanti*“ *sociologija ir psichologija* – šių mokslų metodologinės kryptys, neigiančios eksperimentiniam metodui būdingo objektyvaus žmonių elgesio tyrimo ir poveikio galimybes. Kaip alternatyva siūlomas *dalyvaujamas požiūris* (angl. *participatory approach*)⁸⁴, kitas pavadinimas – *praturtinantis požiūris* (angl. *empowerment evaluation*)⁸⁵, naudojantis kokybinius tyrimo metodus. Kokybinis tyrimas turi tikslą suteikti giluminį žmogaus elgesio, jo emocijų, nuostatų ir patirties supratimą⁸⁶. „Kokybinis pažinimas – tai daug įvairių metodų apimantis aiškinantis ir natūralistinis pažinimas, kuris siekia suvokti ar paaiškinti reiškinius naudodamas reikšmes, kurias žmonės jiems suteikia. Kokybinis tyrimas apima atskirų atvejų nagrinėjimą (angl. *case study*), savistabą, įvairaus pobūdžio interviu, dalyvaujimąjį stebėjimą ir daugybę kitų metodų.“⁸⁷ Kokybinis tyrimas panaudoja nemažai

⁸¹ Hollister R., Hill J. Problems in the evaluation of community-wide initiatives. Russell Sage Foundation, Working Paper, 1995.

⁸² Jaspers K. Psychologie der Weltanschauungen. Berlin: Verlag von Julius Springer, 1919 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://archive.org/details/psychologiederwe00jasp/>>.

⁸³ Habermas J. Der Universalitätsanspruch der Hermeneutik (1970) // Habermas J. Zur Logik der Sozialwissenschaften, enlarged edn. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1982.

⁸⁴ Guijt I. Participatory Approaches, Methodological Briefs: Impact Evaluation 5, UNICEF Office of Research, Florence, 2014.

⁸⁵ Fetterman D. M., Wandersman A. (eds). Empowerment evaluation: Principles in practice. New York, London: The Guilford Press, 2005.

⁸⁶ Tong A. et al. Enhancing transparency in reporting the synthesis of qualitative research: ENTREQ // BMC Medical Research Methodology, 2012, No. 12(181), p. 181 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://bmcmedresmethodol.biomedcentral.com/articles/10.1186/1471-2288-12-181>>.

⁸⁷ Newman I., Benz C. Qualitative-quantitative Research Methodology. Exploring the Interactive Continuum. Southern Illinois, 1998, p. 16.

šaltinių, kurie netinka kiekybiniais: asmeninę patirtį, gyvenimo istorijas, įvairius tekstus ir pan. Kokybinio tyrimo duomenys taip pat kitokie nei kiekybiniai. Tai ne skaičiai ir tikslūs faktai, o „detalūs situacijų, įvykių, žmonių, bendravimo, stebimo elgesio, žmonių pasisakymų apie jų patirtį, nuostatas, įsitikinimus aprašymai“⁸⁸. Tai prieiga, visiškai priešinga eksperimentinei (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Dalyvaujamojo ir eksperimentinio požiūrių palyginimas

1. <i>Eksperimentinis</i> siekia maksimalaus objektyvumo ir tam tikslui maksimaliai šalina bet kokį eksperimento dalyvių poveikį: manoma, kad geriausia, jei dalyviai iš viso nežino, kad dalyvauja eksperimente, ar bent neturi supratimo, jog priklauso eksperimentinei ar kontrolinei grupei. <i>Dalyvaujamas</i> požiūris, priešingai, reikalauja maksimalaus tiriamųjų dalyvavimo projektuojant, atliekant ir vertinant projektą.
2. <i>Eksperimentinis</i> siekia formalizuoti ir standartizuoti tyrimo veiksmus. <i>Dalyvaujamas</i> teikia pirmenybę laisvam (neformalizuotam) bendravimui tarp tyrėjo ir tiriamojo, leidžiama jiems patiems pasirinkti bendravimo formą.
3. <i>Eksperimentinis</i> požiūris orientuotas į kiekybinius rodiklius, leidžiančius tyrimo rezultatų matematinį apdorojimą. <i>Dalyvaujamas</i> teikia pirmenybę kokybiniais duomenimis.
4. <i>Eksperimentinis</i> teikia pirmenybę nustatytiems ir patikrintiems faktams. <i>Dalyvaujamas</i> – su tais faktais susijusiems tyrimo dalyvių išgyvenimams.

Šaltinis: Newman L., Benz C. Qualitative-quantitative Research Methodology. Exploring the Interactive Continuum. Southern Illinois, 1998, p. 16–17.

Koks yra šių priemonių santykis vertinant nusikaltimų prevencijos projektų veiksmingumą? Įsivaizduokime vietinį nedidelio miestelio projektą, kurio tikslas – sumažinti smurtą prieš moteris šeimoje. Tokių šeimų šiame miestelyje gali būti gana daug. Projekte siūlomas visas prevencijos priemonių kompleksas, kuris, projekto autorių manymu, turėtų sumažinti smurtą. Kaip vertinti siūlomo projekto veiksmingumą?

Idealus šio projekto vertintojas būtų asmuo, kuris puikiai pažįsta kiekvieną šeimą, žino kiekvienos istoriją, visas jos problemas, jos narių santykių niuansus, jų mintis ir jausmus, susijusius su šeimos situacija ir smurto apraiškomis joje. Vertindamas numatomų prevencijos metodų veiksmingumą, idealusis vertintojas galvos apie tai, kaip šios priemonės paveiks kiekvieną iš minėtų aspektų, kaip pasikeis šeimos santykiai ir, kaip pasekmė, ir ta jų dalis, kuri sukelia smurtinį elgesį. Šis gilus ir visapusiškas kiekvienos projekte dalyvaujančios šeimos pažinimas leistų jam projekto pradžioje tiksliai numatyti, koks iš tikrųjų bus numatomų priemonių poveikis santykiams kiekvienoje šeimoje, o projekto pabaigoje įsitikinti, kad norimas poveikis buvo pasiektas.

Tačiau toks idealusis projekto vertintojas kol kas egzistuoja tik mūsų vaizduotėje. Realūs vertinimo metodai (eksperimentinis kiekybinis bei dalyvaujamas kokybinis) gali tik siekti bent kiek priartėti prie šio idealaus vertintojo. Kiekvienas iš jų tai daro skirtingai.

⁸⁸ *Ibid.*, p. 16–17.

Eksploimentinės (kiekybinės) prieigos atveju vertinimo logika paprasta. Pasirenkamas projekto numatomo rezultato vertinimo rodiklis, eksploimentinėje grupėje įgyvendinama pasirinkta smurto prevencijos priemonė ir stebima, kiek ji pagerėjo, palyginti su kontroline grupe. Pavyzdžiui, moterys gali būti prašomos įvertinti smurto jų šeimoje lygį pagal dešimties balų skalę. Skalės vidurkio sumažėjimas (palyginus su kontroline grupe) tampa įrodymu, kad prevencijos priemonė veiksminga.

Ši prieiga „atleidžia“ nuo būtinybės artimai pažinti kiekvieną šeimą, gerai įsivaizduoti visus šeimos santykių niansus. Pakanka, kad įgyvendinus projektą pačios moterys tyrimo skalėje pažymėtų, kad situacija pagerėjo. Tačiau toks vertinimas toli gražu ne visada sutaps su minėto idealaus vertintojo išvada. Idealusis vertintojas žino, kokie skirtingi žmonės ir santykiai kiekvienoje projekto šeimoje, koks skirtingas gali būti jų požiūris į smurtą ir į prevencijos priemonę, ir į jos taikymo rezultatą. Todėl be galo įvairūs gali būti ir jausmai bei mintys, kurie paskatins moterį, prieš kurią smurtaujama, pateikti vienokį ar kitokį smurto vertinimą. Dėkingumas, protestas, apskaičiavimas, baimė, nesupratimas, kaltės jausmas, nuotaikos svyravimai, neseniai įvykęs malonesnis pokalbis ar, atvirkščiai, konfliktas – tai tik maža dalis daugybės priežasčių, kurios gali paskatinti moterį pateikti vieną ar kitą smurto jos šeimoje vertinimą. Atitinkamai skirtinga kiekvienu atveju bus ir tikroji šio vertinimo reikšmė. Idealusis vertintojas paminėtų daugybę priežasčių, dėl kurių už pozityvaus vertinimo gali slėptis pablogėjusi padėtis.

Dalyvaujamoji (kokybinė) prieiga, priešingai, sudaro galimybę geriau pažinti šeimos narių asmenybes, jų santykius ir visa tai, kas slypi už smurtinio elgesio faktų. Minėti šiuolaikiniai kokybinio tyrimo metodai skatina tiriamąjį atvirai, visapusiškai ir jam priimtinu būdu išreikšti įvairiausias savo mintis ir jausmus. Šie metodai taip pat padeda tyrėjui, apdorojant gautą medžiagą, išvengti įvairių iškraipymų.

Šiuo atžvilgiu kokybinis nusikaltimų prevencijos projekto vertinimas, be abejo, artimesnis tam, kurį pateiktų idealusis vertintojas. Tačiau ši prieiga, skirtingai nuo ankstesnės, reikalauja labai didelių darbo sąnaudų. Pavyzdžiui, giluminis šeimos interviu, kuris padėtų visapusiškai suprasti smurto santykius joje, galėtų užimti ne vieną dieną. Dėl to kokybiniai tyrimai dažniausiai apsiriboja labai nedideliu tiriamųjų skaičiumi ir jiems nekeliamas reprezentatyvumo reikalavimas. Kokybiniai smurto šeimoje prevencijos veiksmingumo tyrimai dažniausiai apima tik kelias šeimas ir jokiū būdu nepretenduoja, kad gautos išvados tiks kitoms smurtą patiriančioms moterims⁸⁹.

Taigi tiek eksploimentinė, tiek dalyvaujamoji prieiga nusikaltimų prevencijos projekto vertinime yra dar gana tolima nuo idealaus vertinimo. Kiekvienas siekia kiek

⁸⁹ Feder G. S. et al. Women exposed to intimate partner violence: expectations and experiences when they encounter health care professionals. A meta-analysis of qualitative studies // Archives of Internal Medicine, 2006, 166(1), p. 22–37; Kearney M. H. Enduring love: A grounded formal theory of women's experience of domestic violence // Research in Nursing and Health, 2001, Vol. 24(4), p. 270–282.

įmanoma priartėti prie tokio vertinimo. Požiūris į tai, kokia prieiga yra artimesnė idealiajam vertinimui, lieka diskusinis. Vieni autoriai traktuoja jas kaip nesuderinamas alternatyvas ir teigia, kad tyrinėtojas susiduria su dilema: taikyti arba vieną, arba kitą. Neretai pastebima, kad pats klausimas, kuri iš tų priedų tinkamesnė, taigi ir kiekybinių, ir kokybinių metodų palyginimas, yra nekorektiškas. Kiekvienas iš jų – tai atskiras būdas *konstruoti tikrovę*, taigi kiekvienas sukuria *savo* tikrovę ir negalima kelti klausimo, kuri iš jų „tikresnė“⁹⁰. Kiti mokslininkai įžiūri ne dilemą, bet kontinuumą: jie teigia, kad neegzistuoja grynai kokybinių ar kiekybinių metodų, kiekvienas socialiniuose moksluose naudojamas metodas turi ir vieno, ir kito bruožų ir nuo jų santykio vieni gali būti daugiau ar mažiau artimi kokybiniais, kiti kiekybiniais. Dėl to vienu ar kitu panaudojimo tikslingumas priklauso nuo tyrėjo tikslų. Pavyzdžiui, kokybinis tyrimas leidžia iškelti hipotezes, kurios toliau patikrinamos kiekybiniais metodais⁹¹. Taip pat išskiriamos ir kitos situacijos, kai dalyvaujamas (kokybinis) požiūris yra pranašesnis (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. Atvejai, kuriuose dalyvavimu pagrįsto požiūrio taikymas poveikio vertinime teikia naudą

1. Siekiant pagerinti pranešimų apie padarytą *poveikį* tikslumą ir aktualumą:
 - klausiant projekto dalyvių ir šio projekto vykdytojų apie jų asmeninę patirtį, tokiu būdu nustatant, ar buvo pasiektas numatytas poveikis ir ar jis atsirado dėl nenumatytų pozityvių ir negatyvių įtakų;
 - patvirtinant rezultatus bei derinant išmoktas pamokas ir rekomendacijas.
2. Nustatyti ir paaiškinti priežastinius ryšius – klausantis skirtingų nuomonių apie priežastinių ryšių grandines, jas sintezuojant (apibendrinant) ir patikrinant jas su įvairiomis suinteresuotomis grupėmis.
3. Siekiant pagerinti supratimą apie intervencijos metodus, ypač tarp asmenų, kurie priima sprendimus, ir vyresniojo personalo – įtraukiant juos į duomenų rinkimą, analizę ir grįžtamąjį ryšį.
4. Siekiant pagerinti projekto efektyvumą per aktyvų ir lankstų projekto personalo, programos dalyvių ar asmenų, kuriuos šie pokyčiai palies, dalyvavimą:
 - sužadinant jų susidomėjimą projektu ir jo vykdymu, skatinant juos užduoti klausimus apie projekto rėmuose atliekamą vertinimą ir duomenų analizę;
 - įtraukiant juos į rekomendacijų rengimą.
5. Siekiant pagerinti prevencinio poveikio rezultatų vertinimą:
 - gaunant tikslesnius duomenis apie įvykusius pokyčius bei paaiškinimus apie priežastinius ryšius;
 - tikrinant ir peržiūrint pokyčių teoriją kartu su programos dalyviais ir vykdytojais bei grindžiant intervencijos priemones šiuolaikiniu ir tvirtu supratimu;
 - plėtojant lyderystę, kuriant komandos supratimą ir stiprinant vietos gebėjimus kritiškai mąstyti.

Šaltinis: *Guijt I. Participatory Approaches, Methodological Briefs: Impact Evaluation 5, UNICEF, 2014, p. 3.*

⁹⁰ *Tong A. et al. Enhancing transparency in reporting the synthesis of qualitative research: ENTREQ // BMC Medical Research Methodology, 2012, No. 12(181), p. 181–190 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://bmcmmedresmethodol.biomedcentral.com/articles/10.1186/1471-2288-12-181>>.*

⁹¹ *Goldsmith M. R., Bankhead C. R., Austoker J. Synthesing quantitative and qualitative research in evidence - based patient information // Journal of Epidemiology and Community Health, 2007, 61(3), p. 262–270; Marks E., Meyer A., Linssen R. (Eds.) Quality in Crime prevention. Hanover: Landespräventionsrat Niedersachsen, 2005 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.beccaria.de/Kriminalpraevention/en/Documents/beccaria_quality%20in%20crime%20prevention.pdf>.*

Egzistuoja dar vienas požiūris – kad eksperimentinis ir dalyvaujamas gali ir turi papildyti vienas kitą (jis dar vadinamas *trianguliacija*⁹²). Manoma, kad jų derinys leidžia pasiekti tikslesnį vertinimą negu vien kiekybinių ar vien kokybinių panaudojimas. Tikima, kad tyrėjo užduotis – surasti jų optimalų derinį (aukso vidurį), kuris leistų metodams panaikinti vienas kito trūkumus ir sustiprinti privalumus bei tokiu būdu pasiekti tikslesnį veiksmingumo įvertinimą, negu naudojant atskirai tik vieną iš jų⁹³.

Aišku, kyla klausimas, kiek tai įmanoma. Rimtas bandymas atsakyti į šį klausimą – JAV mokslininkų tyrimas, kurio metu buvo tirtas santykis tarp to, kiek griežtai laikomasi eksperimentinės paradigmos reikalavimų ir prevencinio poveikio vertinimo tikslumo⁹⁴. Jų tyrimo rezultatas gan vienareikšmiškai paneigia tokio kompromiso galimybę ir byloja eksperimentinės paradigmos naudai. Tyrimas parodė, kad kuo nuosekliau laikomasi eksperimentinės paradigmos reikalavimų vertinant projekto veiksmingumą, tuo tikslesnis šis vertinimas ir aukštesnis jo pagrindu atrinktų projektų veiksmingumas.

Apibendrinant tai, kas buvo išdėstyta, galime išskirti keletą pagrindinių dalykų. Pamatinis šiuolaikinio nusikaltimų prevencijos etapo reikalavimas – veiksmingumo vertinimas – brandžios nusikaltimų prevencijos etape jau niekam nekelia abejonių. Veiksmingumo vertinimas tapo nusikaltimų prevencijos projektų finansavimo ir apskritai visos nusikaltimų prevencijos politikos pamatu. Tai didelis šio etapo ir dabartinės nusikaltimų prevencijos veiklos laimėjimas. Tačiau įgyvendinant šį reikalavimą susidurta su sudėtinga problema – klausimu dėl metodų, kurie gali užtikrinti tikslų nusikaltimų prevencijos veiksmingumo vertinimą. Viena vertus, svarbu, kad ši pamatinė problema yra plačiai suvokiama. Dėl to, taikydami vienus ar kitus veiksmingumo vertinimo metodus, vertintojai daug tiksliau nei kada nors anksčiau suvokia jų tikslumo ribas. Tai verčia juos ieškoti vis naujų vertinimo metodų, vis labiau tikslinti įvairių metodų vietą, tarpusavio santykį, derinimo galimybes. Kita vertus, esami (disponuojami) metodai bei įvairiausi pasiūlymai dėl jų integracijos

⁹² Trianguliacija vadinamas įvairių rūšių duomenų susiejimas arba – kartais – kelių skirtingų požiūrių į duomenis derinimas atsakant į tyrimo klausimus (The Magenta Book: Guidance Notes for Policy Evaluation and Analysis. London, 2004, p. 35).

⁹³ *Guijt I.* Participatory Approaches, Methodological Briefs: Impact Evaluation 5, UNICEF Office of Research, Florence, 2014; *Goldsmith M. R., Bankhead C. R., Austoker J.* Synthesing quantitative and qualitative research in evidence - based patient information // *Journal of Epidemiology and Community Health*, 2007, 61(3), p. 262–270.

⁹⁴ *Braga A., Weisburd D.* Must we settle for less rigorous evaluations in large area-based crime prevention programs? Lessons from a Campbell review of focused deterrence // *Journal of Experimental Criminology*, 2014, p. 573–597.

galimybių negali paslėpti pagrindinio fakto, kad bet kokie veiksmingumo vertinimo metodai ir jų deriniai yra dar nutolę nuo idealaus vertinimo. Taigi, vertinimo būtinybė jau niekam nekelia abejonių, tačiau reikia praeiti nemažą kelią tikslesnio vertinimo link.

Tokia situacija nusikaltimų prevencijos projektų veiksmingumo vertinime nėra kažkuo ypatinga. Bet kurioje žmogaus veiklos srityje aptiksime situaciją, kai mokslas ir praktika jau stojo į tam tikrą perspektyvų raidos kelią, praėjo tam tikrą jos dalį, bet prieš akis dar ilgas plėtotės kelias. Pavyzdžiui, šiuolaikinis gydytojas puikiai supranta jo naudojamų vaistų ribotumą ir netobulumus, jis žino, kad turi būti atlikta daug papildomų tyrimų siekiant juos patobulinti. Tačiau kartu jis supranta, kad nepaisant visų trūkumų dabartiniai vaistai yra žymiai tobulesni nei ankstesnės kartos vaistai ir kad šiandien jie leidžia daugiau padėti pacientui negu kada nors anksčiau.

Lygiai taip pat yra suprantami šiuolaikinių nusikaltimų prevencijos programų vertinimo metodų netobulumai. Tačiau ir dabar pasitelkus juos nusikaltimų projektų veiksmingumas gali būti įvertintas nepalyginus geriau nei tai buvo įmanoma kada nors anksčiau. Tai sudaro galimybę ne tik daryti veiksmingesnę nusikaltimų prevenciją, bet ir tampa paskata tobulinti vertinimo metodus. Tuo tarpu pereinamojo etapo problemos gerokai kliudė nusikaltimų prevencijos pažangai. Brandaus etapo problemos, skirtingai nuo pereinamojo, ne tik nestabdo nusikaltimų prevencijos pažangos, o atvirkščiai, dinamizuoja ją, skatina intensyvesnę naujų vertinimo metodų paiešką.

Kalbant apie situaciją Lietuvoje, svarbu pabrėžti, kad esame kol kas pereinamajame nusikaltimų prevencijos raidos etape. Su aptariama problema visa apimtimi teks susidurti ateityje. Nepaisant to, manytina, kad brandžios nusikaltimų prevencijos šalių grupės patirties nagrinėjimas aktualus ir svarbus jau dabartiniu laikotarpiu. Ši patirtis vertinga tuo, kad sudaro galimybę iš anksto matyti būsimas problemas ir jų sprendimo būdus. Bet dar svarbesnis dalykas, kad šių šalių patirties nagrinėjimas leis Lietuvai išvengti kraštutinumų, su kuriais buvo susidūrusios šalys lyderės: pirmenybės teikimas tik kiekybiniais ar, atvirkščiai, tik kokybiniais vertinimo metodams, nepakankamas naudojamų veiksmingumo vertinimo metodų ribotumo supratimas. Brandžios prevencijos etapas bus suvokiamas ne kaip „žadėtoji žemė“, kurioje jau išspręstos visos problemos, o kaip aukštesnis raidos etapas, kuriame bus susidurta su sudėtingesnio lygio problemomis.

3.2.2. Vidinio ir išorinio vertinimo pasirinkimo problema

Kita brandaus nusikaltimų prevencijos etapo problema – tai klausimas, *kas turi atlikti projekto veiksmingumo įvertinimą*: ar vienas iš projekto dalyvių, ar nesusijęs su projektu (pašalinis) asmuo. Šis klausimas glaudžiai susijęs su ankstesniu. Tyrėjai, kurie teikia pirmenybę eksperimentinei paradigmai, įprastai laikosi nuomonės, kad šį vertinimą turi atlikti pašalinis, su projektu nesusijęs asmuo. „Toks išorinis vertinimas pasižymi

nepriklausomumu ir objektyvumu. Vertintojas yra apsaugotas nuo galimo praktinių darbuotojų ir kitų suinteresuotų asmenų spaudimo. Gaunama dviguba nauda dėl to, kad vertinimas yra objektyvus, pasižymi tikslumu ir gaunamos papildomos žinios ir patirtis, kurie gali būti naudingi projektui.⁹⁵

Kiti autoriai atkreipia dėmesį į vis didėjantį vidinio vertinimo populiarumą ir jo pranašumus. Pastarojo pranašumai išplaukia iš dalyvaujamojo vertinimo paradigmos. Asmuo, dirbantis projekte, geriau už išorinį ekspertą žino projekto „virtuvę“ ir sėkmingiau gali išaiškinti tiek problemas, tiek jų sprendimo galimybes. Kadangi jis geriau pažįsta projekto dalyvius, jam lengviau pasirinkti pranešimo apie šias problemas formą ir būdus, kuriais užtikrins jų konstruktyvų požiūrį į jas.

Renkantis eksperimentinę ar dalyvujamąją priegą, nėra vieno teisingo pasirinkimo. Rinktis tenka kiekvienu atveju kitaip, priklausomai nuo situacijos. Vėlgi, panašiai į ankstesnę problemą, jos sprendimas susijęs su tolesne prevencijos mokslo raida. Būtent ji padės surasti tinkamą išorinio ar vidinio vertinimo dilemos sprendimą.

Atlikti tyrimai jau leidžia apčiuopti tam tikrus kriterijus. Pavyzdžiui, parodytas aiškus vidinio vertinimo pranašumas lyginant su išoriniu, kai vertinimas atliekamas labai specifinėje socialinėje terpėje, kur lengvai gali kilti nesusipratimas tarp išorinio vertintojo ir žmonių, kurių saugumą nuo nusikaltimų siekia užtikrinti nusikaltimų prevencijos projektas⁹⁶. Vidinis vertinimas pasirodė neabejotinai pranašesnis itin dideliu nepasitikėjimu, konfliktiniais santykiais pasižymintioje terpėje⁹⁷. Vidinio vertinimo pranašumai ypač didėja, kai projekto dalyviai yra gerai motyvuoti, kai jiems yra labai svarbūs projekto tikslai⁹⁸. Tuo tarpu išorinio vertinimo pranašumai didėja, esant žemesnei projekto organizatorių kriminologinei kvalifikacijai, dar nesusiformavus pasitikėjimo santykiui tarp projekto dalyvių ir jį remiančios institucijos, atvejais, kai projekto įgyvendinimas glaudžiai susijęs su daugeliu kitų žmonių atlikimu⁹⁹.

Taigi, kaip ir prieštaravimas tarp eksperimentinio ir dalyvaujamojo požiūrio, ši

⁹⁵ *Sagant V., Shaw M.* International report on crime prevention and community safety: trends and perspectives. International Centre for the Prevention of Crime (ICPC), 2010, p. 176.

⁹⁶ *Cunneen C.* The Impact of Crime Prevention on Aboriginal Communities. Research Assistance provided by Tessa Boyd-Caine, Keisha Hopgood, 2001.

⁹⁷ *Conley-Tyler M.* A fundamental choice: internal or external evaluation? // *Evaluation Journal of Australasia*, 2005, 4(1/2), p. 3–11 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.aes.asn.au/images/stories/files/Publications/Vol4No1-2/fundamental_choice.pdf>.

⁹⁸ *Eklblom P., Wypewens A.* A partnership approach to crime prevention. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2004, p. 25.

⁹⁹ *Marks E., Meyer A., Linssen R.* (Eds.) Quality in Crime prevention. Hanover: Landespräventionsrat Niedersachsen, 2005 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.beccaria.de/Kriminalpraevention/en/Documents/beccaria_quality%20in%20crime%20prevention.pdf>.

dilema skatina nusikaltimų prevencijos pažangą, naujų, geresnių sprendimų paiešką.

3.2.3. Nusikaltimų indikatorių pasirinkimo problemos. Nusikaltimų ir jų prevencijos sąnaudų įvertinimas

Nusikaltimų prevencijos esmė – įspėti ir užkirsti kelią nusikaltimų padarymui. Todėl vienas iš pagrindinių nusikaltimų prevencijos tikslų buvo siejamas su nusikaltimų skaičiaus mažinimu. Nusikaltimų prevencijos programa, kuri pasiekė šį tikslą, buvo pripažįstama sėkminga. Tokio požiūrio pagrindas yra prielaida, kad bet koks nusikaltimas yra absoliutus blogis, todėl net ir nežymus jų skaičiaus sumažinimas yra svarbus.

Šiuolaikinės kriminologijos ir kitų socialinių mokslų (ypač ekonometrijos) pažanga parodė, kad viskas yra daug sudėtingiau. Nusikaltimas žalingas ne tik ir ne tiek pats, jis yra kaip ne mažiau žalingų socialinių reiškinių pasekmė ir kitų žalingų reiškinių priežastis¹⁰⁰. Pastarųjų dešimtmečių kriminologiniai tyrimai stipriai praplėtė mūsų žinias ir apie vieną, ir apie kitą. Viktimologiniai tyrimai parodė, kad už kiekvieno išaiškinto nusikaltimo gali slypėti daugybė neišaiškintų (latentinių) nusikaltimų¹⁰¹. Tokiu būdu tiesioginė išaiškinto nusikaltimo žala – tai tik ledkalnio viršūnė, už kurios slypi nepalyginus didesnės daugelio kitų, neišaiškintų. Lygiai taip pat nusikaltimų pasekmė – tai ne tik jų tiesiogiai padaryta žala, bet ir sumažėjęs bendras visuomenės pasitikėjimas įstatymu, išlaidos nusikaltimų išaiškinimui ir tyrimui, didžiulės baudžiamosios justicijos ir bausmių vykdymo sistemos išlaikymo lėšos ir kt.¹⁰²

Ši aplinkybė labai svarbi nusikaltimų prevencijai. Iš tikrųjų nusikaltimų prevencijos programos sudaromos ir įgyvendinamos ne tam, kad pagerėtų statistiniai nusikalstamumo rodikliai. Statistinis nusikaltimų sumažėjimas neturi jokios vertės, jeigu jo nelydi kitų, su nusikalstamumu susijusių visuomenei pavojingų ir žalingų reiškinių sumažėjimas. Vadovaujantis šiomis nuostatomis keičiasi ir nusikaltimų

¹⁰⁰ *McCollister K., French M., Fang H.* The Cost of Crime to Society: New Crime-Specific Estimates for Policy and Program Evaluation // *Drug Alcohol Depend*, 2010, Apr 1; 108(1–2), p. 98–109.

¹⁰¹ *Wilson J. (ed).* The Praeger Handbook of Victimology. Santa Barbara, CA: Praeger, 2009. Taip pat apie viktimologinius tyrimus, registruoto ir latentinio nusikalstamumo santykį žr.: *Kiškis A. et al.* Nusikalstamumas Lietuvoje ir jo prevencijos perspektyvos: monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014; *Kiškis A.* Registruoto nusikalstamumo statistikos ir viktimologinių tyrimų duomenų kompleksinio panaudojimo problemos // *Socialinių mokslų studijos*, 2012, 4(2), p. 697–717; *Sakalauskas G., Dobrynina M., Justickaja S. et al.* Registruotas ir latentinis nusikalstamumas Lietuvoje: tendencijos, lyginamieji aspektai ir aplinkos veiksniai. Teisės instituto mokslo tyrimai, t. 7. Vilnius: Eugrimas, 2011.

¹⁰² *McCollister K., French M., Fang H.* The Cost of Crime to Society: New Crime-Specific Estimates for Policy and Program Evaluation // *Drug Alcohol Depend*, 2010, Apr 1; 108 (1–2), p. 98–109.

prevencijos projekto naudos ir veiksmingumo supratimas. Pagrindiniu nusikaltimų prevencijos tikslu tampa ne statistinis nusikaltimų skaičiaus sumažinimas, o nusikaltimais padaromos žalos sumažinimas. Tai iš esmės keičia ir reikalavimus nusikaltimų prevencijos projektui. Siekdami, kad projektas būtų finansuojamas, projekto autoriai turi pateikti ne tik įrodymų, kad tai sumažins tam tikrų nusikaltimų skaičių, bet ir duomenis apie numatomą žalos sumažinimo dydį.

Pokyčiai, kurie sukėlė požiūrio į prevencijos tikslus pasikeitimą, vyko dviem tarpusavyje susijusiomis kryptimis: kuriant nusikalstamumo indikatorių sistemas bei plėtojant nusikaltimų prevencijos projektų įgyvendinimo ekonominio veiksmingumo (efektyvumo) vertinimo metodikas.

Nusikalstamumo indikatorių sistemų kūrimas

Perėjimas nuo abstrakčių nusikalstamumo rodiklių prie sistemų, apimančių daugybę įvairių rodiklių, tapo vienu svarbiausių pastarųjų dešimtmečių tendencijų. Viena pirmųjų buvo 1995 metais Jungtinėse Amerikos Valstijose įkurta Nacionalinė kaimynystės indikatorių asociacija (*National Neighborhood Indicators Partnership – NNIP*)¹⁰³, kurios pastangomis parengta kelias dešimtis rodiklių apimanti indikatorių sistema. Nuo to laiko buvo suformuota daugybė indikatorių įvairiems visuomenės gyvenimo aspektams įvertinti.

2009 m. Santjage (Čilėje) įvykęs antrasis Tarptautinis nusikaltimų stebėtojų kongresas „Įvertink nusikaltimus ir pateik rezultatus, kurie yra naudingi visuomenei“ iškelė dvi pagrindines kryptis tobulinant indikatorių sistemas: (a) informacijos šaltinių apie nusikalstamumą *diversifikavimo*, t. y. buvo kalbama apie būtinybę įvairinti informacijos apie nusikalstamumą šaltinius (pvz., fokus grupes, viktimologinius tyrimus, interviu metodą ir kt.), kad būtų galima pateikti kuo tikslesnį vaizdą apie nusikalstamumo realybę ir jo sudėtingumą, bei (b) duomenų *kontekstualizavimo*, t. y. kai kartu su duomenimis apie tam tikrą nusikaltimą ar jo rūšį yra teikiami ir nagrinėjami duomenys apie veiksnius, kurie prisidėjo prie jų pokyčių¹⁰⁴.

Šie procesai davė postūmį kurti atskirų nusikaltimų rūšių ir su jais susijusių reiškinų indikatorių sistemas, skirtas nusikaltimų prevencijos projektams. Indikatoriai, naudojami nusikaltimų žalai įvertinti, atspindi ne tik reiškinius, tiesiogiai susijusius su nusikaltimais, bet ir bendrus visuomenės saugos, jos narių savijautos ir pan. ma-

¹⁰³ Plačiau žr.: NNIP Concept. Better Data. Better Decisions. Better Communities [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.neighborhoodindicators.org/about-nnip/nnip-concept>>.

¹⁰⁴ Plačiau žr.: International Center for the Prevention of Crime. Second International Meeting on Crime Observatories „Assess crime and produce results which are useful for the community“, 2009. Prieiga per internetą: <http://www.crime-prevention-intl.org/fileadmin/user_upload/Evenements/comp-te_rendu_chli_ENG_2.pdf>.

tavimo rodiklius. Pavyzdžiui, K. Willis ir P. Homel'as atliko indikatorių, susijusių su narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos įstatymų įgyvendinimu, apžvalgą ir tuo pagrindu suformavo naują, apibendrintą rodiklių sistemą¹⁰⁵. Jos branduolį sudarė keturios indikatorių grupės. Tai, iš vienos pusės, grupė indikatorių, kurie atspindi nusikaltimų, susijusių su narkotikų vartojimu ir platinimu, pokyčius. Kita grupė – bendras organizuoto nusikalstamumo paplitimo lygis. Trečia ir ketvirta grupės – visuomenės sveikatos lygio ir viešųjų paslaugų pagerėjimo rodikliai.

Informacijos šaltinių apie nusikalstamumą diversifikavimo procesas išryškino dar vieną spręstiną problemą. Duomenys apie nusikalstamumą, gaunami iš gan įvairių šaltinių¹⁰⁶, neretai yra sunkiai palyginami, kartais rodo iš esmės skirtingą nusikalstamumo vaizdą. Pavyzdžiui, registruoto nusikalstamumo statistika gali rodyti nusikalstamumo lygio didėjimą, o viktimizacijos tyrimų (asmenų apklausų) duomenys – mažėjimą. Šiuo atveju nėra aišku, koku šaltiniu ir kokia apimtimi reikėtų remtis vertinant nusikalstamų veikų lygį, kaip integruoti skirtingo pobūdžio šaltinius siekiant gauti maksimaliai tikslią ir visą informaciją apie nusikalstamumą. Registruoto nusikalstamumo statistikos ir viktimologinių tyrimų duomenų palyginimo ir panaudojimo įvairius aspektus nagrinėjo daug mokslininkų, tačiau iki šiol nėra sukurtos metodikos, kaip kompleksiskai panaudoti (susieti, integruoti) abiejų šaltinių informaciją vertinant nusikalstamumą. Daugelyje šalių nusikalstamumo vertinimas panaudojant kelis duomenų šaltinius apsiriboja tik šių duomenų sugretinimu, palyginimu, tačiau ne duomenų integravimu¹⁰⁷. Pastebėtina, kad Lietuvoje vykdant mokslinį projektą „Dviejų spindulių“ modelio sukūrimas ir taikymas registruoto bei latentinio nusikalstamumo Lietuvoje tyrime“ buvo pasiūlytas originalus duomenų integravimo būdas¹⁰⁸. Išanalizavus ir palyginus 10 galimų paprastų integravimo metodų (modelių) sukurtas ir pritaikytas praktiškai nusikalstamumo lygio rodiklis

¹⁰⁵ Willis K., Homel P. Measuring the performance of drug law enforcement // *Policing*, 2008, Vol 2, No. 3, p. 311–321.

¹⁰⁶ Svarbiausi iš jų – *oficialioji registruotų nusikalstamų veikų statistika* (duomenys, kuriuos kaupia ir teikia baudžiamojo teisingumo institucijos), *viktimologinių* (nusikaltimų aukų) apklausų duomenys ir vis plačiau panaudojami gyventojų savianalizės tyrimų duomenys (angl. *self-report*), kurie gaunami iš asmenų pranešimų apie jų pačių padarytas nusikalstamas veikas.

¹⁰⁷ Plačiau apie užsienio valstybėse (Australijoje, Bulgarijoje, Nyderlanduose ir Vokietijoje) vykdomą nusikalstamumo vertinimą, remiantis registruoto nusikalstamumo statistika ir viktimologinių tyrimų duomenimis, jo metodologinius aspektus ir problemas žr.: *Kiškis A.* Registruoto nusikalstamumo statistikos ir viktimologinių tyrimų duomenų kompleksinio panaudojimo problemos // *Socialinių mokslų studijos*, 2012, 4(2), p. 697–717.

¹⁰⁸ Projektas buvo vykdomas 2010–2012 m. finansuojant Lietuvos mokslo tarybai (pagal Nacionalinę mokslo programą „Socialiniai iššūkiai nacionaliniam saugumui“).

RAS, labiausiai tinkamas registruoto nusikalstamumo statistikos ir viktimologinių tyrimų duomenų integravimui ir nusikalstamumo lygio palyginimui tos pačios valstybės teritorijoje. RAS rodiklis leidžia kokybiškai geriau įvertinti nusikalstamumo lygį, negu naudojant registruoto nusikalstamumo statistiką ar viktimologinių tyrimų duomenis atskirai¹⁰⁹.

Nusikaltimų prevencijos ekonominis veiksmingumas

Platesnis nusikaltimų prevencijos tikslų supratimas ir indikatorių nusikalstamumo pasekmės įvertinti atsiradimas iš esmės pakeitė nusikaltimų prevencijos reikšmės supratimą mūsų visuomenėje. Du pokyčiai yra ypač svarbūs.

1. Kol nusikaltimų prevencija buvo suprantama tik kaip priemonė nusikaltimų skaičiui sumažinti, tol tai buvo svarbi, bet labai siaura visuomenės gyvenimo sritis. Nusikalstamumas – tik vienas iš daugybės neigiamų reiškinių, kurie blogina visuomenės gyvenimo kokybę. Todėl dėmesys šiam reiškiniui buvo skiriamas pagal jo svarbą tarp visų kitų visuomenės blogybių. Daug platesnių nusikaltimų indikatorių sistemų atsiradimas iš esmės pakeitė šią situaciją. Paaikškėjo, kad nusikaltimų skaičiaus sumažinimas ne konkuruoja su kitomis socialinėmis problemomis, o yra raktas joms spręsti. Pasitelkus nusikaltimų indikatorius pavyksta išaiškinti bendrą poveikį, kurį nusikaltimų prevencija daro visuomenės saugumui, bei patikslinti, kaip keičiasi gyventojų pasitenkinimas savo gyvenimu, visuomene, šalies tvarka.

2. Nusikaltimų žalingų pasekmių įvertinimas sudarė prielaidas išreikšti jas ekonominiais rodikliais, įvertinti žalą, kurios išvengti padeda nusikaltimų prevencija, lyginant ją su finansinėmis išlaidomis nusikaltimų prevencijos programoms, bei įvertinti santykį tarp išlaidų prevencinėms programoms ir gaunamos ekonominės naudos.

Vienas iš svarbiausių šios krypties pasiekimų buvo metodikų nusikaltimų prevencijos projektų ekonominiam veiksmingumui (efektyvumui) vertinti sukūrimas. Ankstesnė *veiksmingo projekto* samprata reiškė palankų santykį tarp projekto prevencinio poveikio (pvz., sumažėjusio nusikaltimų skaičiaus) ir panaudotų resursų (projekto dalyvių darbo laiko, techninių ir finansinių išlaidų ir kt.). Dabar gi prie to prisidėjo dar viena pamatinė nusikaltimų prevencijos projekto charakteristika – projekto *ekonominis veiksmingumas* ir labai jai artima – projekto *pelningumas*.

¹⁰⁹ Plačiau apie „Dviejų spindulių“ modelį žr.: *Kiškis A.* Measuring the Immeasurable: Models of Integration of Recorded Crime and Victim Survey Data // *Societal Studies*, 2016, 8, no. 1, p. 18–43. Prieiga per internetą: <<https://www3.mruni.eu/ojs/societal-studies/article/download/4515/4190>>; *Justickis V., Uscila R., Kiškis A.* Two-Rays Approach in the Integration of Victimological and Recorded Data on Criminality // *Jurisprudence*, 2012, 19, no. 2, p. 803–820. Prieiga per internetą: <<https://www3.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/download/61/56>>.

Paaikškėjo, kad nusikaltimų prevencijos projektas gali būti veiksmingas, bet nebūti pelningas, tai yra, nors jis sumažina nusikaltimų skaičių ir jų padaromą žalą, tačiau išlaidos tokiam sumažinimui daug didesnės, nei gaunamas rezultatas. Kitaip tariant, paaikškėjo, kad yra veiksmingų prevencijos metodų, kurių „neapsimoka“ taikyti.

Iliustracijai pateiksime įvairių nusikaltimų prevencijos metodų įvertinimą efektyvumo aspektu, kuriuos atliko JAV nacionalinis viešosios politikos institutas¹¹⁰. 3 lentelėje pateikti duomenys visų pirma parodo didžiulius skirtumus tarp įvairių prevencijos metodų ekonominio veiksmingumo.

Tarp metodų, kurie labiausiai „apsimoka“ ekonomiškai, lyderiauja multisistemės terapijos programa, skirta agresyviems paaugliams (*Multi-Systemic Therapy*) – grynas pelnas čia sudaro nuo 31,661 \$ iki 131,918 \$ vienam programos dalyviui. Ne mažiau išpūdingas yra funkcinės šeimos terapijos ekonominis veiksmingumas (*Functional Family Therapy*) – nuo 14,149 \$ iki 59,067 \$. Ekonomiškai veiksmingi pasirodė ir kiti prevencijos metodai: daugiamatė korekcijos pagreitinimo programa (*Multidimensional Treatment Foster Care*) – nuo 21,836 \$ iki 87,622 \$; intensyvi probacija, pakeičianti laisvės atėmimo bausmę (*Intensive Probation (as alternative to incarceration)*) – nuo 18,586 \$ iki 18,854 \$ ir keletas kitų.

Taip pat galime matyti ekonominio neveiksmingumo „lyderius“ – nusikaltimų prevencijos metodus, kurie aiškiausiai neapsimoka. Ekonominio neveiksmingumo „čempionė“ yra jau minėta susipažinimo su laisvės atėmimo bausmės atlikimu programa (*Scared Straight Type Programs*). Ją vykdant prarandama nuo 6,572 \$ iki 24,531 \$ vienam programos dalyviui. Netikėtas yra programos, skirtos skatinti verslo, valstybės ir savivaldybes institucijas dirbti kartu bei mokyti socialiai remtinus darbuotojus įsidarbinimo privačiame sektoriuje (*Job Training Partnership Act*), nuostolingumas (nuo -4,562 \$ iki -12,082 \$).

Pagaliau randame nemažą skaičių prevencijos metodų, kurie gali būti ir nuostolingi, ir pelningi. Pavyzdžiui, nusikaltimų prevencijos programos, skirtos padėti vaikams ir paaugliams geriau suvokti jų galimybes (*Quantum Opportunities Program*), veiksmingumas yra nedidelis (-0,04). Tačiau ekonominio veiksmingumo požiūriu ji gali būti ir labai pelninga, ir labai nuostolinga (nuo -8,855 \$ iki 16,428 \$). Lygiai taip pat prevencijos metodo „Probleminių vaikų mokymas pirmais jų gyvenimo metais“ (*Early Childhood Education for Disadvantaged Youth*) pelningumas gali siekti 6,972 \$ vienam vaikui, o nuostolingumas -4,754 \$.

3 lentelėje pateikiami ir neatitikimo tarp prevencijos metodo poveikio stiprumo ir jo ekonominio veiksmingumo pavyzdžiai. Tokie nusikaltimų prevencijos meto-

¹¹⁰ Aos S. et al. The comparative costs and benefits of programs to reduce crime. Washington State Institute for Public Policy, 2001 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.wsipp.wa.gov/ReportFile/756>>.

dai, kaip slaugytojų lankymasis namuose prenataliniame ir ankstyvosios vaikystės amžiuje, kuriais siekiama pagerinti mažas pajamas gaunančių ir turinčių mažų vaikų vienišų moterų padėtį (*Nurse Home Visitation*), bei ankstyvasis socialiai remtinų šeimų vaikų ugdymas (*Early Childhood Education for Disadvantaged Youth*), vienodai sumažina nusikaltimų skaičių (-0,10). Tačiau ekonominiu požiūriu pirmas iš jų neabejotinai pranašesnis. Jo „pelnas“ nuo -2,067 \$ iki 15,918 \$ vienam projekto vaikui, o antrojo – nuo -4,754 \$ iki 6,972 \$.

Paradoksią situaciją matome taikant tokius nusikaltimų prevencijos metodus kaip „Atleidimas nuo baudžiamojo persekiojimo nukreipiant į elgesio korekcijos ar gydymo programas“ (*Diversion with Services (vs. regular juvenile court processing)*) ir „Intensyvi probacija vietoje įprastos“ (*Intensive Probation (vs. regular probation caseloads)*). Nė vienas iš jų praktiškai nedaro prevencinio poveikio nusikalstamumui (poveikio rodiklis -0,01). Tačiau abu ekonomiškai labai veiksmingi. Pirmojo pelningumas yra nuo 1,470 \$ iki 5,679 \$, antrojo – nuo 176 \$ to 6,812 \$. Kyla klausimas, kaip gali atsitikti, kad veiksmingumu nepasižyminčios prevencijos priemonės yra tokios pelningos? Atsakymas labai paprastas – abi priemonės naudojamos vietoje labai brangaus (bet irgi neveiksmingo) laisvės atėmimo. Kaip sako indėnų išmintis: jeigu perki nereikalingą daiktą, tai geriau pirk pigų. Būtent taip įvyko šiuo atveju, tarp dviejų neveiksmingų metodų pasirenkant pigesnę, gaunamas ekonominis efektas.

Panaši situacija yra taikant vieną iš tarpinių bausmių – intensyvią priežiūrą kaip laisvės atėmimo alternatyvą (*Intensive Supervision: Diversion from Prison*). Jos veiksmingumas, kaip rodo lentelė, yra nulinis. Ji nei didina, nei mažina nusikalstamumo. Tačiau intensyvi priežiūra, palyginus su labai brangia laisvės atėmimo bausme, sutaupo daug lėšų ir užtikrina netikėtai aukštą šios priemonės ekonominį veiksmingumą (nuo 6,083 \$ iki 6,386 \$).

Apibendrinant galime teigti, kad ekonominis prevencijos metodų vertinimas – tai šiuolaikinės nusikaltimų prevencijos pasiekimas. Iš neišvengiamos būtinybės finansuoti nusikaltimų prevenciją tik tam, kad pavyktų išvengti dar didesnio nusikaltimų lygio – nusikaltimų prevencija tampa ekonominiu požiūriu efektyvia veikla. Ekonomiškai veiksmingų nusikaltimų prevencijos metodų naudojimas tapo ne išlaidų, bet ir pelno šaltiniu.

Įrodymais pagrįstos politikos įgyvendinimas nusikaltimų prevencijos srityje:
užsienio šalių patirtis ir jos pritaikymo Lietuvoje galimybės

3 lentelė. Nusikaltimų prevencijos projektų ekonominis įvertinimas

Įvertinti nusikaltimų prevencijos metodai	Teigiama poveikį turėjusių programų skaičius*	Nusikaltimų skaičiaus sumažėjimo vidurkis ir (standartinė paklaida). Neigiama poveikio reikšmė reiškia, kad programa mažina nusikalstamumą, teigiama – didina.	Grynieji tiesioginiai kaštai (vidutiniškai vienam jos dalyviui)	Grynoji nauda vienam programos dalyviui (t. y. nauda minus jos gavimo kaštai)	
				Nuo (4)	Iki (5)
Ankstyvosios nusikaltimų prevencijos programos					
Slaugytojų lankymasis namuose (skirta mažas pajamas gaunantiems ir turinčioms mažų vaikų vienišoms moterims) (<i>Nurse Home Visitation for low income single mothers</i>)	2	-0,29 (0,21)	7733 \$	-2067 \$	15918 \$
Ankstyvasis socialiai remtinų šeimų vaikų ugdymas (<i>Early Childhood Education for Disadvantaged Youth</i>)	6	-0,10 (0,04)	8936 \$	-4754 \$	6972 \$
Nusikaltimų prevencijos programos, skirtos teisės pažeidimų nepadarusiems vaikams ir paaugliams					
Sietlo projektas, skirtas socialinei raidai skatinti (<i>Seattle Social Development Project</i>)	1	-0,13 (0,11)	4355 \$	-456 \$	14169 \$
Programa, skirta padėti vaikams ir paaugliams geriau suvokti jų galimybes (<i>Quantum Opportunities Program</i>)	1	-0,31 (0,20)	18964 \$	-8855 \$	16428 \$
Mentorstė (<i>Mentoring</i>)	2	-0,04 (0,05)	1054 \$	225 \$	4524 \$
Nacionalinis darbo korpusas (<i>National Job Corps</i>)	1	-0,08 (0,03)	6123 \$	-8818 \$	1719 \$
Partnerystės įgyjant profesiją programa (<i>Job Training Partnership Act</i>)	1	0,10 (0,05)	1431 \$	-4562 \$	-12082 \$
Programos nepilnamečiams teisės pažeidėjams, skirtos išmokyti nepilnamečius spręsti jiems svarbias problemas (Specific "Off the Shelf" Programs)					
Multisisteminė programa, skirta agresyviems paaugliams (<i>Multi-Systemic Therapy</i>)	3	-0,31 (0,10)	4743 \$	31661 \$	131918 \$
Funkcinė šeimos psichoterapija (<i>Functional Family Therapy</i>)	7	-0,25 (0,10)	2161 \$	14149 \$	59067 \$
Agresijos pakeitimo mokymo programa (<i>Aggression Replacement Training</i>)	4	-0,18 (0,14)	738 \$	8287 \$	33143 \$
Daugiamatė korekcijos pagerinimo programa (<i>Multidimensional Treatment Foster Care</i>)	2	-0,37 (0,19)	2052 \$	21836 \$	87622 \$

	(1)	(2)	(3)	Nuo (4)	Iki (5)
Nepilnamečių diversija (atleidimo nuo baudžiamosios bausmės) programa (TFCO)	5	-0,27 (0,07)	1138 \$	5720 \$	27212 \$
Bendro pobūdžio (skirtos visoms nepilnamečių grupėms) nusikaltimų prevencijos programos					
Atleidimas nuo baudžiamojo persekiojimo nukreipiant į elgesio korekcijos ar gydymo programas (<i>Diversion with Services</i> (vs. <i>regular juvenile court processing</i>))	13	-0,05 (0,02)	-127 \$	1470 \$	5679 \$
Intensyvi probacija vietoje įprastos (<i>Intensive Probation</i> (vs. <i>regular probation caseloads</i>))	7	-0,05 (0,06)	2234 \$	176 \$	6812 \$
Intensyvi probacija kaip alternatyva laisvės atėmimo bausmei (<i>Intensive Probation</i> (as <i>alternative to incarceration</i>))	6	0,00 (0,05)	-18478 \$	18586 \$	18854 \$
Intensyvi lygtinio paleidimo priežiūra vietoje įprastos priežiūros (<i>Intensive Parole Supervision</i> (vs. <i>regular parole caseloads</i>))	7	-0,04 (0,06)	2635 \$	-117 \$	6128 \$
Multiprofesinė pagalba (<i>Coordinated services</i>)	4	-0,14 (0,10)	603 \$	3131 \$	14831 \$
Susipažinimo su laisvės atėmimo bausmės atlikimu programos (<i>Scared Straight Type Programs</i>)	8	0,13 (0,06)	51 \$	-6572 \$	-24531 \$
Kiti šeimos terapija grindžiami metodai (<i>Other Family-Based Therapy Approaches</i>)	6	-0,17 (0,04)	1537 \$	7113 \$	30936 \$
Seksualinio pobūdžio nusikaltimus padariusių nepilnamečių gydymas (<i>Juvenile Sex Offender Treatment</i>)	5	-0,12 (0,10)	9920 \$	-3119 \$	23602 \$
Nepilnamečių įkrovos stovyklos /Intensyvaus režimo nepilnamečių stovyklos (<i>Juvenile Boot Camps</i>)	10	0,10 (0,04)	-15424 \$	10360 \$	-3587 \$
Programos suaugusiems teisės pažeidėjams. Priklausomybės nuo narkotikų gydymo programos (palyginus su negydymo programomis)					
Terapinė bendruomenė laisvės atėmimo vietoje be tolimesnės priežiūros pagal gyvenamąją vietą (<i>In-Prison Therapeutic Community, No Community Aftercare</i>)	5	-0,05 (0,05)	2604 \$	-899 \$	2365 \$

Įrodymais pagrįstos politikos įgyvendinimas nusikaltimų prevencijos srityje:
užsienio šalių patirtis ir jos pritaikymo Lietuvoje galimybės

	(1)	(2)	(3)	Nuo (4)	Iki (5)
Terapinė bendruomenė laisvės atėmimo vietoje su tolimesne priežiūra pagal gyvenamąją vietą (<i>In-Prison Therapeutic Community, With Community Aftercare</i>)	11	-0,08 (0,02)	3100 \$	-243 \$	5230 \$
Dalyvavimas terapinėse bendruomenėse už laisvės atėmimo vietos ribų (<i>Non-Prison TC (as addition to an existing community residential facility)</i>)	2	-0,17 (0,10)	2013 \$	4110 \$	15836 \$
Priklausomybės nuo narkotikų gydymas laisvės atėmimo vietoje (<i>In-Prison Non-Residential Substance Abuse Treatment</i>)	5	-0,09 (0,03)	1500 \$	1672 \$	7748 \$
Narkotikų teismai (<i>Drug Courts</i>)	27	-0,08 (0,02)	2562 \$	-109 \$	4691 \$
Atvejų vadybos metodo taikymas asmenims, piktnaudžiaujantiems narkotikais (<i>Case Management Substance Abuse Programs</i>)	12	-0,03 (0,03)	2204 \$	-1050 \$	1230 \$
Priklausomybės nuo narkotikų gydymas bendruomenės lygiu (<i>Community-Based Substance Abuse Treatment</i>)	3	-0,07 (0,05)	2198 \$	237 \$	5048 \$
Priklausomybės nuo narkotikų gydymas įkalinimo įstaigoje (<i>Drug Treatment Programs in Jails</i>)	7	-0,05 (0,05)	1172 \$	373 \$	3361 \$
Asmenims, padariusiems seksualinio pobūdžio nusikaltimus, programos (palyginus su negydymo programomis)					
Kognityvinė elgesio terapija asmenims, padariusiems seksualinio pobūdžio nusikaltimus (<i>Cognitive-Behavioral Sex Offender Treatment</i>)	7	-0,11 (0,05)	6246 \$	-778 \$	19534 \$
Tarpinės bausmės (palyginus su įprastomis/nuolatinėmis programomis)					
Intensyvi priežiūra elektroninio stebėjimo priemonėmis (<i>Intensive Supervision (Surveillance-Oriented)</i>)	19	-0,03 (0,03)	3296\$	-2250 \$	-384 \$
Intensyvi priežiūra, orientuota į gydymą (<i>Intensive Supervision: Treatment-Oriented</i>)	6	-0,10 (0,06)	3811\$	-459 \$	5520 \$
Intensyvi priežiūra kaip laisvės atėmimo alternatyva (<i>Intensive Supervision: Diversion from Prison</i>)	3	0,00 (0,08)	-5925\$	6083 \$	6386 \$

	(1)	(2)	(3)	Nuo (4)	Iki (5)
Suaugusiųjų įkrovos stovyklos (<i>Adult Boot Camps</i>)	11	0,00 (0,03)	-9725\$	9822 \$	10011 \$
Suaugusiųjų įkrovos stovyklos kaip laisvės atėmimo alternatyva (<i>Adult Boot Camps-As partial diversion from prison</i>)	11	0,00 (0,03)	-3380\$	3477 \$	3666 \$
Kognityvinės elgesio programos (palyginus su negydymo programomis)					
Terapija, skirta moralinei valiai stiprinti (<i>Moral Reconciliation Therapy</i>)	8	-0,08 (0,05)	310 \$	2,471 \$	7797 \$
Gebėjimo spręsti savo prob- lemas mokymo programos (<i>Reasoning and Rehabilitation</i>)	6	-0,07 (0,04)	308 \$	2202 \$	7104 \$
Kitos programos (palyginus su negydymo arba įprastomis/nuolatinėmis programomis)					
Darbo už laisvės atėmimo vietos ribų programa (<i>Work Release Programs</i>)	2	-0,03 (0,11)	456 \$	507 \$	2351 \$
Įsidarbinimo pagalbos programos (<i>Job Counseling/Search for Inmates Leaving Prison</i>)	6	-0,04 (0,02)	772 \$	625 \$	3300 \$
Bendrojo išsilavinimo įgijimo laisvės atėmimo vietoje programa (<i>In-Prison Adult Basic Education</i>)	3	-0,11 (0,05)	1972 \$	1852 \$	9176 \$
Profesinis mokymas laisvės atėmimo vietoje (<i>In-Prison Vocational Education</i>)	2	-0,13 (0,04)	1960 \$	2835 \$	12017 \$
Profesinės veiklos laisvės atėmimo vietoje programos (<i>Correctional Industries Pro- grams</i>)	3	-0,08 (0,02)	1800 \$	1147 \$	9413 \$

* Pirmasis stulpelis rodo skaičių tyrimų, kuriuose buvo nustatytas teigiamas poveikis. Kai kurie vertinimai turėjo daugiau nei vieną relevantinį palyginimą. Tokiais atvejais kiekvienas palyginimas buvo skaičiuojamas kaip nepriklausomas tyrimas. Į analizę buvo įtraukti tik tie tyrimai, kurie atitiko minimalius metodologinius tyrimo standartus.

Šaltinis: Aos S. et al. The comparative costs and benefits of programs to reduce crime. Washington State Institute for Public Policy, 2001, p. 8.

Ekonominis požiūris į nusikaltimų prevenciją itin svarbus perėjimo etapo šalių grupėms, tarp jų ir Lietuvai. Dauguma šių šalių turi mažesnius resursus nei nusikaltimų prevencijos lyderiai. Faktas, jog nusikaltimų prevencija yra susijusi su didelėmis finansinėmis išlaidomis, tampa rimtu nusikaltimų prevencijos pažangos stabdžiu. Tuo tarpu ekonomiškai veiksmingų nusikaltimų prevencijos metodų išaiškinimas atveria ekonominę nusikaltimų prevencijos naudą. Taigi Lietuvai būtų naudinga turėti informaciją apie įvairių nusikaltimų prevencijos metodų ekonominio įvertinimo

rezultatus, ypač veiksmingiausių prevencijos metodų. Kita vertus, suprantama, kad jei šie metodai pasirodė ekonomiškai veiksmingi (efektyvūs) Jungtinėse Amerikos Valstijose, tai dar nereiškia, jog jie būtinai bus tokie pat ekonomiškai veiksmingi (efektyvūs) ir Lietuvos sąlygomis. Bet tai reiškia, kad šie metodai gali būti perspektyvūs mūsų šalyje ir verta pradėti būtent nuo jų.

Problemos, susijusios su nusikaltimų prevencijos ekonominiu įvertinimu

Vykdydama teisingumą, valstybė siekia tiek išaiškinti nusikaltimus ir paskirti teisingas bausmes nusikaltimus padariusiems asmenims, tiek atkurti pažeistus nukentėjusiojo asmens teisėtus interesus ir teises. Teismuose per ilgus šimtmečius sukaupta didelė patirtis apskaičiuojant turtinę žalą (angl. *tangible*), padarytą dėl įvairių nusikaltimų rūšių. Šie vertinimai tapo atskaitos tašku nusikaltimų prevencijos projektų ekonominiam veiksmingumui (efektyvumui) vertinti. Priklausomai nuo to, kokią tam tikrų nusikaltimų dalį projektas išpėja ir kokią turtinę žalą paprastai šie nusikaltimai padaro, galima nustatyti, kiek nuostolių pavyks išvengti ir atitinkamai kiek lėšų pavyks sutaupyti, įgyvendinus atitinkamą nusikaltimų prevencijos programą.

Daug sudėtingesnis dalykas – įvertinti padarytą neturtinę žalą (angl. *untangible*). Neturtinė žala apima platų įvairių išgyvenimų spektrą. Tai nėra apčiuopiama ir kažkoku būdu apskaitoma. Nukentėjęs asmuo gali papasakoti apie savo dvasinius išgyvenimus, patirtą pažeminimą, sukeltus nepatogumus, bet neturi galimybės įrodyti, kad jie buvo būtent tokie, kaip jis pasakoja. Dėl šios priežasties baudžiamosios justicijos sistema daug šimtmečių buvo linkusi ignoruoti neturtinės žalos atlyginimo klausimą.

Šio ignoravimo pasekmė – netinkamas, realią situaciją iškreipiantis nusikaltimais padaromos žalos įvertinimas. Iliustracijai pasiremsime JAV tyrėjų G. Farrello, K. Bowerso ir S. Johnsono tyrimo rezultatais¹¹¹. Atlikus įvairių nusikaltimų rūšių neturtinės žalos skaičiavimus paaiškėjo, kad jos neįvertinimas gali gerokai iškreipti bendrąjį nuostolių dydį. Pavyzdžiui, automobilio vagystės atveju turtinė žala yra labai didelė, tuo tarpu neturtinė sudaro tik mažą dalį ir yra trumpalaikė. Nusikaltimų, susijusių su seksualiniu smurtu, atvejais atvirkščiai – neturtinė žala daug kartų viršija turtinę ir yra ilgalaikė¹¹².

Padėtis pasikeitė antroje praeito amžiaus pusėje, kai vis daugiau valstybių priėmė moralinės žalos sampratą ir pradėjo ieškoti būdų jai nustatyti ir įrodyti. Atsirado keli metodai įvertinti neturtinę žalą.

ANKSTYVIAUSIAS yra subjektyvus teisėjo (kitose šalyse – prisiekusiųjų) vertinimas. Susipažinę su bylos aplinkybėmis, išklausę nukentėjusiojo parodymus, teisėjas ar

¹¹¹ *Farrell G., Bowers K., Johnson S.* Cost-benefit analysis for crime science: Making cost-benefit analysis useful through a portfolio of outcomes // Tilley and Smith (eds), *Crime science: New approaches to preventing and detecting crime*. London: Willan Press, 2005.

¹¹² *Ibid.*, p. 17.

prisiekusieji bandė savo patirties pagrindu įvertinti, kiek skaudūs ir nemalonūs buvo nukentėjusiojo patirti išgyvenimai, bei išreikšti tai piniginio įvertinimo forma. Toks įvertinimas daugelyje šalių tapo pagrindiniu neturtinės žalos išraiškos būdu, tačiau kartu ir aštrios kritikos objektu. Pirmiausia dėl to, kad kiekvieno teisėjo ar prisiekusiojo įvertinimas labai priklauso nuo jo asmenybės, jo emocinio jautrumo, sugebėjimo suprasti kito asmens išgyvenimus ir pajusti jo jausmus. Psichologiniai tyrimai parodė, jog šis skirtingų žmonių gebėjimas (empatija) labai skiriasi¹¹³. Antra vertus, teisėjui ar prisiekusiajam tenka sunki užduotis įveikti kitų įtaką, pasipriešinti spaudimui priimti vyraujančią ar autoritetų nuomonę ir vietoje pačiam vertinti nukentėjusiojo išgyvenimus. Visos šios aplinkybės sukelia įspūdingus skirtumus vertinant tą pačią situaciją ir tuos pačius žmones. Kelios šių vertinimų apžvalgos atvedė prie tos pačios išvados: teisėjų ir prisiekusiųjų *sprendimai vertinant neturtinę žalą yra neprognozuojami ir gali skirtis kelis kartus vertinant tą patį atvejį*¹¹⁴. Kitas dažnai pateikiamas priekaištas šiam būdui – *tendencija pervertinti nukentėjusiajam padarytos žalos dydį*. Pirmiausia, įvertindami nusikaltimu padarytą žalą ir mokėtiną už tai atlygį, teisėjas ir prisiekusieji linkę painioti žalos kompensavimą su kaltininko nubaudimu. Dėl to paskirtos sumos neretai atspindi ne tikrą nusikaltimu padarytą žalą, o teisėjo ar prisiekusiųjų emocinę reakciją į jo padarytą nusikaltimą, išreiškia pasipiktinimą kaltininko veiksmais, norą pabrėžti, kad tokie poelgiai nepriimtini. Antra vertus, polinkis pervertinti žalą ir jos kainą sietinas su tuo, kad vienašališkai orientuojamasi tik į nukentėjusįjį ir jam padarytą žalą. Teisėjas ir prisiekusieji neretai negalvoja apie tai, ką reiškia žalos atlyginimo dydis kaltininkui¹¹⁵.

Kitas būdas įvertinti nusikaltimais padaromą neturtinės žalos dydį yra vadinamasis pasirengimo mokėti (angl. *willingness-to-pay*) vertinimo metodas¹¹⁶. Šiuo būdu siekiama išaiškinti, kiek žmonės pasirengę sumokėti už tam tikro nusikaltimo pavojaus sumažinimą. Pavyzdžiui, respondentui pranešama, kad jo vietovėje rengiamas nusikaltimų prevencijos projektas, kuris sumažins tam tikrų nusikaltimų pavojų, ir

¹¹³ Haas B. W., Brook M., Remillard L., Ishak A., Anderson I. W., Filkowski M. M. I Know How You Feel: The Warm-Altruistic Personality Profile and the Empathic Brain // PLoS ONE 10(3): e0120639. doi:10.1371/journal.pone.0120639 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4359130/>>.

¹¹⁴ Eisenberg T., Heise M. Judge-Jury Difference in Punitive Damages Awards // Journal of Empirical Legal Studies, 2011, Volume 8, Issue 2, p. 325–357 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://scholarship.law.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1198&context=facpub>>.

¹¹⁵ Wiener R. L. Judges' individual differences in sentencing // Monitor on psychology, 2008, Vol 39, No. 2, p. 18.

¹¹⁶ Cohen M. A., Rust R. R., Steen S., Tidd S. T. Willingness to pay for crime control programs // Criminology, 2004, 42(1), p. 89–109.

minima, kokio dydžio bus tas sumažinimas (pvz., kiek procentų). Tuomet jam pranešama, kad projektas finansuojamas iš suinteresuotų gyventojų lėšų ir klausiama, kiek jis pats sutiktų sumokėti, taip pat kiek, jo nuomone, sumokėtų kiti žmonės. Metodo autorių teigimu, respondentų paminėtas skaičius kaip tik ir atspindi šio nusikaltimo „kainą“. Tokiu būdu nustačius nusikaltimų kainą, galima ekonomiškai įvertinti laukiamą nusikaltimų prevencijos projekto naudą.

Pasirengimo mokėti metodas nėra naujovė. Jis plačiai naudojamas ekonomikoje, kai reikia įvertinti priemonės, kuri neturi aiškios rinkos kainos, kainą. Pavyzdžiui, ji pasitelkus įvertinamos ekologinės priemonės, eilių sumažinimas ir pan.¹¹⁷ Šio metodo panaudojimas nusikaltimų prevencijos srityje davė įdomius rezultatus nustatant įvairių nusikaltimų prevencijos priemonių pelną. Pavyzdžiui, kaip jau buvo minėta, teisėjų ir prisiekusiųjų teikiami vertinimai pasižymi didele įvairove. Tyrimai parodė, kad pasirengimo mokėti metodas iki 10 kartų sumažina šių svyravimų amplitudę¹¹⁸. Gan netikėtas šio metodo taikymo rezultatas tiriant teisėjų ir prisiekusiųjų polinkį pervertinti nusikaltimų žalą ir jos kainą. Paaiškėjo, kad, taikant pasirengimo mokėti tyrimus, gauti tie patys ir netgi aukštesni įvertinimai.

Kaip ir subjektyvusis vertinimas, pasirengimo mokėti metodas sulaukė nemažai kritikos. Pagrindinis priekaištas susijęs su psichologiniais tyrimais, kurie parodė žmonių nesugebėjimą tiksliai įvertinti tam tikrų įvykių dažnį. Nustatydamas kainą, kurią jis pasirengęs mokėti už pavojaus, kad taps tam tikro nusikaltimo auka, sumažinimą, asmuo visų pirma galvoja apie tai, kiek tikėtinas toks nusikaltimas. Kuo didesnė, jo nuomone, ši tikimybė, tuo daugiau jis pasiryžęs sumokėti. Tačiau šių tikimybių vertinimai yra gan netikslūs. Pavyzdžiui, apklausiant gyventojus, kokia yra tikimybė, kad jie taps tam tikro nusikaltimo aukomis, neretai gaunami įvertinimai, kurie labai skiriasi nuo viktimologinių tyrimų duomenų¹¹⁹. Antra vertus, yra nustatyti dideli skirtumai tarp to, kaip žmonės apibūdina savo elgesį ir kaip jie elgiasi iš tikrųjų¹²⁰. Ir viena, ir kita verčia gerokai abejoti pasirengimo mokėti metodu gautu nusikaltimų žalos įvertinimu.

¹¹⁷ Miller K. M., Hofstetter R., Krohmer H., Zhang J. Z. How Should Consumers' Willingness to Pay be Measured? An Empirical Comparison of State-of-the-Art Approaches // Journal of Marketing Research, 2011, No 48(1), p. 172–184.

¹¹⁸ Cohen M. A., Rust R. R., Steen S., Tidd S. T. Willingness to pay for crime control programs // Criminology, 2004, 42(1), p. 89–109.

¹¹⁹ Wynne T. An Investigation into the Fear of Crime: Is there a Link between the Fear of Crime and the Likelihood of Victimization? // Internet Journal of Criminology, 2008 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.internetjournalofcriminology.com/wynne%20-%20fear%20of%20crime.pdf>>.

¹²⁰ Catania C. On the difference between verbal and nonverbal behavior // Analysis of verbal behavior, 1989, 4(1), p. 2–9 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2748469/>>.

Šiuos sunkumus bandoma įveikti įvairiais būdais. Pavyzdžiui, įvertinant kainą veiksmų, kurių žmonės gali imtis viktimizacijai išvengti (pvz., pasirenkama neiti pėsčiomis tamsų vakarą, o iškviečiamas taksi; perkama papildoma apsaugos įranga namams ir pan.). Kitas būdas – pasirengimo mokėti apklausos organizavimas loterijos būdu (angl. *lottery-based procedure*). Tai yra kai respondento prašoma įvertinti ne hipotetinį scenarijų, o realų. Respondentui gavus „nesėkmingą“ klausimo numerį, jis privalo realiai įnešti jo nurodytą sumą. Tačiau kol kas nėra pagrindo manyti, kad šie bandymai leido iš esmės patikslinti nusikaltimų žalos vertinimą.

Reziumuojant galima pasakyti, kad atsiradę ekonominio veiksmingumo (efektyvumo) vertinimo metodai, iš vienos pusės, leido atlikti pirminį (kad ir nelabai tikslų) nusikaltimų žalos ir nusikaltimų prevencijos priemonių ekonominio veiksmingumo įvertinimą. Tačiau, kaip jau ne kartą buvo žmonijos istorijoje, atsižvelgiant į sprendžiamos problemos svarbą, pradėta tai daryti nelaukiant, kol bus sukurti geresni metodai. Vis platesnis šių metodų taikymas leido atlikti bent apytikslį nusikaltimų žalos ir nusikaltimų prevencijos atnešamo pelno vertinimą. Jau šie pirminiai vertinimai duoda galimybę pamatyti ekonominį nusikaltimų prevencijos efektą, suprasti jų vietą siekiant pačių įvairiausių visuomenės tikslų, leidžia suprasti ekonominę indėlį, kurį daro nusikaltimų prevencija. Kartu tenka pripažinti, kad dabartinis nusikaltimų prevencijos programų ir priemonių ekonominio veiksmingumo vertinimas yra dar toli iki tikslaus. Nepaisant įrodyto ekonominio efekto, nusikaltimų prevencija gali tapti, bet dar netapo ekonominio gerbūvio šaltiniu, tokiu kaip ūkio šakos, kultūra ir daugelis kitų. Judėjimas link šio tikslo lieka viena iš svarbių brandžios nusikaltimų prevencijos etapo užduočių.

Vertinant ekonominio veiksmingumo (efektyvumo) vertinimo metodų reikšmę atskirais nusikaltimų prevencijos raidos etapais, galima išvelgti keletą svarbių aspektų. Nusikaltimų prevencijos priemonių efektyvumo vertinimo problema nekelia susidomėjimo, kai šalyje apskritai nevykdoma nusikaltimų prevencija. Ji gali nepatraukti ir pereinamojo etapo šalių dėmesio. Iš tikrųjų, kol ne visai aišku, kokios turi būti nusikaltimų prevencijos programos, kaip jos turi būti įgyvendinamos, kol nesugebama tiksliai atsakyti į daugybę ekonominiams vertinimui svarbių klausimų (kokie darbai turi būti atlikti, kokios kvalifikacijos žmonės tai turi atlikti, kokiomis priemonėmis jie turi tai padaryti, kokie resursai bus reikalingi, kokią poveikį visa tai padarys nusikalstamumui ir kitiems su juo susijusiems reiškiniams ir pan.), sunku pradėti vertinti, kiek visa tai kainuoja. Be to, nusikaltimų prevencijos priemonių ekonominiams vertinimui atlikti reikalingi ir atitinkamai paruošti specialistai. Kita vertus, pereinamajame etape, kai nusikaltimų prevencijos veiklai būdingas vidinis prieštaravimas (ambivalentiškumas), jos ekonominio potencialo supratimas gali tapti stipriu stimulu plėtojant šiuolaikinius nusikaltimų prevencijos veiksmingumo užtikrinimo metodus. Pereinamojo etapo šalys dažniausiai pasižymi žemesniu eko-

nominio ir socialinio išsivystymo lygiu. Iš vienos pusės, joms tenka spręsti ir daug kitų sudėtingų socialinių problemų, iš kitos pusės, turi ribotus resursus jų sprendimui. Nusikaltimų prevencijos ekonominio veiksmingumo pavyzdžiai parodo, kad nusikaltimų prevencijos programos gali būti ekonominių resursų šaltiniu, kuris ne tik nekonkuruoja su kitų socialinių problemų sprendimu, bet, atvirkščiai, padeda jas spręsti.

3.2.4. Nusikaltimų prevencijos programų kūrimo ir įgyvendinimo problemos

Nusikaltimų prevencijos programų kūrimo ir įgyvendinimo problemos ryškėja brandžios prevencijos etape. Pirmajame nusikaltimų prevencijos raidos etape, kai prevencijos reikšmė dar nepakankamai suprasta ir nusikaltimų prevencijos projektai nevykdomi, nekildavo ir jų įgyvendinimo problemų. Įgyvendinimo problemų nekyla ir vėliau, kai nusikaltimų prevencijos reikšmė pripažinta, bet dar nesuvokiamas jos veiksmingumo įvertinimo klausimas. Suprantama, jog kai tikima, kad „viskas veikia“, nesvarbu, kaip tas „viskas“ įgyvendinama. Antrajame (pereinamajame) nusikaltimų prevencijos raidos etape būtinybė vykdyti nusikaltimų prevencijos projektų veiksmingumo vertinimus jau yra pripažinta, tačiau tas pripažinimas dar teorinis, žodinis, o realus veiksmingumo patikrinimas nevykdomas arba atliekamas paviršutiniškai, formaliai. Pagaliau kitas žingsnis, kuris žengiamas brandžios nusikaltimų prevencijos etape, susijęs su tikėjimu, kad jeigu į nusikaltimų prevencijos programą buvo atrinktos veiksmingos nusikaltimų prevencijos priemonės, tai projektas turėtų būti sėkmingas. Tai yra svarbiausia parinkti veiksmingą nusikaltimų prevencijos priemonę ir jeigu tokia priemonė rasta ir įgyvendinta, vadinasi, prevencijos projekto sėkmė užtikrinta. Tačiau brandžios prevencijos etape prisideda du veiksniai, kurie verčia prevencijos organizatorius „praregėti“, t. y. suprasti, kad net programa, kurioje numatytos veiksmingos nusikaltimų prevencijos priemonės, gali būti nesėkminga dėl to, kad nebuvo tinkamai įgyvendinta. Šie veiksniai – tai būdingas šiam etapui nusikaltimų prevencijos mastas ir kruopštus įgyvendintų projektų rezultatų įvertinimas.

„Aklumo“ nusikaltimų prevencijos įgyvendinimo problemoms pavyzdžių galime matyti ir mūsų šalyje, kuri vis dar išgyvena pereinamąjį nusikaltimų prevencijos raidos etapą. Lietuvoje buvo priimta ir įgyvendinta nemažai nacionalinio lygio nusikaltimų prevencijos programų¹²¹. Kiekvienoje iš jų buvo numatyta daugybė prevencijos priemonių, už kurių įgyvendinimą buvo atsakingos įvairiausios insti-

¹²¹ Remiantis Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro duomenimis, per 1993–2016 m. buvo parengtos ir įgyvendintos 54 įvairaus lygio nusikalstamumo prevencijos programos bei su nusikalstamumo prevencija susijusios kitos programos (socialinės, ekonominės, švietimo). Plačiau žr.: *Kiškis A., Kuodytė A. Nusikalstamumo prevencijos programų rengimo Lietuvoje tyrimas // Jurisprudencija, 2012, 19(2), p. 777–778.*

tucijos. Realizuojant tokios apimties prevencinę veiklą negali būti, jog visada viskas vyksta visiškai sklandžiai, be problemų. Tačiau neteko girdėti, kad, atliekant visus šiuos darbus, kiltų kokių nors problemų ar sunkumų, kad kas nors nepavyktų. Visos šios programos „pasiekė tikslą“, „padarė numatytą poveikį“.

Tuo tarpu brandžios prevencijos šalyse, kur projektai įgyvendinami ne formaliai, o realiai ir projekto įgyvendinimas ir rezultatai kruopščiai tikrinami, nesėkmingas projektas – ne retenybė. 1999 metais Jungtinės Karalystės vidaus reikalų ministerija (*Home Office*) pradėjo šalies mastu įgyvendinti didžiulį prevencijos projektą nusikalstamumui šalyje sumažinti (*The Government's Crime Reduction Strategy, 1999*). Pristatydama projektą, Vidaus reikalų ministerija apibūdino jį kaip didžiausią investiciją į įrodymais pagrįstą nusikaltimų prevenciją, neturintį precedento nė vienoje pasaulio šalyje¹²². Projektas buvo rengiamas daug metų, numatytų priemonių veiksmingumas buvo kruopščiai patikrintas, jam įgyvendinti buvo parengtas detalus įgyvendinimo planas, jis buvo remiamas aukščiausiu šalies lygiu ir įgyvendinamas visos šalies mastu. Tačiau jau įpusėjus jo įgyvendinimui, projekto vadovams teko pripažinti, kad daugelio projekto tikslų nepavyks pasiekti. Šios nesėkmės buvo susijusios visų pirma su organizaciniais nesklaidumais. Pradėjus programą įgyvendinti, paaiškėjo, kad, nepaisant didelio paruošiamojo darbo ir parengto detalaus prevencijos projekto įgyvendinimo plano, liko nemažai nenumatytų finansavimo, koordinacijos tarp vykdytojų problemų, kad vykdytojai skirtingai suprato tuos pačius projekto uždavinius ir pan.¹²³

Bendras visų mūsų šalyje įgyvendinamų nusikaltimų prevencijos projektų „sėkmingumas“ (priešingai nei JAV, Didžiojoje Britanijoje ir kt.) sietinas ne su tuo, kad mūsų šalies nusikaltimų prevencijos organizatoriai žino kažkokią projektų sėkmės paslaptį, kurios nežino Didžiosios Britanijos ir JAV kolegos. Tiesiog problemų, kliūčių ir nesėkmių nėra, kol nusikaltimų prevencijos priemonės įgyvendinamos tik popieriuje. Tačiau problemų nedelsiant atsiras, kai prasidės jų realus įgyvendinimas ir realus jų rezultatų stebėjimas.

Aptarsime du pagrindinius nusikaltimų prevencijos projektų nesėkmės šaltinius: (1) nusikaltimų prevencijos projekto tikslų „reinterpretacijos“; (2) organizacinės projektų įgyvendinimo problemos. Pirmasis iš jų gali lemti projekto nesėkmę, iškreipdamas jo tikslus. Kitaip tariant, kaip sugedęs kompasas verčia nukrypti nuo

¹²² Plačiau žr.: *The Government's Crime Reduction Strategy*. Home Office: London, 1999 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.injuryobservatory.net/wp-content/uploads/2012/09/Cross-Strategy-1999-Crime-Reduction-Strategy.doc>>.

¹²³ *Hemel R., Hemel P.* Implementing crime prevention: Good governance and a science of implementation // *Welsh B. C., Farrington D. P.* (Eds.). *The Oxford Handbook of Crime Prevention*. Oxford: Oxford University Press, p. 423–445.

teisingo kurso ir to rezultatas – numatytas tikslas nepasiekiamas. Tuo tarpu antras sąlygoja projekto nesėkmę sutrikdydamas veiklą, būtiną projekto sėkmei.

Projekto tikslų reinterpretacija (angl. reinventure)

Ji pasireškia tuo, kad projekto vykdytojai savaip interpretuoja projekto tikslus ir vykdo projekte numatytus veiksmus vadovaudamiesi savo supratimu. Tai apima ne tik projekto tikslų supratimą, bet ir šių tikslų reikšmės įvertinimą. Pavyzdžiui, jeigu projekte yra keliama du tikslai ir kiekvienas pripažįstamas vienodai svarbiu, o projekto vykdytojai savo nuožiūra sutelkia visą dėmesį tik į vieną iš tikslų, o kitą laiko mažareikšmiu.

Taigi reinterpretacija iškreipia projektų vykdytojų veiklą, jie padaro ne tai, ko reikia projekto veiksmingumui pasiekti, o veikia pagal savo nuožiūrą, vadovaudamiesi savo asmeniniais interesais. Pasekmė – veiksmingos programos nesėkmė.

Reinterpretacijos reiškinį pirmą kartą aprašė JAV mokslininkas N. A. Tobleris, kuris psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos projekto įgyvendinimo pavyzdžiu parodė, kaip stipriai skyrėsi šio projekto vykdytojų veiksmas priklausomai nuo to, kaip jie suprato projekto tikslus¹²⁴. Reinterpretacijos pavyzdžiu gali būti ir Prancūzijoje vykdytos nusikaltimų prevencijos programos, skirtos suteikti pagalbą mažiausiai aprūpintiems gyventojams, nesėkmė¹²⁵. Projekto neveiksmingumo priežasčių tyrimas nustatė, kad jo vykdytojai skirstė lėšas ne taip, kaip numatyta programoje, o savaip, daugiau lėšų skirdami tiems, kas, vykdytojų nuomone, turėjo geresnes įsidarbinimo perspektyvas. Jie darė taip besivadovaudami savo gyvenimiška „filosofija“, remiantis kuria siekimas ir galimybė įsidarbinti padidina asmens dorovinį vertinimą ir todėl tai turi būti skatinama. Taigi vykdytojų „gyvenimiška filosofija“ nulėmė, kaip kiekvienas iš jų suprato projekto tikslus ir savo užduotį.

Lietuvoje taip pat galime surasti nemažai reinterpretacijos pavyzdžių. Šis reiškinys aprašytas autorės ankstesnėje publikacijoje¹²⁶. Policijos pareigūnų, dirbančių su nepilnamečiais, apklausa parodė, kad nusikaltimų prevencijos priemonės, kurias jie įgyvendina, linkę diferencijuoti savo nuožiūra į „geras“ (tinkamas, veiksmingas) ir „blogas“ (netinkamas). Tokio suskirstymo pasekmė – „blogos“ priemonės įgyvendinamos formaliai, „geros“ priemonės – realiai. Tyrimas parodė, kad nusikaltimų

¹²⁴ Tobler N. A. Drug prevention programs can work: Research findings // Journal of Addictive Diseases, 1992, no. 11(3), p. 1–28.

¹²⁵ Boulayoune A., Kaiser K. Le dispositif de revenu minimum d'insertion dans le département de Meurthe et Moselle: Évaluation du dispositif de lutte contre le durcissement du chômage. Laboratoire de sociologie du travail et de l'environnement social (LASTES), Groupe de recherche sur l'éducation et, 1999.

¹²⁶ Gečėnienė S. Pareigūnų, dirbančių su nepilnamečiais, požiūris į prevencijos priemonių veiksmingumą // Jurisprudencija, 2004, Nr. 63(55), p. 99–110.

prevencijos projektų įgyvendinimo kokybė ir būdas labiausiai priklauso nuo to, kaip jo vykdytojai apskritai vertina projektą, kiek tiki jo veiksmingumu, reikalingumu ir pan. Netikėjimas lengvai paverčia jį popieriniu projektu, tai yra tokiu, kuriame ataskaita pakeičia realų įgyvendinimą. Kartu atlikta apklausa parodė, kad pareigūnų nuomonė apie įvairių priemonių veiksmingumą dažniausiai nesutampa su vertinimais, atliktais remiantis moksliniais tyrimais¹²⁷.

Reinterpretacijos reiškinys gali pasireikšti visais nusikaltimų prevencijos projekto įgyvendinimo etapais. Reikalingas tas, kad įgyvendinant projektą jo vykdytojams tenka spręsti daugybę įvairių problemų. Tai, kokį iš daugybės galimų sprendimų projekto vykdytojas pasirenka, priklauso visų pirma nuo to, kaip jis įsivaizduoja tikslus, kurių reikia pasiekti, ir kokias pastangas deda jiems pasiekti. Galima daryti prielaidą, kad pakankamai aukštas vykdytojų suinteresuotumo ir informuotumo lygis yra būtina veiksmingo nusikaltimų prevencijos projekto sėkmės sąlyga. Projektas, kurį įgyvendina nesuinteresuoti ir nelabai suprantantys jo tikslus vykdytojai, bus įgyvendintas kitaip nei tas pats projektas, kurį vykdo jo sėkme suinteresuoti žmonės.

Organizaciniai nusikaltimų prevencijos projekto įgyvendinimo sunkumai

Kaip minėta anksčiau, sunkumai ir problemos yra neatsiejama nusikaltimų prevencijos dalis. Jeigu nusikaltimų prevencija vykdoma realiai, o ne popieriuje, tai jie neišvengiami. Atlikus analizę, 4 lentelėje galime matyti, su kokio pobūdžio sunkumais buvo susidurta Kanadoje įgyvendinant 71 nusikaltimų prevencijos projektą¹²⁸.

4 lentelė. Organizaciniai sunkumai įgyvendinant nusikaltimų prevencijos projektus

Probleminė sritis	Projektų, susidūrusių su problema, procentas (%)	Problemos esmė
Duomenų valdymas	42	Per daug formų, pernelyg sudėtingos, netinkamos arba neišsamios duomenų apdorojimo priemonės
Dalyvių atranka ir pritraukimas	42	Nepavyko surinkti reikiamo skaičiaus tikslinės grupės, sunkumai pritraukiant jaunimą (ypač nesimokantį), sunkumai pasiekiant konkrečias tikslines grupes (pvz., merginas, jaunuolius, dalyvaujančius nusikalstamos grupuotėse (angl. gangs))
Partnerystės (bendradarbiavimo) užtikrinimas ir palaikymas	38	Sunkumai organizuojant dažnesnius susitikimus, partnerių nesugebėjimas suprasti programą, policijos nesuinteresuotumas programos įgyvendinimu

¹²⁷ *Ibid.*, p. 104–108.

¹²⁸ Currie J., Roberts T. Crime Prevention in Canada: Implementation Challenges and Strategies to Overcome Them. Public Safety Canada, 2015 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/2015-r005/index-en.aspx>>.

Įrodymais pagrįstos politikos įgyvendinimas nusikaltimų prevencijos srityje:
užsienio šalių patirtis ir jos pritaikymo Lietuvoje galimybės

Vadybos ir administravimo problemos	37	Trūksta darbuotojų, administracinės paramos stoka
Problemos, susijusios su programos turiniu	35	Programose neatsižvelgiama į jos dalyvių kultūrinius ypatumus, trūksta pereinamojo pobūdžio programų įdarbinimo sferoje, trūksta programų, skirtų mergaitėms, sunkumai tiksliai vykdant programos reikalavimus
Programos personalo nepastovumas	34	Pernelyg dažna personalo kaita
Personalo suinteresuotumas	31	Nepakankamas personalo suinteresuotumas projekto rezultatais
Projekto įgyvendinimo planavimas	30	Planavimui skiriama per mažai laiko, trūksta sutarimo tarp darbuotojų, sudarančių įgyvendinimo planą

Šaltinis: Currie J., Roberts T. Crime Prevention in Canada: Implementation Challenges and Strategies to Overcome Them. Public Safety Canada, 2015, p. 32 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/2015-r005/index-en.aspx>>.

Kaip siūloma spręsti šias problemas? Galima būtų išskirti dvi problemų sprendimo kryptis: projekto tikslinimas (detalizavimas) ir jo vykdymo kontrolės gerinimas.

Projekto tikslinimas (detalizavimas)

Siūloma rengti labai detalizuotus projekto aprašymus, kuriuose būtų tiksliai nurodyta viskas, kas, kada ir kaip turi būti padaryta. Vadovaujamesi prielaida, kad projekto vykdytojas turi gauti atsakymus į visus klausimus, kurių gali kilti projekto įgyvendinimo metu. Tuo tikslu (a) rengiami specialūs klausimų, susijusių su projekto įgyvendinimu, sąrašai; (b) parengiamos rekomendacijos dėl dažniausiai kylančių įgyvendinimo problemų sprendimo. Pavyzdžiui, tokius klausimų sąrašus yra parengęs Kanados nacionalinis nusikaltimų prevencijos centras, Anglijos ir Velso prevencijos koordinacijos centras Vidaus reikalų ministerijoje, Australijos nacionalinės nusikaltimų prevencijos bendruomenėje centras ir kiti. Ilustracijai pateiksime dalį tokių klausimų pagal Kanados pavyzdį.

- Kada ir ką rengiatės daryti (sudarykite veiksmų planą, nurodydami kiekvieno veiksmo pradžios ir pabaigos datas)?
- Kur turi įvykti kiekvienas iš tų veiksmų?
- Kokių resursų (savanorių, aptarnaujančio personalo, darbo vietos, kopijavimo, reklamos paslaugų teikimo, telefono ryšio, kompiuterinės įrangos ir pan.) prireiks šiems veiksams atlikti?
- Kaip gausite šiuos resursus (pvz., nemokamą produktų ar paslaugų teikimą, finansinę paramą)?
- Kaip įtrauksite į projektą bendruomenę (ir ypač bendruomenės elitą)?
- Kaip rasite partnerių? Kas bus jūsų partneriai? Kuo jie prisidės (pvz., pinigineis lėšomis, savanoriais ir pan.)?
- Kaip skleisite informaciją apie projektą? Kas padės skleisti? Kaip apie tai sužinos bendruomenė?
- Koks projekto vertinimo planas? Kaip vyks projekto eigos priežiūra?
- Kokių sunkumų gali atsirasti įgyvendinant projektą? Kaip juos įveiksite?

1 pav. Klausimai nusikaltimų prevencijos projektui parengti (šaltinis: Government of Canada, 2016; prieiga per internetą: <<http://www.publicsafety.gc.ca/cnt/cntrng-crm/crm-prvntn/tls-rsrcs/prjct-plnng-eng.aspx>>)

Atsakyti į šiuos klausimus padeda nusikaltimų prevencijos organizacijų parengtos metodinės priemonės. Jose pateikiamos rekomendacijos, parengtos sėkmingiausių projektų patirties pagrindu. Kaip pavyzdį pateiksime jau minėto Kanados tyrimo rezultatų pagrindu (71 nusikaltimų prevencijos projektų įgyvendinimo) parengtas rekomendacijas (žr. 5 lentelę „Projektų įgyvendinimo geriausios patirties pamokos“). Rekomendacijos suskirstytos į grupes pagal problemų sritis. Pirmą grupę apima rekomendacijos, kaip parengti programą, antra – kaip dirbti su gyventojų grupėmis, kurioms skirtas projektas, trečia – bendradarbiavimas su nusikaltimų prevencijos projekto rėmėjais ir projekto aptarnaujančiu personalu, ketvirta – bendradarbiavimo su partneriais organizavimas, penkta – kaip organizuoti projekto vertinimą (tiek tarpinį, tiek galutinį). Kiekviena grupė apima iki 10 rekomendacijų. Įdomu, kad nusikaltimų prevencijos projektų autoriams ir organizatoriams lentelėje taip pat pateikiami duomenys apie tai, kaip plačiai kiekviena iš rekomendacijų buvo pritaikyta praktikoje (t. y. nusikaltimų prevencijos projektų dalys, kuriose ji buvo panaudota). Žemiau iliustracijai pateikiame nedidelę Kanadoje parengtos lentelės ištrauką (žr. 5 lentelę). Lentelėje pateikiamos po 1–2 rekomendacijas iš kiekvienos jau minėtų rekomendacijų grupių.

5 lentelė. Projektų įgyvendinimo geriausios patirties pamokos

Rekomendacijos	Projektų, kuriuose buvo pasinaudota šiomis rekomendacijomis, procentas (%)
A. PROJEKTO RENGIMAS	
Numatyk pakankamai laiko projekto parengiamajai daliai: įžanginiam tyrimui, teoriniam apibendrinimui. Realistiškai įvertink projekte dalyvaujančių žmonių tikslus, kurie skatina juos dalyvauti ir jų nubyreėjimą.	30
Užtikrink tokį projekto lankstumą, kad jis būtų adaptuotas sunkiausiai pasiekiamoms gyventojų grupėms (izoliuotiems ir atokiai gyvenantiems, atskirų poreikių turinčiam jaunimui, įvairaus lygio mokyklos klasėms) taip, kad būtų paskatintas jų dalyvavimas ir susidomėjimas projektu.	24
B. DARBAS SU GYVENTOJŲ GRUPĖMIS, KURIOMS SKIRTAS PROJEKTAS	
Dirbdamas su jaunu visapusiškai stiprink ryšius su jų tėvais: palaikyk reguliarius kontaktus, paaiškink naudojamas tyrimo ir vertinimo procedūras, teik pagalbą, pranešinėk apie vaiko pažangą, įtrauk į laisvalaikio priemones, bandyk naujus metodus, pvz., bendruomenės virtuves, bendrauk su bendruomenės lyderiais, kuriais tėvai pasitiki; kuo mažiau akcentuok darbą su įstatymų pažeidėjais, kad tėvai nemanytų, kad projektas skirtas vien „blogiems“ vaikams.	30
Efektyvus bendradarbiavimas su jaunu – praleisk pakankamai laiko; gali tekti suteikti paramą 24/7 val.; svarbu numatyti pakankamą programos trukmę, suteikti praktinę paramą (pvz., padėti parašyti prašymą priimti į darbą), prisitaikyti prie jų tvarkaraščio ir pan.	20

Įrodymais pagrįstos politikos įgyvendinimas nusikaltimų prevencijos srityje:
užsienio šalių patirtis ir jos pritaikymo Lietuvoje galimybės

Dirbant su jaunimu, priskiriamu didelei rizikos grupei, geriausiai jį suskirstyti pagal amžių ir kartais lytį.	10
C. RĖMĖJAI IR PERSONALAS	
Siekdamas išlaikyti paslaugų tęstinumą ir suderinamumą su programos veiklomis, taip pat išvengti personalo sudegimo sindromo ir kaitos, suteik darbuotojams nuolatinę paramą ir mokymą, įskaitant ir trenerių, instruktorių parengimą; būtų ypač gerai, jeigu šios priemonės apimtų jaunimo rėmėjus ir savanorius.	28
Svarbu komandoje turėti savo darbui atsidavusių darbuotojų, kurie gyvena arba turėjo patirties bendruomenėje ir kurie gerai sutaria su jaunimu, bet drauge ir turi autoritetą.	14
D. DARBAS SU PARTNERIAIS	
Stenkis kuo geriau suprasti savo partnerius, parenk formalius susitarimus su jais; aiškink jiems programos filosofiją, turėk užtarėjų (rėmėjų), partnerių organizacijos viduje.	24
Skatink programos dalyvių ryšius ir aktyvų dalyvavimą bendruomenės poilsio, švietimo, psichinės sveikatos gerinimo, socialinėse priemonėse.	24
E. PROGRAMOS ĮVERTINIMAS	
Prieš pradėdamas įgyvendinti programą, priimk į darbą vertintoją, skirk pakankamai laiko daugiašaliam programos vertinimui, užtikrink, kad vertintojai visiškai suprastų programą ir jos tikslus.	7
Supaprastink kiek įmanoma vertinimo formų ir duomenų suvedimą, išlaikydama būtiną duomenų kokybę; mokyk darbuotojus atlikti stebėseną ir rengti ataskaitas; turėk elektroninę sistemą, galinčią įrašyti intervencijos duomenis; samdyk duomenų suvedimo darbuotojus ir / ar perleisk šį darbą kompanijai, turinčiai daug patirties šioje srityje; suteik tvirtą administracinę paramą.	15

Šaltinis: Currie J., Roberts T. Crime Prevention in Canada: Implementation Challenges and Strategies to Overcome Them. Public Safety Canada, 2015, p. 35–36 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/2015-r005/index-en.aspx>>.

Galima manyti, kad tokio pobūdžio rekomendacijos nusikaltimų prevencijos projektų kūrėjams yra labai perspektyvi metodinės pagalbos forma. Nusikaltimų prevencijos projektų autoriai neturi užsiimti dviračių išradinėjimu – patys ieškoti kiekvienos problemos sprendimo. Vietoj to jie gauna veiksmų planą, parengtą remiantis geriausių projektų kūrimo ir įgyvendinimo patirtimi. Manytina, kad panašios užsienio šalių ir Lietuvos geriausios patirties pagrindu sudarytos lentelės gali turėti didelės naudos ir Lietuvoje, padėti nusikaltimų prevencijos srityje dirbantiems specialistams parengti kokybiškus projektus bei sėkmingai juos įgyvendinti.

Projekto įgyvendinimo kontrolė

Dar viena reinterpretacijos išvengimo ir organizacinių problemų sėkmingo sprendimo priemonė – tai projekto įgyvendinimo kontrolė. Reinterpretacijos atveju kontrolė padeda greitai išaiškinti reinterpretacijos atvejus ir kartu su reinterpretuojančiu darbuotoju naujai aptarti projekto tikslus. Gera kontrolė padeda laiku išaiškinti ir organizacinius įgyvendinimo sutrikimus, ir jas sukėlusias problemas.

Pagrindinį vaidmenį užtikrinant veiksmingą projekto įgyvendinimo kontrolę

atlieka *procesu vertinimo rodikliai* (angl. *process evaluation*). Proceso vertinimas yra vienas iš programų vertinimo tipų, nukreiptų ne į projekto rezultatų nustatymą, o atskleidžiančių projekto įgyvendinimo eigą. Toks vertinimas padeda atsakyti į klausimą, ar projektas įgyvendinamas laikantis sudaryto plano. Kitas tikslas – leisti suprasti programos nesėkmės šaltinius: kiek tai susiję su nepakankamai kokybišku programos įgyvendinimu¹²⁹. Dabartiniu metu proceso vertinimo atlikimo metodikos yra plačiai prieinamos įvairių šalių nusikaltimų prevencijos centrų interneto svetainėse (Kanados, Didžiosios Britanijos, Australijos ir kt.). Taip pat galima susipažinti su įvairių nusikaltimų prevencijos programų vertinimo rezultatais, kurie apima ir proceso vertinimo rodiklių aprašymą. Tačiau reikia pripažinti, kad praktikoje programos proceso vertinimo reikšmė suvokiama nevienodai. Tarptautinio projekto „CRIMPREV – Assessing Deviance, Crime and Prevention in Europe“ rėmuose atliktas tyrimas atskleidė nacionalinius skirtumus tarp įvairių Europos Sąjungos šalių atliekant programos vertinimą. Kai kurios šalys, pavyzdžiui, Prancūzija, privilegiją teikia proceso vertinimui (angl. *process evaluation*), kitos, pavyzdžiui, Jungtinė Karalystė, daugiau dėmesio skiria poveikio vertinimui (angl. *impact evaluation*)¹³⁰.

Kitas žingsnis tobulinant nusikaltimų prevencijos projektų įgyvendinimą – nusikaltimų prevencijos projektų *planavimo, įgyvendinimo ir vertinimo koncepcinių modelių (sistemų) kūrimas*. Skirtingai nuo jau aptartų įrankių (klausimų sąrašo sudarymo, proceso vertinimo), koncepciniai modeliai siekia apimti kiekvieną programos projektavimo ir įgyvendinimo žingsnį, kiekviename iš jų apibrėžiant žingsnio tikslus, veiksmų eigą, panaudotinas priemones ir metodus. Vienas iš tokių įrankių pavyzdžių – 5Is sistema – nusikaltimų prevencijos projektų planavimo ir įgyvendinimo modelis (angl. *5Is Framework*), kuris pirmą kartą buvo pristatytas 2002 metais Europos nusikaltimų prevencijos tinklo konferencijoje¹³¹. Organizuojantis šios sistemos centras yra penki „I“ – tai penki pagrindiniai etapai (angl. *Intelligence, Intervention, Implementation, Involvement and Impact*), kuriuos reikia įveikti planuojant ir įgyvendinant nusikaltimų prevencijos projektą. Kiekvienas iš jų išskaidomas į kelis žemesnio lygio uždavinius (žr. 6 lentelę).

¹²⁹ *Sagant V., Shaw M.* International report on crime prevention and community safety: trends and perspectives. International Centre for the Prevention of Crime (ICPC), 2010, p. 165.

¹³⁰ *Ibid.*, p. 166.

¹³¹ *Ekblom P.* The 5Is framework: a practical tool for transfer and sharing of crime prevention and community safety knowledge. London: University of the Art, 2008, p. 6.

Įrodymais pagrįstos politikos įgyvendinimas nusikaltimų prevencijos srityje:
užsienio šalių patirtis ir jos pritaikymo Lietuvoje galimybės

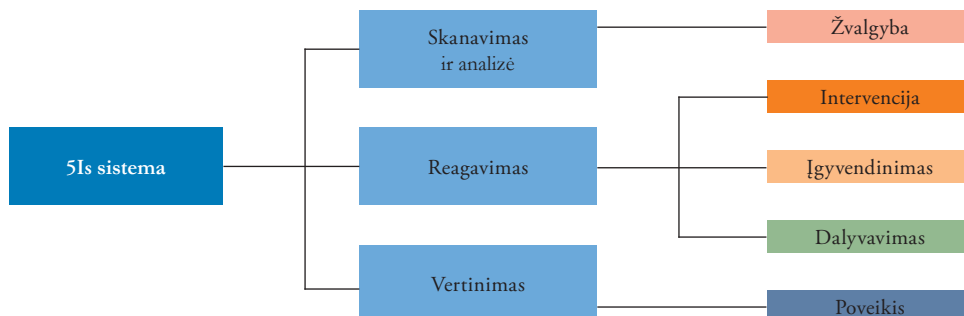
6 lentelė. 5Is modelio etapai

Etapai	Turinys
ŽVALGYBA (<i>Intelligence</i>)	Rinkti ir analizuoti informaciją apie: <ul style="list-style-type: none"> • nusikaltimus ir kitus teisės pažeidimus bei jų pasekmes; • pažeidėjus ir nusikaltimų padarymo būdus (<i>modus operandi</i>); • nusikaltimų priežastis; • rizikos ir apsauginius veiksnius.
INTERVENCIJA (<i>Intervention</i>)	Poveikio konstravimo etapas, kuris apima: <ul style="list-style-type: none"> • prevencijos tikslų (kokiai problemai turi būti užkirstas kelias); • intervencijos principų (poveikio mechanizmo); • prevencijos priemonių (koks metodas bus naudojamas konkrečiame kontekste) numatymą. <p><i>Pavyzdžiui: tikslas – vagysčių iš parduotuvių skaičiaus sumažinimas; poveikio būdas – vagiamų prekių patrauklumo mažinimas; poveikio priemonė – kapsulių su raudu pritvirtinimas prie prekės.</i></p>
ĮGYVENDINIMAS (<i>Implementation</i>)	Intervencijos principų perkėlimas į praktinį lygmenį , atsižvelgiant į vietinį kontekstą (sąlygas) , t. y. intervencijos principų ir pasirinktų prevencijos priemonių realizavimas konkrečioje vietovėje. Tuo tikslu numatomas veiksmų plano sudarymas, kuris turėtų apimti: <ul style="list-style-type: none"> • resursus – žmogiškuosius ir finansinius, kurie reikalingi veiksmui atlikti; • praktinių veiksmų aprašymo procesą – kas bus vykdoma teisės pažeidėjų, aukų, pastatų, teritorijų, daiktų, planavimo, vadovavimo, organizavimo, stebėjimo ir kokybės užtikrinimo atžvilgiu; • poveikio rezultatą – atliktų veiksmų padariniai (pvz., parduotuvės, kuriose taikomas minėtas prevencijos būdas, atvejų, kai buvo pavogtos prekės su kapsulėmis, trumpalaikiai ir ilgalaikiai vagysčių iš parduotuvių skaičių pokyčiai); • etinių klausimų įvertinimą.
DALYVAVIMAS (<i>Involvement</i>)	Mobilizuoti kitas institucijas, privačias kompanijas ir asmenis atlikti savo vaidmenį įgyvendinant prevencijos priemones arba veikti partnerystės būdu. Abiem atvejais turi būti patikslinama: <ul style="list-style-type: none"> • kokios institucijos; • koks jų vaidmuo; • kokius vykdys uždavinius; • kokiais būdais bus pritraukiamas dėmesys; • kaip jie bus informuojami, skatinami, nukreipiami (pvz., organizuojant reklamines kampanijas, panaudojant pinigines paskatas ar sankcijas, teikiant patarimus ir pan.); • kaip buvo sukurtas bendras palankus klimatas bendruomenei ir kaip buvo sumažintas priešiškasumas.

POVEIKIS <i>(Impact)</i>	Pagrindinę informaciją sudaro: <ul style="list-style-type: none"> • vertinimo pobūdis (kaip buvo atliekamas projekto vertinimas, kas atliko vertinimą, ar toks vertinimas yra patikimas, visapusiškas ir objektyvus; koks vertinimo dizainas buvo taikomas); • poveikio rezultatas (<i>orientuojantis į galutinį rezultatą</i>) – kokių skaičių nusikaltimų pavyko sumažinti; ar turėjo įtakos bendruomenės saugumo rodikliams (pvz., nusikaltimų baimės sumažėjimui), kuri iš taikytų prevencinių priemonių pasirodė veiksmingiausia, kaip tai įvyko, koks buvo šio sėkmingo poveikio mechanizmas); • ekonominis veiksmingumas, įgyvendinimo ir poveikio laiko rėmai; • tarpiniai rezultatai (kokie svarbūs rezultatai buvo pasiekti „pakeliui“ (pvz., jaunimo nuostatų į svetimo turto vagystę ar sugadinimą pokyčiai gali būti pirmasis žingsnis siekiant galutinio tikslo – sumažinti nusikaltimų skaičių); • proceso vertinimas (problemos / kompromisai, su kuriais teko susidurti, kaip jie buvo išspręsti kiekviename etape; kokie sprendimo būdai pasirodė veiksmingiausi. Ši informacija ypač svarbi kartojant projektą, atliekant jį kitoje vietoje ir su kitu kontingentu); • pakartojimo galimybės (kokios iš konteksto <i> sąlygų ir infrastruktūra</i> yra svarbios ar būtinos, siekiant sėkmingai pakartoti šį projektą; arba atskiri jo elementai – kiekviename iš 5I etapų); • mokomieji aspektai – tiek teigiami, tiek neigiami (ką daryti, ko nedaryti).
------------------------------------	--

Lentelė sudaryta pagal šaltinį: *Ekblo P. The 5Is framework: a practical tool for transfer and sharing of crime prevention and community safety knowledge. London: University of the Art, 2008, p. 6–7.*

Kita alternatyvi nusikaltimų prevencijos programų rengimo sistema – SARA (*Scanning, Analysis, Response, Assessment*). Ji naudojama projektuojant ir įgyvendinant prevencijos tikslus ir ypač plačiai taikoma policijos veikloje. Faktiškai SARA yra 5I sistemos pirmtakė¹³². Jos privalumas – paprastumas ir ilgesnė taikymo patirtis. Tuo tarpu 5I leidžia atlikti daug detalesnį prevencijos veiksmų planavimą. Pavyzdžiui, SARA sistemoje „Reagavimo“ (angl. *Response*) etapas atitinka tris skirtingas 5I sistemos užduotis: intervenciją, įgyvendinimą, bendradarbiavimą su kitomis organizacijomis ir institucijomis (žr. 2 pav.).

2 pav. Palyginamoji 5Is ir SARA modelių schema: etapų skirtumai

¹³² *Ibid.*, p. 8.

Taip pat galime paminėti dar vieną plačiai pripažintą ir taikomą modelį – 7 žingsnių sistemą (angl. *7 Steps*), kuri dar vadinama „BECCARIA standard“¹³³. Šis modelis buvo sukurtas 5Is pagrindu kaip tolimesnė jo plėtotė su perspektyva ateityje pakeisti 5Is. *Beccaria standartai* apima priemones ir reikalavimus nusikaltimų prevencijos programų ir projektų kokybės planavimui, vykdymui ir vertinimui. Sistemos pagrindą sudaro septyni nuoseklūs prevencijos projekto kūrimo žingsniai ir klausimai, į kuriuos projekto rengėjas turi atsakyti kiekviename etape (žr. 7 lentelę).

7 lentelė. Septyni žingsniai į sėkmingą nusikaltimų prevencijos projektą (*Beccaria standartai*)

ŽINGSNIAI	SVARBIAUSI KLAUSIMAI
1. Problemų nustatymas ir apibūdinimas	<ul style="list-style-type: none"> • Koks yra veiklos objektas? • Kodėl svarbu ką nors daryti? • Kokios yra problemos sudedamosios dalys? • Kokių atgarsių sulaukia problema?
2. Priežasčių identifikavimas	<ul style="list-style-type: none"> • Kokios galimos problemos priežastys? • Kokie paaiškinimai geriausiai apibūdina problemos priežastis šioje situacijoje?
3. Tikslų nusakymas	<ul style="list-style-type: none"> • Kokie pagrindiniai projekto tikslai turi būti pasiekti? • Kokie yra projekto tarpiniai tikslai siekiant pagrindinio tikslo? • Kada tikslai turi būti pasiekti? • Kaip aš žinosiu, ar tarpiniai tikslai pasiekti? • Kokia projekto tikslinė grupė?
4. Galimų sprendimo būdų atskleidimas	<ul style="list-style-type: none"> • Kaip aš siekiu iškeltų tikslų? • Kokie yra galimi sprendimai siekiant konkrečių tikslų? • Koks sprendimas ir kuriam tikslui (pagrindiniam ir tarpiniam) pasiekti yra tinkamiausias?
5. Projekto plano kūrimas ir įgyvendinimas	<ul style="list-style-type: none"> • Kaip konkrečiai gali būti įgyvendintas pasirinktas sprendimo būdas? • Kas yra atsakingas už kiekvieną (pagrindinį ir tarpinį) tikslą? • Kas dar (kokia žmonių grupė), dirbantis šioje srityje, gali būti įtrauktas (-i) į projekto įgyvendinimą?
6. Poveikio vertinimas	<ul style="list-style-type: none"> • Kokie tarpiniai ir pagrindiniai tikslai buvo pasiekti? • Kas turi būti patobulinta? • Ką pavyko įgyvendinti geriau, ką ne taip gerai? • Ką pavyko sėkmingai įgyvendinti, o kas buvo neefektyvu?
7. Dokumentacija ir apibendrinimas	<ul style="list-style-type: none"> • Kokia buvo projekto eiga? • Kokios patirties įgijote projekto metu kiekviename plano įgyvendinimo etape? • Ką kitą kartą darytumėte kitaip? • Kokią įtaką šis projektas turės tolesniems vykdomiems projektams?

Lentelė sudaryta remiantis šiais šaltiniais: Evaluation of crime prevention initiatives. European Crime Prevention Network. EUCPN Toolbox Series No. 3. Belgium: Brussels, 2012; Kaip parengti efektyvų nusikaltimų prevencijos projektą (BECCARIA. Septyni žingsniai į sėkmingą nusikaltimų prevencijos projektą). Prieiga per internetą: <https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/BECCARIA.pdf>.

¹³³ Šie standartai buvo sukurti 2005 metais vykdant ES Beccaria projektą. Išsamiau apie projektą žr.: <www.beccaria.de>; Beccaria-Project. Quality Management in Crime Prevention, Niedersachsen: LPR. <http://www.beccaria.de/Kriminalpraevention/en/Documents/Flyer_en_7.pdf>; taip pat žr.: Septyni žingsniai į sėkmingą nusikaltimų prevencijos projektą. Prieiga per internetą: <http://www.beccaria.de/Kriminalpraevention/de/Dokumente/BECCARIA_Standards_Littauen.pdf>.

Septynių žingsnių modelio patrauklumas Lietuvai pasireiškia tuo, kad jis tapo pagrindiniu nusikaltimų prevencijos patirties pasikeitimo Europos Sąjungoje įrankiu. Geriausioji nusikaltimų prevencijos patirtis sistematizuojama ir įvertinama pagal šiuos *Beccaria standartus*. Taigi rengiant nusikaltimų prevencijos projektą pagal šį modelį, galima lengvai surasti informaciją apie tai, kokia egzistuoja geriausia kiekvieno atskiro žingsnio atlikimo patirtis. Geras 5Is suderinamumas su kitomis tos pačios paskirties sistemomis atveria galimybes naudoti ir jų geriausią patirtį.

Pagrindinės diskusijos, kurios vyksta dėl šių sistemų – jų paprastumo ir išsamumo subalansavimas. Žinių valdymo sistema turi būti patraukli, suprantama ir išsimintina savaime. Tačiau tokios sistemos sukūrimą apsunkina tai, kad pati nusikaltimų prevencija iš tiesų yra labai sudėtinga. Tokiu būdu tenka spręsti sistemos paprastumo ir išsamumo subalansavimo uždavinį. Pavyzdžiui, 5Is sistema yra vertinama kaip daug detalesnė ir išsamesnė negu SARA, bet sudėtingesnė. Kita vertus, jos sudėtingumas neprilygsta kvantinei mechanikai. Ji labiau panaši į sprendimų medį su paprastomis šakomis, kurios dalinasi į dar paprastesnes šakas. 5Is buvo kuriama siekiant susidoroti su kompromisu tarp paprastumo ir sudėtingumo. Savo sistemoje pritaikė priartinimo (angl. *zooming*) principą. Priklausomai nuo poreikio, ji pristatoma žinutės, žemėlapiu ir metodikos forma. Galiausiai yra dar viena praktinė problema – paieška. Detalus yra būtinas, tačiau specialistai nenori gaišti daug laiko skaitydami keliasdešimt puslapių, norėdami rasti vieną gerosios praktikos pavyzdį. Tuo tarpu turint gerai apgalvotas ir suprojektuotas struktūras galima palengvinti paiešką.

Taigi jungtys tarp žinių, vertinimo ir kokybės yra sudėtingas, bet labai svarbus uždavinys einant link įrodymais pagrįstos nusikaltimų prevencijos. Dabartiniu metu sukurta keletas žinių valdymo (angl. *knowledge management framework*) įrankių, kurie padeda nusikaltimų prevencijos praktikams pasiekti geriausių rezultatų. Paraleliai vyksta šių įrankių tobulinimo procesas bei galvojama apie vieningos sistemos sukūrimą.

Apibendrinant tai, kas buvo išdėstyta, galima dar kartą pabrėžti, kad nusikaltimų prevencijos projektų rengimo ir įgyvendinimo problemos tampa tikrai aktualios tik brandžios prevencijos laikotarpiu. Perėjimo laikotarpiui būdingas „supaprastintas“ nusikaltimų prevencijos projektų rengimo ir įgyvendinimo supratimas. Būtent tokią „supaprastinto supratimo“ situaciją turime ir Lietuvoje. Tik pradėjus realiai vertinti nusikaltimų prevencijos projektų rezultatus ir susidūrus su faktu, kad tam tikra dalis jų nesėkmingi, gimsta susidomėjimas kokybišku jų rengimu ir įgyvendinimu. Susipažinimas su brandžios prevencijos grupės šalių įgyvendintų nusikaltimų prevencijos projektų sėkmėmis ir nesėkmėmis, taip pat nusikaltimų prevencijos projektų planavimo ir įgyvendinimo technologijomis galėtų tapti rimta paskata įrodymais pagrįstų nusikaltimų prevencijos standartų diegimui pereinamojo etapo šalių grupėms.

4. ĮRODYMAIS PAGRĪSTOS NUSIKALTIMŲ PREVENCIJOS PERSPEKTYVOS LIETUVOJE

4.1. Nusikaltimų prevencijos Lietuvoje bruožai

Atkūrus Nepriklausomybę ir perėjus prie rinkos ekonomikos, Lietuva, iš vienos pusės, susidūrė su įspūdingu nusikalstamumo šuoliu¹³⁴. Tačiau kartu atsivėrė ir naujos galimybės organizuoti ir įgyvendinti nacionalinio ir vietinio lygio nusikaltimų prevencijos programas, panaudoti kitų šalių patirtį, didinti visuomenės aktyvumą ir siūlyti naujas iniciatyvas. Buvo skatinami kriminologiniai tyrimai ir rengiami kriminologijos specialistai. Į nusikaltimų prevenciją buvo žiūrima kaip į svarbią ir perspektyvią strategiją sprendžiant visuomenės nesaugumo problemas.

Pastaruoju metu stebime atvirkštinį procesą: nacionalinių nusikaltimų programų ir jų finansavimo mažėjimą¹³⁵, Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro finansavimo nutraukimą¹³⁶, viešajame diskurse vis dažniau kyla diskusijų apie tai, ar policija

¹³⁴ Pavyzdžiui, per 1990–1996 m. laikotarpį registruotų nusikalstamų veikų skaičius padidėjo nuo 37 056 iki 68 053, o 2004 m. pasiekė 93 419 nusikalstamų veikų.

¹³⁵ Daugiausia programų buvo parengta 2003 ir 2004 metais (po 9 per metus), vėliau matyti parengtų programų mažėjimo tendencija. Plačiau žr.: *Kiškis A., Kuodytė A.* Nusikalstamumo prevencijos programų rengimo Lietuvoje tyrimas // *Jurisprudencija*, 2012, 19(2), p. 779. Nacionalinių nusikaltimų prevencijos programų, kaip ir kitų sričių, finansavimą paveikė ir 2008–2009 metų šalies ekonominė krizė. Bet kadangi nusikalstamumo problemos ir nusikaltimų prevencija nebuvo laikoma ypač svarbia valstybės sritimi, tai jos finansavimas pristabdomas (nutraukiamas) automatiškai, be didelių svarstymų. Taip atsitiko ir su, pavyzdžiui, Nepilnamečių justicijos 2009–2013 metų programa, Nacionaline nusikaltimų kontrolės ir prevencijos programa. Dauguma jose numatytų priemonių nebuvo įgyvendinta vien dėl lėšų stygiaus. Plačiau žr.: *Visockas E.* Pranešimas „Nusikaltimų prevencija Lietuvos valstybės politikoje“ konferencijoje „Iššūkiai kuriant šiuolaikinę nusikaltimų prevencijos ir kontrolės sistemą Lietuvoje“ (2014 m. spalio 21 d., Vilnius). Prieiga per internetą: <<http://www.teise.org/data/Prevencijospolitika.pdf>>.

¹³⁶ Svarbu patikslinti, kad, 2009 metais nutraukus Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro (NPLC) finansavimą, *de jure* centras nebuvo panaikintas, tačiau realiai negalėjo vykdyti savo veiklos. NPLC buvo įsteigtas 1997 m. ir tapo svarbia nusikaltimų prevencijos sistemos Lietuvoje dalimi. Vienas iš pagrindinių veiklos tikslų buvo užtikrinti įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės valdžių, taip pat vietos savivaldos bendradarbiavimą nusikaltimų prevencijos srityje. Todėl neatsitiktinai NPLC steigėjais buvo Lietuvos Respublikos Seimas, Lietuvos Respublikos Vyriausybė, Respublikos Prezidentas, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos savivaldybių asociacija ir Vilniaus miesto savivaldybė. NPLC sukurtas kaip šių institucijų pastangas koordinuoti galintis forumas, be kita ko, turintis ir praktinio veikimo galimybių (per savo administraciją). Dėl NPLC išlikimo ar galimo reorganizavimo 2009 m. vyko daug diskusijų. Manytina, jeigu tuo metu valstybės valdžios institucijų požiūris į nusikaltimų prevenciją, jos strateginę reikšmę sprendžiant nusikalstamumo problemas, stiprinant nusikaltimų prevencijos sistemą Lietuvoje būtų buvęs teigiamas, aiškiai matytųsi prevencinės veiklos veiksmingumas, tai pavyktų išsaugoti šį svarbų koordinuojantį ir vykdančią nepri-

apskritai turi užsiimti nusikaltimų prevencija¹³⁷, politiniu lygmeniu – nusikaltimų prevencija užėmė „foninių“ uždavinių vietą.

Kyla klausimas, kodėl nusikaltimų prevencija Lietuvoje „gęsta“? Kas įvyko?

4.1.1. Nusivylimas nusikaltimų prevencija

Nuo Nepriklausomybės atkūrimo Lietuvoje buvo priimta ir įgyvendinta apie 50 nacionalinio lygio nusikaltimų prevencijos ir su jomis susijusių programų¹³⁸. Kiekviena iš valstybės mastu įgyvendintų nusikaltimų prevencijos programų kėlė tikslą sumažinti tam tikrų nusikaltimų skaičių, kiekvienoje buvo numatytos atitinkamos priemonės tikslui pasiekti, paskirtos institucijos, atsakingos už atskirų priemonių įgyvendinimą¹³⁹.

Per minėtą nusikaltimų prevencijos programų realizavimo laikotarpį nusikalstamumo lygis šalyje tai didėjo, tai mažėjo. Jis jautriai reagavo į ekonomikos pakilimo ir krizių laikotarpius, į demografinius pokyčius, gyventojų migracijos ir daugybę kitų procesų¹⁴⁰. Tačiau kokią įtaką nusikalstamumui turėjo įgyvendintos nusikaltimų pre-

klausomą ekspertinį, informacinį darbą sistemos vienetą. Taip pat žr.: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro finansavimo nutraukimas atskleidžia prevencijos sistemos problemas. Prieiga per internetą: <<http://www.infoplex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=50&str=26209>>.

¹³⁷ 2014 m. vykusioje konferencijoje „Iššūkiai kuriant šiuolaikinę nusikaltimų prevencijos ir kontrolės sistemą Lietuvoje“ (2014 m. spalio 21 d., Vilnius) dr. Alvydo Šakočiaus pranešimo pavadinimas „Apylinkės inspektorius: nusikaltimų prevencijos ginklanešys ar policijos muziejiaus eksponatas?“ taikliai atspindi susiklosčiusią situaciją.

¹³⁸ Plačiau žr.: *Kiškis A., Kuodytė A.* Nusikalstamumo prevencijos programų rengimo Lietuvoje tyrimas // *Jurisprudencija*, 2012, 19(2), p. 777, 786–788; *Visockas E.* Pranešimas „Nusikaltimų prevencija Lietuvos valstybės politikoje“ konferencijoje „Iššūkiai kuriant šiuolaikinę nusikaltimų prevencijos ir kontrolės sistemą Lietuvoje“ (2014 m. spalio 21 d., Vilnius). Prieiga per internetą: <<http://www.teise.org/data/Prevencijospolitika.pdf>>.

¹³⁹ Pavyzdžiui, vien 2005–2006 metų Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programą įgyvendino 34 subjektai arba subjektų grupės. Jos realizavo 77 priemones. 2007–2009 metų Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programa apėmė 70 priemonių, kurias įgyvendino 30 subjektų. Plačiau žr.: Šakočius A. Kiekybiniai ir kokybiniai institucijų bei organizacijų veiklos, įgyvendinant Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programą, rezultatai // *Nusikalstamumo grėsmės ir šiuolaikinės žmogaus saugumo vadybos technologijos. Kolektyvinė monografija (moksliniai redaktoriai ir rengėjai V. Kurapka, V. Justickis)*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2010, p. 527–541). Taip pat apie programų priemones žr.: *Kiškis A., Kuodytė A.* Nusikalstamumo prevencijos programų rengimo Lietuvoje tyrimas // *Jurisprudencija*, 2012, 19(2), p. 784.

¹⁴⁰ Plačiau apie nusikalstamumo raidos tendencijas nuo 1990 metų, jo pokyčius, jam įtakos turinčius veiksnius žr.: Registruotas ir latentinis nusikalstamumas Lietuvoje: tendencijos, lyginamieji aspektai ir aplinkos veiksniai / Teisės institutas; parengė *Gintautas Sakalauskas* (grupės vadovas ir mokslinis redaktorius) [et al.]. Vilnius: Eugrimas, 2011; *Justickaja S., Mačernytė-Panomariovienė I., Kalpokas V.*

vencijos programos, kuriose kaip tik ir buvo tiesiogiai siekiama padaryti šį poveikį?

Baudžiamosios politikos Lietuvoje tyrimai leidžia teigti, jog Lietuvoje vykdoma baudžiamoji politika nėra veiksminga. 2011 metais atliktas Lietuvos baudžiamosios politikos tyrimas¹⁴¹ parodė, jog priemonės, kurios iš esmės remiasi bausmių griežtinimu, didesnio prevencinio poveikio neturėjo. Pavyzdžiui, tyrime nagrinėjant konkrečius bausmių griežtinimo pavyzdžius (baudžiamosios atsakomybės už kontrabandą; baudžiamosios atsakomybės už labai didelio narkotinių ar psichotropinių medžiagų kiekio disponavimą; baudžiamosios atsakomybės už neteisėtą namų gamybos stiprių alkoholinių gėrimų gaminimą, laikymą, gabenimą ir realizavimą) **buvo parodyta, kad tai neturėjo nieko bendra su realiomis registruoto nusikalstamumo tendencijomis, kai kuriais atvejais nusikalstamų veikų ne tik nesumažėjo, bet dar ir padaugėjo** – tą galėjo lemti suintensyvėjusi kontrolė dėl sukeltos moralinės panikos¹⁴².

Kitame tyrime „Šiuolaikinės baudžiamosios politikos Lietuvoje bruožai ir padariniai“ (Sakalauskas, 2016) taip pat buvo analizuojami konkretūs baudžiamosios politikos ir jos padarinių pavyzdžiai. Daugiausia dėmesio skiriama 2014–2015 m. tendencijoms. Kaip pažymi šio tyrimo autorius, šiuo laikotarpiu Lietuvos BK buvo pakeistas net 16 kartų, nuo jo įsigaliojimo 2003 m. jis buvo keičiamas ir pildomas 63 kartus. Iš įvairių mokslinių tyrimų žinoma, kad bausmių taikymo praktika šalyje priklauso ne tik nuo baudžiamųjų įstatymų ir jų pakeitimų, bet ir nuo baudimo tradicijos ir kultūros, taip pat nuo registruotų nusikalstamų veikų struktūros ir dinamikos, jos suvokimo visuomenėje ir pateikimo žiniasklaidoje, socialinių, ekonominių ir politi-

Bendras nusikalstamumo raidos socialinis ir ekonominis kontekstas / Nusikalstamumas Lietuvoje ir jo prognozės iki 2015 m.: kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2008, p. 105–124. Pavyzdžiui, Nusikalstamų veikų žinybinio registro duomenimis, 2013 m. Lietuvoje užregistruotos 82 492 nusikalstamos veikos (8,2 proc. mažiau nei 2005 m.). Tačiau dėl sumažėjusio gyventojų skaičiaus nusikalstamų veikų skaičius, tenkantis 100 tūkst. gyventojų, 2013 m. (2757) buvo 4,8 proc. didesnis nei 2005 m. ir pats didžiausias per visą 2005–2014 m. laikotarpį. Lyginant pastarojo laikotarpio statistinius duomenis, matyti, kad bendras užregistruotų nusikalstamų veikų skaičius nuo 2008 m. pradėjo augti. 2012 ir 2013 m. užregistruotų nusikalstamų veikų skaičiaus augimui didelę įtaką turėjo Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo įsigaliojimas 2011 m. pabaigoje. Tačiau nuo 2005 m. stebima užregistruotų tyčinių nužudymų, nesunkių sveikatos sutrikdymų, plėšimų, vagysčių ir viešose vietose padaromų nusikalstamų veikų mažėjimo tendencija. Priešinga tendencija sukčiavimų atveju – nuo 2009 m. jų kasmet daugėja.

¹⁴¹ Baudžiamoji politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai (vyr. moksl. red. G. Sakalauskas). Vilnius: Teisės institutas, 2012.

¹⁴² Plačiau žr.: *Pocienė A.* Baudžiamosios politikos įtaka nusikalstamumui. Baudžiamoji politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai (vyr. moksl. red. G. Sakalauskas). Vilnius: Teisės institutas, 2012, p. 129.

nių sąlygų bei pokyčių ir kitų veiksmų. Visi jie gali turėti savarankišką vaidmenį šalia baudžiamųjų norminių pagrindų arba pastariesiems daryti įtaką, todėl jie taip pat buvo analizuojami. **Tyrime daroma išvada, kad pateiktų BK pakeitimų įstatymų projektų gausa leidžia manyti, kad baudžiamoji atsakomybė ir toliau Lietuvoje klaidingai bus laikoma vienu iš „veiksmingų“ socialinių problemų sprendimo įrankių**, todėl kalinių skaičiumi Lietuva artimiausiu metu vargu ar reikšmingai priartės prie ES šalių vidurkio¹⁴³.

2009 m. atlikto nusikaltimų prevencijos programų (projektų) tyrimo rezultatai parodė, kad **projektų rengėjai praktiškai nešiama jokių šiuolaikinio mokslo teikiamų priemonių projektų veiksmingumui užtikrinti**, prevencinių programų (projektų) veiksmingumo vertinimai neatliekami¹⁴⁴ (su retomis išimtimis¹⁴⁵). Vietinėse nusikaltimų prevencijos programose dažnai dominuoja tradicinės nusikaltimų prevencijos priemonės (šviečiamojo pobūdžio, užimtumo priemonės, kurių neveiksmingumas jau seniai įrodytas moksliniais tyrimais¹⁴⁶). Nusikaltimų prevencijos teisinis reglamentavimas, norminiai aktai, reglamentuojantys nusikaltimų prevencijos projektų

¹⁴³ Sakalauskas G. Šiuolaikinės baudžiamosios politikos Lietuvoje bruožai ir padariniai // Ketvirtis amžiaus tiriant ir reformuojant Lietuvos teisinę sistemą. Recenzuotų straipsnių rinkinys, mokslinis redaktorius P. Ragauskas ir J. Paužaitė-Kulvinskienė. Vilnius: Akademinei leidyba, 2016, p. 241.

¹⁴⁴ Justickaja S., Nikartas S. Nusikaltimų prevencijos programų (projektų) veiksmingumo užtikrinimo problemos Lietuvoje. Tyrimo ataskaita. Lietuvos teisės institutas, 2010; taip pat žr. Justickaja S. Nusikaltimų prevencija Lietuvoje: perėjimas nuo intuityvios prie įrodymais grindžiamos // Teisės problemos, 2011, 1(71), p. 99–102.

¹⁴⁵ Kaip vieną iš išimčių galima būtų paminėti kognityvinės-elgesio korekcinės programos EQUIP diegimo Lietuvoje pavyzdį. Įgyvendinant šią programą buvo atliktas jos veiksmingumo vertinimas taikant kvaziekperimentinį metodą. Įdomu tai, kad netgi teigiami rezultatai neleido užtikrinti tinkamą šios programos tęstinumą pasibaigus projektui. Plačiau apie programą ir jos įgyvendinimo rezultatus žr.: <http://gip-vilnius.lt/lt/pradzia/teigiami_equip_programos_efeptyvumo_vertinimo_rezultatai_pristatyti_vaiku_socializacijos_centrams>.

¹⁴⁶ Pavyzdžiui, žr.: Evidence-Based Crime Prevention. Ed. L. W. Sherman [et al]. London and New York: Routledge, 2006, p. 145; Hansen W. B. School-Based Substance Abuse Prevention: A Review of the State of the Art Curriculum 1980–1990 // Health Education Research, 1992, 7, p. 403–430; Botvin G. Substance Abuse Prevention: Theory, Practice, and Effectiveness // M. Tonry and J. Q. Wilson, eds. Drugs and Crime. Crime and Justice, 1990, vol 3. Chicago: University of Chicago Press; Stoil M., Hill G. and Brounstein P. J. The Seven Core Strategies for ATOD Prevention: Findings of the National Structure Evaluation of What is Working Well Where // Paper presented at the 12th Annual Meeting of the American Public Health Association, 1994; Washington D. C., Cronin J. (1996). An Evaluation of a School-Based Community Service Program: The Effects of Magic Me // Technical Report available from Gottfredson Associates, 1996, Inc., Ellicott City, Maryland; Gottfredson Denise C. An Empirical Test of School-Based Environmental and Individual Interventions To Reduce the Risk of Delinquent Behavior // Criminology, 1986, 24, p. 705–731.

finansavimo sąlygas, taip pat neskatina nusikaltimų prevencijos pažangos¹⁴⁷.

Dėsninga šios situacijos (nusikaltimų prevencijos neveiksmingumo) išdava – vis didėjantis nusivylimas nusikaltimų prevencijos galimybėmis daryti poveikį nusikalstamumui. Kas už to slypi ir kodėl nusikaltimų programų veiksmingumo vertinimai neatliekami?

4.1.2. Tradicinis požiūris į nusikaltimų prevenciją ir deklaratyviosios nusikaltimų prevencijos gimimas

Ilgą laiką Lietuvos nusikaltimų prevencijoje buvo vadovujamasi požiūriu „viskas veikia“ ir „pats savaime“. „Viskas veikia“ požiūris paremtas įsitikinimu, kad bet kokia priemonė gali padaryti prevencinį poveikį ir nereikia jokio specialaus veiksmingumo patikrinimo. Pakanka turėti gerų ketinimų. 2009 metų nusikaltimų prevencijos tyrimas¹⁴⁸ parodė, kad „švento tikėjimo“ likučių vis dar yra, tačiau kartu vis labiau suprantamas poreikis įsivertinti savo veiklos rezultatus. „Pats savaime“ požiūris paremtas supratimu, kad nieko nereikia daryti šiam poveikiui užtikrinti. Prevencijos priemonei įgyvendinti nereikia ypatingų sąlygų. Jei priemonė tikrai gera, tai poveikis pats „prasivers“. Vadovaujantis tokia samprotavimo logika iš prevencinių programų įgyvendinimą kontroliuojančių asmenų neretai galima išgirsti tokius žodžius: „nieko tokio, jeigu bus skiriama mažiau lėšų“; „nieko tokio, jeigu ją įgyvendins mažiau žmonių, negu numatyta projekte“; „nieko tokio, jeigu tie žmonės neturi šiai veiklai laiko“; „nieko tokio, jeigu užsiėmimas vyks ne dešimties vaikų grupėje, o dvidešimčiai vaikų“ ir pan.

Besivadovaujant šiais požiūriais nusikaltimų prevencija mūsų šalyje virto deklaratyvia forma. Tai yra nusikaltimų prevencijos programų veiksmingumo užtikrinimo tikslai atsispindi įvairiuose nacionaliniuose programiniuose dokumentuose, nusikaltimų prevencijos programose¹⁴⁹, nusikaltimų prevencijos programos formaliai

¹⁴⁷ *Justickaja S.* Nusikaltimų prevencija Lietuvoje: perėjimas nuo intuityvios prie įrodymais grindžiamos // *Teisės problemos*, 2011, 1(71), p. 89–91.

¹⁴⁸ *Ibid.*, p. 99–102.

¹⁴⁹ Siekis didinti prevencinės veiklos veiksmingumą jau buvo minimas 2003 m. Nacionalinėje nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programoje (Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. kovo 20 d. nutarimas Nr. IX-1383 „Dėl nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos patvirtinimo“ // *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 32-1318). Programos 21 punkte apibrėžiant strateginį jos tikslą nurodoma, kad siekiama sukurti naują nusikaltimų prevencijos ir kontrolės (principų, prioritetų, subjektų, organizavimo bei vadovavimo būdų) sistemos modelį, kurį panaudojus būtų sudarytos galimybės nuosekliai ir kompleksiskai šalinti esmines nusikalstamumo priežastis ir sąlygas, racionaliai naudoti finansinius bei žmogiškuosius išteklius ir *padidinti nusikaltimų prevencijos bei kontrolės Lietuvoje veiksmingumą* (išskirta aut. – S. J.). Taip pat apie veiksmingumo užtikrinimo svarbą kalbama aptariant

kuriamos, priimamos ir vykdomos, bet nesitikima ir nesiekama realių nusikaltimų prevencijos rezultatų. Dėl to ir nekyla didelio poreikio atlikti prevencinių programų veiksmingumo tyrimus, matuoti realų programų (priemonių) poveikį.

Esamą situaciją iliustruoja 2014 m. atliktas kokybinis tyrimas apie Lietuvoje vykdomą nepilnamečių justicijos politiką¹⁵⁰. Tyrimo tikslas buvo įvertinti, kiek vykdoma nepilnamečių justicijos politika Lietuvoje prisideda prie nepilnamečių delinkventinio elgesio problemų sprendimo, su kokiomis problemomis susiduriama įgyvendinant Nepilnamečių justicijos programoje numatytas priemones. Šis tyrimas, viena vertus, patvirtino deklaratyviosios prevencijos egzistavimą Lietuvoje, kita vertus, padėjo suprasti, kaip ji atsiranda. Kokybinis tyrimas atskleidė šiuos pagrindinius deklaratyviosios prevencijos bruožus: (a) yra *didelis skirtumas tarp prevencijos „fasado“ ir realybės*. Didžioji dalis priemonių yra „popierinės“ ir jos iš tikrųjų realiai neįgyvendi-

kitus prevencinės veiklos aspektus. Pavyzdžiui, Programos 15 p. rašoma: „Nusikaltimų prevencijos ir kontrolės planai turi būti *pagrįsti moksliskai*, jie turi būti vykdomi tik esant pakankamai racionalių mokslinių argumentų, rodančių tikėtiną šių planų veiksmingumą (išskirta aut. – S. J.). Programos 51 ir 52 punktai numato sukurti specialias priemones, skirtas „didinti nusikaltimų prevencijos ir kontrolės subjektų sistemos veiklos efektyvumą.“ Tarp jų *parengti specialią prevencijos programų veiksmingumo audito metodiką*. Veiksmingumo reikšmė taip pat atsispindi ir kitose nacionalinėse nusikaltimų prevencijos programose. Pavyzdžiui, „Nepilnamečių justicijos 2009–2013 metų programos“ 2 punkte apibrėžiant programos tikslus akcentuojamas siekis, jog *konkrečios nepilnamečių justicijos priemonės būtų veiksmingesnės*. Nacionalinės kovos su korupcija 2011–2014 m. programos 1 punktas skelbia tikslą – užtikrinti *veiksmingą ir kryptingą korupcijos prevencijos ir kontrolės sistemą* Lietuvos Respublikoje“ (išskirta aut. – S. J.). Apibūdindama priežastis, dėl kurių korupcijos prevencija Lietuvoje nepakankamai veiksminga, nurodoma, kad taip įvyksta dėl to, kad priemonės prieš korupciją įgyvendinamos nepatikrinus jų veiksmingumo. Programoje rašoma: „Kita vertus, kovojant su korupcija įgyvendinta daug kitų 2009 metų programoje nenumatytų priemonių, kurios *vertinant programos veiksmingumą nėra vertinamos*. Tai *nepriideda prie veiksmingos kovos su korupcija*, todėl 2011–2014 metų programoje yra įvardijamos probleminės sritys, labiau susitelkiami į jas, tikslo efekto kriterijus, laukiamo rezultato kriterijus ir orientuojamasi ne į formalius, o į tikrąjį rezultatą parodančius veiksmus.“

¹⁵⁰ Kokybinis tyrimas atliktas vykdant projektą „Jaunimo delinkventinis elgesys ir viktimizacija“ (finansuojamas Lietuvos mokslo tarybos, sutarties Nr. MIP-018/2013). Atlikti 29 pusiau struktūruoti giluminiai interviu (2014 m. sausio–balandžio mėn.). Iš jų: 10 interviu su nepilnamečių justicijos politikos formuotojais (informantai dirba Teisingumo, Švietimo ir mokslo, Vidaus reikalų ir Socialinės apsaugos ir darbo ministerijose, Kalėjų departamente, Policijos departamente, Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje ir universitetuose); 19 interviu su šioje srityje dirbančiais praktikais (teisėjais, prokurorais, policijos pareigūnais, socialiniais darbuotojais, psichologais, vaikų teisių specialistais, su tyrimo tema susijusių įstaigų vadovais ir specialistais). Plačiau apie pirminius tyrimo rezultatus žr.: *Justickaja S., Giedrytė R., Mickevič A.* Problems resulting from the implementation of preventive measures in the Lithuanian juvenile justice system // *Administrativa un kriminala justicija*, 2014, Nr. 3, p. 26–34.

namos arba įgyvendinamos ne taip, kaip reikia; (b) keliant reikalavimus įgyvendinti tam tikras prevencijos priemones, kartu *nesudaromos būtinos organizacinės sąlygos* sėkmingam jų įgyvendinimui. Asmenys, atsakingi už prevencinių priemonių įgyvendinimą ir vykdymą, tiesiog neturi fizinių galimybių skirti tam tiek laiko, jėgų ir lėšų, kiek reikia realiam priemonių įgyvendinimui. Tai savo ruožtu *priverčia galvoti ne tiek apie realų poveikį, o apie ataskaitą*; (c) informantų pasisakymų analizė verčia manyti, kad asmenys, priimančys sprendimus ir įgyvendinantys numatytas priemones, *blogai įsivaizduoja taikomų priemonių poveikio mechanizmą*. Jie abstrakčiai tiki priemonių veiksmingumu arba mano, kad tai pačių vykdytojų pareiga užtikrinti, kad priemonės būtų veiksmingos. Tačiau tam, kad prevencijos priemonė pasiektų numatytą tikslą, jos taikytojas turi tiksliai įsivaizduoti jos poveikį; (d) jog *trūksta šiuolaikinės prevencijos priemonių veiksmingumo vertinimo sistemos*, po programų įgyvendinimo jos „ilsisi ramybėje“ bei (e) *trūksta grįžtamojo ryšio*, t. y. nėra mechanizmo, kuris užtikrintų prevencijos priemonių vykdytojų (praktikų) dalyvavimą priimančias sprendimus dėl prevencijos priemonių įgyvendinimo¹⁵¹.

4.1.3. Mokslo žinių atmetimo fenomenas arba imlumas mokslo naujovėms

Kitas reiškinys, būdingas dabartinei nusikaltimų prevencijos situacijai Lietuvoje ir susijęs su anksčiau aprašytais reiškiniais (nusivylimu ir deklaratyvumu) – tai vadinamasis mokslo žinių atmetimo fenomenas. Bendrąja prasme mokslo žinių atmetimo fenomenas *versus* imlumui mokslo naujovėms (t. y. gebėjimui priimti, įsisavinti mokslines inovacijas (žinias) ir taikyti savo kasdienėje praktikoje).

Lietuvoje, lyginant su tokiomis šalimis kaip JAV, Australija, Kanada, Jungtinė Karalystė, apie nusikaltimų prevencijos veiksmingumo užtikrinimo metodus pradėta kalbėti palyginti neseniai. Tačiau jau yra tam tikras įdirbis šviečiant, skleidžiant mokslines žinias šioje srityje. Išleista nemažai informacinės-metodinės literatūros, kurioje nusikaltimų prevencijos programas kuriantys ir vykdančys specialistai gali susipažinti su naujais mokslo pasiekimais nusikaltimų prevencijos srityje¹⁵². Kita vertus, atlikti

¹⁵¹ Justickaja S., Giedrytė R., Mickevič A. Problems resulting from the implementation of preventive measures in the Lithuanian juvenile justice system // Administrativa un kriminala justicija, 2014, Nr. 3, p. 26–34.

¹⁵² Pavyzdžiui, žr.: Justickis V. Kriminologija. Kriminologinis prognozavimas. Nusikaltimų prevencija: vadovėlis. 2 dalis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2004; Justickis V., Gečėnienė S., Čepas A. Nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programų ir priemonių veiksmingumo vertinimo metodika. Prieiga per internetą: <<http://www.vrm.lt/lit/Methodikos-rekomendacijos-analizes-1247>>; Nusikaltimų prevencijos programų ir priemonių efektyvumo vertinimas (mokymų medžiaga), kurią sudaro trys dalys: Nusikaltimų prevencijos programų (projektų) vertinimas; Nusikaltimų prevencijos sistema Lietuvoje; Pagrindinės problemos, su kuriomis susiduria prevencinių programų rengėjai. Socialinės ir ekonominės plėtros centras. Prieiga per internetą: <<http://www.vrm.lt/index>>.

tyrimai rodo, kad nors informacija apie šiuolaikinius veiksmingumo užtikrinimo, vertinimo metodus ir tapo prieinama Lietuvos nusikaltimų prevencijos programų (projektų) rengėjams, tačiau praktikoje taikoma retai. Dalis nusikaltimų prevencijos programų (projektų) rengėjų paprasčiausiai nežino apie tokius instrumentus, kita dalis žino, bet nemato didesnio poreikio šiuos metodus taikyti praktiškai. Taip pat pastebėta, jog yra abejojančiųjų įgyvendinamų priemonių veiksmingumu, tačiau ir toliau dirbančių tais pačiais veiksmingumą negarantuojančiais būdais¹⁵³.

Mokslo žinių atmetimo fenomenas yra pakankamai paplitęs ir kitose šalyse sulaukė nemažai tyrimų¹⁵⁴. Šio fenomeno esmė – požiūrį į prevencijos priemonių veiksmingumą lemia ne mokslas, ne jo teikiami įrodymai, o prevencijos dalyvių vidiniai įsitikinimai. Nusikaltimų prevencijos programų rengėjai, kurie mano, kad „viskas veikia“, tiesiog netiki mokslo duomenimis, kurie rodo, kad daug kas neveikia. O nusikaltimų prevencija nusivylę programų rengėjai į mokslines išvadas ir rekomendacijas pradeda žiūrėti kaip į „abstrakcijas“, „teorijas“, neturinčias ryšio su realiu gyvenimu.

Šis mokslo žinių atmetimo fenomenas gali pasireikšti įvairiomis formomis. Aukščiau minėti tyrimai Lietuvoje leidžia išskirti tokias pasipriešinimo šiuolaikinio prevencijos mokslo reikalavimams formas:

- šiuolaikinių prevencijos veiksmingumo užtikrinimo metodų ignoravimas. Šis ignoravimas pasireiškia tuo, kad nusikaltimų prevencijos programų rengėjai ir vykdytojai, kad ir turintys visas galimybes susipažinti su šiuolaikiniais veiksmingumo užtikrinimo metodais, nesinaudoja jais, nes ir toliau laikosi nuomonės, kad „viskas veikia“, ir dėl to galima ir toliau įgyvendinti prevencijos priemones, visiškai nesirūpinant jų veiksmingumu;

php?id=1044>; Kaip vertinti prevencijos efektyvumą? Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos priemonių vertinimo metodinės rekomendacijos. Prieiga per internetą: <http://nkd.lt/files/leidiniai/NKD-kaip_vertinti_prevenc_efekt.indd.pdf>; Kaip parengti efektyvų nusikaltimų prevencijos projektą (BECCARIA. Septyni žingsniai į sėkmingą nusikaltimų prevencijos projektą). Prieiga per internetą: <https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Metodikos/SmurtopreventijaEuropoje.pdf>; Geroji 2013 m. Europos nusikaltimų prevencijos apdovanojimų konkurso praktika (2014 m.). Prieiga per internetą: <http://www.bukstipri.lt/uploads/Bukletas_LT_VRM.pdf>; 2012 m. Vidaus reikalų ministerija organizavo mokymus nusikaltimų prevencijos programų ir priemonių veiksmingumo vertinimo tema. Su mokymo medžiaga galima susipažinti Vidaus reikalų ministerijos tinklalapyje: <<http://www.vrm.lt/lit/Metodikos-rekomendacijos-analizes-/247>>.

¹⁵³ Justickaja S. Nusikaltimų prevencija Lietuvoje: perėjimas nuo intuityvios prie įrodymais grindžiamos // Teisės problemos, 2011, Nr. 1(71), p. 81–108; Justickaja S., Giedrytė R., Mickevič A. Problems resulting from the implementation of preventive measures in the Lithuanian juvenile justice system // Administrativa un kriminala justicija, 2014, Nr. 3, p. 26–34.

¹⁵⁴ Pavyzdžiui, žr.: Lum C., Telep C. W., Koper C. S., Grieco J. Receptivity to research in policing // Justice Research and Policy, 2012, Vol. 14, No. 1, p. 61–95.

- *atsakomybės už įgyvendinamų prevencijos priemonių veiksmingumą perkėlimas.* Daugelis vietinių nusikaltimų prevencijos projektų rengėjų pripažįsta vykdomų prevencijos priemonių neveiksmingumą. Tačiau, pripažindami būtinybę naudoti veiksmingumo užtikrinimo metodus, kartu nurodo į daugybę organizacinių ir kitokių problemų bei kliūčių, kurios trukdo jiems tai daryti. Pagal jų logiką, kažkas turi išspręsti visas šias problemas, ir tik tada jie pradės naudoti veiksmingumo užtikrinimo metodus;

- *veiksmingumo pseudokontrolės metodų taikymas.* Šiuo atveju pripažįstama būtinybė užtikrinti taikomų nusikaltimų prevencijos metodų veiksmingumo vertinimą. Tačiau vietoje šiuolaikinių veiksmingumo kontrolės metodų taikomi kiti, šios kontrolės neužtikrinantys būdai: remiamasi asmenų, dalyvavusių prevencijos projekte, išreikštu bendru pasitenkinimu, sveiko proto sumetimais dėl veiksmingumo priežasčių, teigiamais atsiliepimais apie projektą ir jo rezultatus ir pan.;

- *formalusis ir „patogusis“ veiksmingumo kontrolės metodų taikymas.* Vertinant vietinius prevencijos projektus, pastebėtina, kad dažnai jais siekiama ne tiek tiesioginių prevencijos tikslų – tai yra mažinti tam tikrų nusikaltimų skaičių, nusikaltimų baimę, keisti asmenų elgesį, kiek atitikti finansavimą teikiančių institucijų padiktuotus formaliuosius kriterijus, kurie iš esmės yra orientuoti į priemonių vykdymo proceso sklandumą, o ne į rezultato – nusikaltimų prevencijos – siekimą¹⁵⁵. Viena vertus, projektų rengėjai ir vykdytojai yra tarsi priversti kurti ir įgyvendinti šiuos formaliuosius kriterijus atitinkančias priemones, kadangi kitaip jų veikla nebus finansuojama. Kita vertus, darytina prielaida, jog tokia situacija, kai siekiant finansavimo reikia atitikti formalius reikalavimus, projektų rengėjams yra patogi, pavyzdžiui, pakanka užfiksuoti faktą, kad buvo įgyvendinamos projekte numatytos priemonės, pavyzdžiui, suorganizuotas suplanuotas skaičius renginių, į veiklas įtrauktas numatytas skaičius asmenų ir pan. Įvykdžius tokius reikalavimus prevencinis projektas vertinamas kaip įvykdytas. Prevencijos rezultato, kuris apibūdina priemonės veiksmingumą, siekimas, jo vertinimas – gana daug pastangų ir papildomų žinių reikalaujantis darbas, kuris verčia išėiti iš šios komforto (patogumo) zonos.

Taigi mokslo žinių atmetimo fenomenas tampa rimta problema Lietuvoje. Viena vertus, tai neleidžia išnaudoti šiuolaikinio prevencijos mokslo galimybių ir padaryti

¹⁵⁵ Anksčiau minėtas nusikaltimų prevencijos programų tyrimas (2009 m.) atskleidė tai, kad teisės aktuose, kuriuose numatyti reikalavimai finansuojamiems prevencijos projektams, daugiausia dėmesio skiriama organizaciniams ir kiekybiniais projekto įgyvendinimo kriterijams (pavyzdžiui, projektų konkursų nuostatuose numatyti tokie vertinimo kriterijai kaip bendradarbiavimas su socialiniais partneriais (įtvirtinti 13-oje konkursų nuostatų), projekto tęstinumas, pakartotinumai, sklaida (10), papildomas finansavimas (9), specialios prioritetinės tikslinės grupės (8) ir specialūs prioritetiniai tikslai (5) (žr.: *Justickaja S., Nikartas S.* Nusikaltimų prevencijos programų (projektų) veiksmingumo užtikrinimo problemos Lietuvoje. Tyrimo ataskaita. Lietuvos teisės institutas, 2010; taip pat žr.: *Justickaja S.* Nusikaltimų prevencija Lietuvoje: perėjimas nuo intuityvios prie įrodymais grindžiamos // *Teisės problemos*, 2011, 1(71), p. 81–108).

prevenčinę veiklą tikrai veiksmingą. Kita vertus, tai skatina tolesnę neveiksmingų prevencijos metodų taikymą ir toliau didina nusivylimą nusikaltimų prevencijos galimybėmis.

4.2. Lietuvos nusikaltimų prevencijos situacija bendrame nusikaltimų prevencijos veiksmingumo raidos kontekste

Siekiant aiškiau ir giliau suvokti problemas, su kuriomis dabartiniu metu susiduria mūsų šalies nusikaltimų prevencija, pažvelgsime į visa tai plačiau – per istorinę (raidos) prizmę. Tai, ką matome dabar Lietuvoje, manytina, yra dėsningas nacionalinės nusikaltimų prevencijos raidos etapas, kuris būdingas ne tik mūsų šaliai, bet kurį praeina visos šalys, tačiau skirtingu laiku. Šių etapų tarpusavio skirtumai susiję visų pirma su skirtingu požiūriu į prevencinio poveikio veiksmingumo užtikrinimo būdus. Šį teorinį paaiškinimą sąlygiškai pavadiname *trijų nusikaltimų prevencijos veiksmingumo raidos etapų koncepcija*.

Pirmasis (pradinis) nusikaltimų prevencijos raidos etapas pasižymėjo prevencijos subjektų aklu pasitikėjimu „prigimtinu“ visų įmanomų prevencijos priemonių veiksmingumu. Tai etapas, kuriame vyravo entuziastiškas požiūris į nusikaltimų prevenciją ir jos galimybes. Buvo tikima, kad prevencijos priemonės gali daryti tiesioginį ir stiprų poveikį nusikalstamumui. Centrinę vietą šiame etape vaidina entuziastiškas prevencijos dalyvių įsitikinimas, kad „viskas veikia“, tai yra bet kokios prevencijos priemonės padaro reikiamą poveikį nusikalstamumui ir, atsižvelgiant į tai, šių priemonių veiksmingumo kontrolė nėra reikalinga. Dėl to rengiant nusikaltimų prevencijos programas siekiama paprasčiausiai įtraukti į jas kuo daugiau įvairiausių prevencijos priemonių. Suvokimas, kad „viskas veikia“, nulemia įsitikinimą, kad „kuo daugiau, tuo geriau“, tai yra būtina panaudoti visus galimus prevencinio poveikio metodus – kiekvienas darys reikiamą poveikį. Taigi šiame etape veiksmingumo klausimas tiesiog nekyla. Jungtinės Amerikos Valstijos išgyveno šį etapą iki 1974 metų, tai yra iki pasirodžiusio garsaus R. Martinsono straipsnio „What Works? Questions and Answers About Prison Reform“¹⁵⁶.

Antrasis etapas pasižymėjo nusikaltimų prevencijos nusivylimo banga, kuri tęsėsi daugiau nei 20 metų. Abejones dėl baudžiamosios politikos ir nusikaltimų prevencijos priemonių veiksmingumo kėlė visų pirma aiškus neatitikimas tarp, iš vienos pusės, prevencinės veiklos masto, jai skiriamų lėšų ir pastangų, o, iš kitos pusės, apčiuopiamo poveikio nusikalstamumui stokos. Abejones augo kartu su prevencijos judėjimo plitimu. Kuo daugiau programų buvo įgyvendinama, tuo buvo akivaizdžiau, kad

¹⁵⁶ *Martinson R. What Works? Questions and Answers About Prison Reform // The Public Interest, 1974, vol. 35, p. 22–54.*

nusikalstamumo pokyčiai lieka nepriklausomi nuo prevencijos priemonių.

Taigi šis etapas atsiranda visų pirma iš nusivylimo entuziastiškos prevencinės veiklos rezultatais. Kitas nusivylimo šaltinis – moksliniai tyrimai, kurie paneigia pirmojo etapo įsitikinimą, kad „viskas veikia“, ir paskatina pakeisti jį priešingu, jog „niekas neveikia“. Tam didelį postūmį turėjo minėtas Roberto Martinsono straipsnis „Kas veikia?“ (1974), kurio pagrindas buvo kelių šimtų įvairiausių prevencijos projektų veiksmingumo apibendrinimas. Straipsnio atsakymas į pavadinime iškeltą klausimą buvo vienareikšmis: „Niekas neveikia.“ Nė vienas prevencijos metodas nėra veiksmingas. Prevencija negali padaryti prevencinį poveikį nusikalstamumui. R. Martinsono tyrimas patvirtino tai, kas jau seniai buvo jaučiama: jis parodė, kodėl didžiulis prevencijos priemonių „kalnas“ nepagimdo net ir pelės. Jis parodo, kad šio efekto nėra ne dėl nepakankamų prevencijos dalyvių pastangų, ne dėl jų nepakankamo aktyvumo, bet dėl to, kad jų naudojamos prevencijos priemonės (metodai) yra neveiksmingos. Jos neduoda ir negali duoti siekiamo prevencinio poveikio.

Straipsnis turėjo platų atgarsį JAV ir kitose šalyse. Jo rezultatas buvo visuotinis nusivylimas nusikaltimų prevencijos galimybėmis apskritai bei atsisakymas (praradimas) vilties, kad nusikaltėlio elgesį galima kaip nors pakoreguoti. Vienas ryškiausių šio nusivylimo pasekmių pavyzdžių – *trijų smūgių* baudžiamoji politika, prie kurios, pradėdant nuo Teksaso (1974 m.), viena po kitos pradėjo pereiti JAV valstijos¹⁵⁷. Ši politika rėmėsi nuostata, jog nusikaltėlių negalima nei sustabdyti, nei perauklėti, taigi reikia apsaugoti nuo jo visuomenę!¹⁵⁸

Trečias nacionalinės prevencijos raidos etapas atsiriboja tiek nuo pirmajam („viskas veikia“), tiek nuo antrajam („niekas neveikia“) būdingų įsitikinimų ir iškelia būtinybę vertinti kiekvienos prevencijos priemonės veiksmingumą, atmetant neveiksmingas ir įtraukiant į prevencijos projektus tik tokius, kurių veiksmingumas įrodytas šiuolaikinio mokslo priemonėmis.

Trečiojo raidos etapo, besitęsiančio iki šiol, pagrindinę idėją geriausiai išreiškia L. W. Shermano ir jo kolegų darbo pavadinimas „Kas veikia, kas neveikia, kas gali būti perspektyvu?“¹⁵⁹. Šiame etape įsitvirtina supratimas, kad vienodai klaidingi ir

¹⁵⁷ Plačiau apie trijų smūgių politikos paplitimą žr.: <http://en.wikipedia.org/wiki/Three-strikes_law>.

¹⁵⁸ Vitiello M. Three Strikes Laws: A Real or Imagined Deterrent to Crime? // American Bar association, Vol. 29 (2). Prieiga per internetą: <http://www.americanbar.org/publications/human_rights_magazine_home/human_rights_vol29_2002/spring2002/hr_spring02_vitiello.html>.

¹⁵⁹ Sherman L. W. et al. Preventing Crime: What Works, What Doesn't, What's Promising. A Report To The United States Congress Prepared for the National Institute of Justice [interaktyvus]. Department of Criminology and Criminal Justice University of Maryland, 1997. Prieiga per internetą: <http://www.rolim.com.br/2002/_pdfs/ing.pdf> [žiūrėta 2014-10-30].

tikėjimas visų prevencijos metodų veiksmingumu ir visų jų neveiksmingumu. Pradedama vadovautis nuostata, kad veiksmingos prevencijos priemonės egzistuoja, tačiau jų yra nedaug ir negalime iš anksto pasakyti, kurios tai priemonės. Todėl konkrečios priemonės veiksmingumas turi būti kiekvieną kartą patikrintas šiuolaikiniais metodais. Taigi 1997 metų L. W. Shermano tyrimas ir vėlesni nusikaltimų prevencijos programų veiksmingumo tyrimai paskatino perėjimą prie šiuolaikinių veiksmingumo vertinimo metodų, veiksmingiausių prevencijos priemonių atrankos – tai, kas šiandien vadinama įrodymais pagrįsta nusikaltimų prevencijos ir kontrolės politika¹⁶⁰.

Pagal siūlomą trijų raidos etapų koncepciją, labiausiai pažengusios šalys (JAV, Jungtinė Karalystė, Kanada, Australija ir kt.) jau perėjo į trečiąjį etapą. Šiose šalyse įsiviešpatavo įrodymais pagrįsta nusikaltimų prevencija, kuriose nusikaltimų prevencijos programos ar atskiros priemonės veiksmingumo vertinimas tapo įprastu reikalavimu. Tuo tarpu Lietuva, manytina, yra antrajame „niekas neveikia“ nusikaltimų prevencijos raidos etape.

Priskirti Lietuvą šiam etapui leidžia du pagrindiniai bruožai – nusikaltimų prevencijos neveiksmingumas ir vis ryškiau pasireiškiantis nusivylimas nusikaltimų prevencijos galimybėmis. Daugelis mūsų dabartiniu metu išgyvenamų sunkumų yra būdingi šiam etapui. Tai visų pirma jos formalus, deklaratyvus pobūdis (prevencinė veikla formaliai vykdoma, bet iš jos nesitikima jokių apčiuopiamų rezultatų), organizacinės–finansinės paramos mažėjimas, mokslo žinių atmetimo fenomeno paplitimas.

Lietuvoje, kaip ir Jungtinėse Amerikos Valstijose, nusivylimas prevencijos galimybėmis nepasireiškė kokiais nors oficialiais pareiškimais apie nusikaltimų prevencijos idėjų atsisakymą. Net ir tais metais, kai Jungtinėse Amerikos Valstijose vyravo nusivylimas prevencijos galimybėmis, JAV Kongresas kasmet skyrė nemažas finansines lėšas nusikaltimų prevencijos programoms remti. Tačiau kartu, kaip ir Lietuvoje, nebuvo ypač rūpinamasi, ar šios programos padaro realų poveikį nusikalstamumui.

4.3. Apibendrinimas

1. Nusikaltimų prevencijai Lietuvoje būdingas formalusis, deklaratyvusis pobūdis (prevencinė veikla formaliai vykdoma, bet iš jos nesitikima jokių apčiuopiamų rezultatų), organizacinės–finansinės paramos prevencinėms programoms (projektams) mažėjimas, nusivylimas nusikaltimų prevencijos galimybėmis. Kartu bandoma ieškoti

¹⁶⁰ Evidence-Based Crime Prevention. Ed. L. W. Sherman [et al.]. London and New York: Routledge, 2006; *Welsb B.* Evidence-based crime prevention: Scientific basis, trends, results and implications. Ottawa: National Centre for the Prevention of Crime, 2007; *Hamel P.* Lessons for Canadian crime prevention from recent international experience // Institute for the Prevention of Crime (IPC) Review, 2009, Vol. 37, p. 13–39.

kitų, „apčiuopiamesnių“, tačiau nebūtinai veiksmingesnių reagavimo į nusikaltimus būdų, pavyzdžiui, baudžiamosios politikos griežtinimas. Orientuojamasi ne į faktinį nusikaltimų mažinimą, bet į subjektyvųjį gyventojų saugumo jausmą.

2. Nusikaltimų prevencijos neveiksmingumas mūsų šalyje visų pirma yra susijęs su sunkumais perimant šiuolaikinius nusikaltimų prevencijos veiksmingumo vertinimo metodus. Nors užsienio šalyse jau yra sukurti patikimi mokslo žiniomis pagrįsti instrumentai, kuriais galima siekti nusikaltimų prevencijos veiksmingumo Lietuvoje. Tačiau nepaisant visiems prieinamos informacijos apie tokius instrumentus bei jų panaudojimo metodiką, tarp prevencijos projektų rengėjų ir vykdytojų pastebimas pasipriešinimo ir mokslo žinių atmetimo fenomenas, kuris pasireiškia įvairiomis formomis: šiuolaikinių prevencijos metodų ignoravimu, atsakomybės už įgyvendinamų prevencijos priemonių veiksmingumą perkėlimu arba veiksmingumo pseudokontrolės metodų taikymu.

3. Perėjimas prie įrodymais pagrįstos nusikaltimų prevencijos etapo sietinas visų pirma su nusikaltimų prevencijos dalyvių mokslo atmetimo fenomenu – nepasitikėjimu mokslu ir jo rekomendacijomis, mokslo priešpriešinimu „realiajam“ gyvenimui, polinkiu vadovautis ne moksliniais įrodymais, bet savo įsitikinimais, vadinamąja praktika. Todėl pasipriešinimo mokslui įveikimas tampa pirmine užduotimi.

IŠVADOS

Įrodymais pagrįsta nusikaltimų prevencija yra naujas dėsningas nusikaltimų prevencijos raidos etapas. Vienas iš esminių jo bruožų – mokslinio pagrįstumo reikalavimas, kuris reiškia, jog priimant sprendimą įgyvendinti tam tikrą nusikaltimų prevencijos programą turėtų būti panaudoti geriausi iš esamų įrodymai. Nusikaltimų prevencijos priemonių veiksmingumas užtikrinamas nuolat tikrinant ir peržiūrint nusikaltimų prevencijos priemonių įgyvendinimo rezultatus. Tai pasiekama išimtinai šiuolaikinio mokslo metodologinėmis priemonėmis.

Nors niekas rimtai neabejoja, kad nusikaltimų prevencija turi remtis mokslu ir kad valstybėje priimami sprendimai turi būti grindžiami mokslo įrodymais, tačiau tai nereiškia, kad perėjimas prie įrodymais pagrįstos politikos įvyksta savaime. Jungtinių Tautų Organizacijos tyrimo rezultatai¹⁶¹ rodo, jog šiuolaikinių nusikaltimų prevencijos vertinimo metodų įgyvendinimas įvairiose pasaulio šalyse vyksta gan nevienodai. Surinktų duomenų geografinis pasiskirstymas iliustruoja, viena vertus, kad daugiau ar mažiau visos aukštesnių pajamų lygio šalys praktikuoja nusikaltimų prevenciją, ir, kita vertus, vertinimo kultūra tapo neatsiejama daugelio kitų šalių, įskaitant Čilę, Meksiką, Argentina, Pietų Afriką, Baltarusiją, Estiją, Lenkiją ir Vengriją¹⁶², praktika. Šalys, toli pažengusios taikant įrodymais pagrįstą prieigą nusikaltimų prevencijos srityje (JAV, Kanada, Australija, Skandinavijos šalys, Jungtinė Karalystė ir kt.), nusikaltimų prevencijos programų poveikio vertinimus atlieka sistemingai. Tačiau yra šalių, kuriose veiksmingumo idėjos supratimas kol kas tik teorinis. Taigi, vaizdžiai tariant, šalys, kaip maratono bėgikai, yra plačiai pasiskirstę bėgimo distancijoje: vienos jau įveikė didžiąją jos dalį, o kitos yra tik jos pradžioje.

Remdamiesi JTO tyrimo pateiktais rezultatais apie tai, kaip plačiai taikomi šiuolaikiniai nusikaltimų prevencijos programų veiksmingumo vertinimo metodai (ar šalyje atliekamas nusikaltimų prevencijos programų poveikio vertinimas; kokio pobūdžio vertinimai atliekami), galima būtų išskirti tris perėjimo prie įrodymais pagrįstos nusikaltimų prevencijos etapus, kiekvienas iš kurių pasižymi savo ypatumais, kiekviename tenka spręsti skirtingo pobūdžio problemas.

Pirmajame (ikiprevenciniame) – veiksmingumo idėjos supratimas yra tik teorinis. Pagrindinis spręstinas klausimas šioje šalių grupėje yra principinis apsisprendimas vykdyti nusikaltimų prevenciją. Tokie klausimai, kaip tai padaryti, kokios turi būti nusikaltimų prevencijos programos, kaip užtikrinti jų veiksmingumą, neaktualūs.

Antrajame – pereinamajame etape – suprantama nusikaltimų prevencijos svarba,

¹⁶¹ *Sagant V, Shaw M.* International report on crime prevention and community safety: trends and perspectives. International Centre for the Prevention of Crime (ICPC), 2010, p. 161.

¹⁶² *Ibid.*, p. 162.

įgyvendinamos įvairaus lygio nusikaltimų prevencijos programos, tačiau jų veiksmingumo vertinimai atliekami tik retkarčiais, nesistemiškai. Pereinamojo etapo laikotarpis pasižymi vidiniu prieštaringumu, požiūrių ambivalentiškumu, o tai sąlygoja daugybę kitų reiškinių, tokių kaip šiuolaikinių nusikaltimų prevencijos metodų pseudopaneigimą, projektų politinį arba emocinį veiksmingumo pagrindimą, vadovavimosi sunkumais taktikos naudojimą, lėtą nacionalinės nusikaltimų prevencijos infrastruktūros pažangą. Pagrindinė problema, su kuria susiduriama – tai šiuolaikinių nusikaltimų prevencijos programų veiksmingumo vertinimo metodų perėmimas ir jų įgyvendinimo sunkumų įveikimas.

Trečiajame – brandžios nusikaltimų prevencijos etape – orientuojamasi į šiuolaikinius nusikaltimų prevencijos veiksmingumo vertinimo metodus ir jie yra taikomi. Šiame etape jau nekyla abejonų, kad nusikaltimų prevencijos projektų veiksmingumas turi būti vertinamas. Lygiai taip pat nekyla abejonų, kad tai turi būti daroma šiuolaikinio mokslo priemonėmis ir būtent toks vertinimas yra pagrindas nusikaltimų prevencijos projektams atrinkti ir finansuoti. Tačiau šių šalių priklausymas brandžios prevencijos grupei nereikia, kad jos jau turi idealią nusikaltimų prevencijos sistemą ir pasiekė galutinį pažangos maršruto tašką. Brandžios nusikaltimų prevencijos šalių patirtis rodo, kad šiame etape susiduriama su naujomis, kito pobūdžio problemomis (pvz., kiekybinių ar kokybinių metodų pasirinkimo problema, vidinio ir išorinio vertinimo pasirinkimo problema, nusikaltimų prevencijos ekonominiu įvertinimu, nusikaltimų prevencijos programų kūrimo ir įgyvendinimo problemomis). Jų kyla ne dėl seno ir naujo požiūrio į nusikaltimų prevencijos veiksmingumą priešpriešos, bet atspindi vidinius šiuolaikinių metodų prieštaravimus. Šiuolaikinė mokslinio tyrimo metodologija nėra vienareikšmė, yra klausimų, dėl kurių nėra vieningos nuomonės ir tyrėjas turi suformuoti savo požiūrį į jų sprendimą.

Kalbant apie situaciją Lietuvoje, svarbu pabrėžti, kad sunkumai, su kuriais susiduriame dabartiniu laikotarpiu – dėsningas raidos etapas. Esame pereinamajame nusikaltimų prevencijos raidos etape. Su jau įvardytomis problemomis visa apimtimi teks susidurti ateityje. Nepaisant to, manytina, kad brandžios nusikaltimų prevencijos šalių grupės patirties nagrinėjimas aktualus ir svarbus jau dabartiniu laikotarpiu. Ši patirtis vertinga tuo, kad sudaro galimybę iš anksto matyti būsimas problemas ir jų sprendimo būdus. Bet dar svarbesnis dalykas, kad šios patirties žinojimas leidžia išvengti kraštutinumų, su kuriais buvo susidūrusios šalys lyderės: pirmenybės teikimas tik kiekybiniais ar, atvirkščiai, tik kokybiniais vertinimo metodams, nepakankamas naudojamų veiksmingumo vertinimo metodų ribotumo supratimas. Galiausiai brandžios prevencijos etapas bus suvokiamas ne kaip „žadėtoji žemė“, kurioje jau išspręstos visos problemos, o kaip aukštesnis raidos etapas, kuriame teks susidurti su sudėtingesnio lygio problemomis.

Perėjimas prie įrodymais pagrįstos nusikaltimų prevencijos sukuria poreikį

pertvarkyti nusikaltimų prevencijos sistemos infrastruktūrą. Ji turėtų apimti įvairius segmentus: nusikaltimų prevencijos specialistų rengimą, projektų vertinimo, atrankos bei metodinės paramos sistemos organizavimą, statistinių, viktimologinių ir kitų duomenų apie nusikalstamumą sistemos pertvarkymą ir daugelį kitų dalykų. Atlikta nacionalinių nusikaltimų prevencijos sistemų (JAV, Kanados, Australijos, Skandinavijos šalių, Didžiosios Britanijos) apžvalga parodė, kad vyrauja vienas bendras įrodymais pagrįstos nacionalinės nusikaltimų prevencijos sistemos modelis (su nedidelėmis išimtimis, ypatumais). Plėtojant nusikaltimų prevencijos sistemą, grindžiamą mokslo įrodymais, pagrindinį vaidmenį atlieka nacionaliniai nusikaltimų prevencijos centrai (tarybos), kurie administruoja nusikaltimų prevencijai skiriamų lėšų paskirstymą, nustato projektams reikalavimus remdamiesi įrodymais pagrįstos prevencijos principais, prižiūri projektų įgyvendinimą, vykdo plačią metodinę konsultacinę veiklą, apibendrina nusikaltimų prevencijos projektų rezultatus bei rengia rekomendacijas.

Lietuvos (pereinamojo laikotarpio) situacijos ypatumas tas, kad naujos infrastruktūros dar nėra, daromi tik pirmieji žingsniai jai sukurti. Jos nebuvimas tampa vienu iš pagrindinių įrodymais pagrįstos nusikaltimų prevencijos plėtojimo stabdžių, kuris ne tik sulėtina šiuolaikinių nusikaltimų prevencijos veiksmingumo užtikrinimo metodų perimamumą ir taikymą, bet ir prisideda prie tradicinio požiūrio į nusikaltimų prevenciją gyvybingumo. Tinkamos infrastruktūros nebuvimas suintensyvina ir vadovavimosi sunkumais reiškinių. Peršama mintis, kad kol nėra galimybių dirbti naujais metodais, tenka toliau veikti senais metodais, kol neatsiras būtinų sąlygų. Visa tai sukuria savotišką užburto rato efektą: šiuolaikinės nusikaltimų prevencijos infrastruktūros stoka sulėtina įrodymais pagrįstos nusikaltimų prevencijos raidą, o tai savo ruožtu sulėtina infrastruktūros plėtotę.

LITERATŪRA

1. *Ajzenstadt M.* Qualitative Data in Systematic Reviews // *Weisburd D.* What works in Crime Prevention and Rehabilitation, 2016, p. 237–250.
2. *Akpokodje J., Bowles R., Tigere E.* Evidence-based approaches to crime prevention in developing countries – A scoping review of the literature. Department for International Development (DFID), London, 2002.
3. *Anderson J., Homel P.* Reviewing the New South Wales local crime prevention planning process. Canberra: Australian Institute of Criminology, 2005.
4. *Aos S. et al.* The comparative costs and benefits of programs to reduce crime. Washington State Institute for Public Policy, 2001 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.wsipp.wa.gov/ReportFile/756>>.
5. *Avby G., Nilsen P., Dahlgren M. A.* Ways of Understanding Evidence-Based Practice in Social Work: A Qualitative Study // *British Journal of Social Work*, 2013, Vol 44, No 6, p. 1366–1383.
6. Baudžiamoji politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai / Teisės institutas; parengė Gintautas Sakalauskas (grupės vadovas ir mokslinis redaktorius), Skirmantas Bikelis, Vaidas Kalpokas, Aušra Pocienė. Vilnius: Teisės institutas, 2012.
7. *Boulayoune A., Kaiser K.* Le dispositif de revenu minimum d’insertion dans le département de Meurthe et Moselle: Évaluation du dispositif de lutte contre le durcissement du chômage. aboratoire de sociologie du travail et de l’environnement social (LASTES), Groupe de recherche sur l’éducation et, 1999.
8. *Bowles R., Pradiptyo R.* Reducing Burglary Initiative: an analysis of costs, benefits and cost effectiveness. Home Office Online Report 43/04, 2005.
9. *Braga A., Weisburd D.* Must we settle for less rigorous evaluations in large area-based crime prevention programs? Lessons from a Campbell review of focused deterrence // *Journal of Experimental Criminology*, 2014, p. 573–597.
10. *Campbell D. T.* Reforms as experiments // *American Psychologist*, 1969, Vol 24(4), p. 409–429 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.cem.org/attachments/publications/CEMWeb027%20Reforms%20As%20Experiments.pdf>>.
11. *Catania C.* On the difference between verbal and nonverbal behavior // *Analysis of verbal behavior*, 1989, 4(1), p. 2–9. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2748469/>>.
12. *Cherney A., Sutton A.* Crime Prevention in Australia: Beyond “What Works? // *The Australian and New Zealand Journal of Criminology*, 2007, Vol 4, Number 1, p. 65–81.
13. *Cohen M. A., Rust R. R., Steen S., Tidd S. T.* Willingness to pay for crime control programs // *Criminology*, 2004, 42(1), p. 89–109.

14. *Conley-Tyler M.* A fundamental choice: internal or external evaluation? // *Evaluation Journal of Australasia*, 2005, 4(1/2), p. 3–11 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.aes.asn.au/images/stories/files/Publications/Vol4No1-2/fundamental_choice.pdf>.
15. *Cook T. D., Campbell D. T.* *Quasi-Experimentation: Design and Analysis Issues for Field Settings*. Chicago: Rand McNally, 1979.
16. *Crime Prevention in Denmark*. The Danish Crime Prevention Council, 2002.
17. *Cunneen C.* *The Impact of Crime Prevention on Aboriginal Communities*. Research Assistance provided by Tessa Boyd-Caine, Keisha Hopgood, 2001.
18. *Currie J., Roberts T.* *Crime Prevention in Canada: Implementation Challenges and Strategies to Overcome Them*. Public Safety Canada, 2015 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/2015-r005/index-en.aspx>>.
19. *Eisenberg T., Heise M.* Judge-Jury Difference in Punitive Damages Awards // *Journal of Empirical Legal Studies*, 2011, Volume 8, Issue 2, p. 325–357 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://scholarship.law.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1198&context=facpub>>.
20. *Ekblom P.* *The 5Is framework: a practical tool for transfer and sharing of crime prevention and community safety knowledge*. London: University of the Art, 2008.
21. *Ekblom P., Wyvekens A.* *A partnership approach to crime prevention*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2004.
22. *Evaluation of crime prevention initiatives*. European Crime Prevention Network. EUCPN Toolbox Series, 2013, no. 3.
23. *Evaluation of crime prevention initiatives*. European Crime Prevention Network. EUCPN Toolbox Series. Belgium: Brussels, 2012, No. 3.
24. *Farrell G., Bowers K., Johnson S.* *Cost-benefit analysis for crime science: Making cost-benefit analysis useful through a portfolio of outcomes* // Tilley and Smith (eds), *Crime science: New approaches to preventing and detecting crime*. London: Willan Press, 2005.
25. *Feder G. S. et al.* *Women exposed to intimate partner violence: expectations and experiences when they encounter health care professionals. A meta-analysis of qualitative studies* // *Archives of Internal Medicine*, 2006, 166(1), p. 22–37.
26. *Fetterman D. M., Wandersman A.* (eds). *Empowerment evaluation: Principles in practice*. New York, London: The Guilford Press, 2005.
27. *Fitzmaurice C., Pease K.* *The psychology of judicial sentencing*. Manchester: Manchester University Press, 1986.
28. *Flemming K.* *Synthesis of quantitative and qualitative research: An example using Critical Interpretive Synthesis* // *Journal of advanced Nursing*, 2010, 66(1), p. 201–217.
29. *Gabor T.* *Evidence-based crime prevention programs: A literature review*. Submitted

- to the Palm Beach County Board of County, Commissioners and Criminal Justice Commission, 2011.
30. *Guijt I.* Participatory Approaches, Methodological Briefs: Impact Evaluation 5, UNICEF Office of Research, Florence, 2014.
 31. *Gečėnienė S.* Pareigūnų, dirbančių su nepilnamečiais, požiūris į prevencijos priemonių veiksmingumą // *Jurisprudencija*, 2004, Nr. 63(55), p. 99–110.
 32. *Goldsmith M. R., Bankhead C. R., Austoker J.* Synthesing quantitative and qualitative research in evidence - based patient information // *Journal of Epidemiology and Community Health*, 2007, 61(3), p. 262–270.
 33. Guidelines for the Prevention of Crime. Annex to ECOSOC Resolution 2002/13 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/crimeprevention/resolution_2002-13.pdf>.
 34. *Guijt I.* Participatory Approaches. Methodological Briefs: Impact Evaluation 5, UNICEF, 2014 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://devinfoolive.info/impact_evaluation/img/downloads/Participatory_Approaches_ENG.pdf>.
 35. *Haas B. W., Brook M., Remillard L., Ishak A., Anderson I. W., Filkowski M. M.* I Know How You Feel: The Warm-Altruistic Personality Profile and the Empathic Brain // *PLoS ONE* 10(3): e0120639. doi:10.1371/journal.pone.0120639 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4359130/>>.
 36. *Habermas J.* Der Universalitätsanspruch der Hermeneutik (1970) // *Habermas J.* Zur Logik der Sozialwissenschaften, enlarged edn, Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1982.
 37. *Hollister R., Hill J.* Problems in the evaluation of community-wide initiatives. Russell Sage Foundation, Working Paper, 1995.
 38. *Homel R., Homel P.* Implementing crime prevention: Good governance and a science of implementation // *Welsh B. C., Farrington D. P.* (eds.). *The Oxford Handbook of Crime Prevention*. Oxford: Oxford University Press, p. 423–445.
 39. *Hope T.* Pretend it works: Evidence and governance of community safety in the evaluation of the Reducing Burglary Initiative // *Criminal Justice*, 2004, nr. 4, p. 287–308.
 40. *Jaspers K.* *Psychologie der Weltanschauungen*. Berlin: Verlag von Julius Springer, 1919 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://archive.org/details/psychologiederwe00jasp>>.
 41. *Jeffries S., Payne J., Smith R. G.* Preventing Crime in Australia 1990-2002: A Selected Register of Crime Prevention Projects. Canberra, 2002.
 42. *Justickaja S.* Nusikaltimų prevencija Lietuvoje: perėjimas nuo intuityvios prie įrodymais grindžiamos // *Teisės problemos*, 2011, Nr. 1(71), p. 81–108.
-

43. *Justickaja S., Aleknevičienė J., Kalpokas V. et al.* Jaunimo delinkvencinis elgesys ir nepilnamečių justicijos politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 2015.
44. *Justickaja S., Giedrytė R., Mickevič A.* Problems resulting from the implementation of preventive measures in the Lithuanian juvenile justice system // *Administrativa un kriminala justicija*, 2014, Nr. 3, p. 26–34.
45. *Justickaja S., Nikartas S.* Nusikaltimų prevencijos programų (projektų) veiksmingumo užtikrinimo problemos Lietuvoje. Tyrimo ataskaita. Lietuvos teisės institutas, 2010.
46. *Justickis V.* Kriminologija. I dalis. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001.
47. *Justickis V., Saladis T., Pamerniackas A.* Pamatiniai reikalavimai medicinos standartui: Lietuvos ir Didžiosios Britanijos medicinos standartų lyginamasis tyrimas // *Sveikatos politika ir valdymas: mokslo darbai*, 2011, Nr. 3(1), p. 122–157.
48. *Justickis V., Uscila R., Kiškis A.* Two-Rays Approach in the Integration of Victimological and Recorded Data on Criminality // *Jurisprudence*, 2012, 19, no. 2, p. 803–20. Prieiga per internetą: <<https://www3.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/download/61/56>>.
49. *Kearney M. H.* Enduring love: A grounded formal theory of women's experience of domestic violence // *Research in Nursing and Health*, 2001, Vol. 24(4), p. 270–282.
50. *Kiškis A.* Registruoto nusikalstamumo statistikos ir viktimologinių tyrimų duomenų kompleksinio panaudojimo problemos // *Socialinių mokslų studijos*, 2012, 4(2), p. 697–717.
51. *Kiškis A.* Measuring the Immeasurable: Models of Integration of Recorded Crime and Victim Survey Data // *Societal Studies*, 2016, 8, no. 1, p. 18–43. Prieiga per internetą: <<https://www3.mruni.eu/ojs/societal-studies/article/download/4515/4190>>.
52. *Kiškis A., Kuodytė A.* Nusikalstamumo prevencijos programų rengimo Lietuvoje tyrimas // *Jurisprudencija*, 2012, 19(2), p. 777–788.
53. *Kiškis A., Justickaja S., Uscila R., Justickis V.* Nusikalstamumas Lietuvoje ir jo prevencijos perspektyvos. Monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014.
54. *Kodz J., Pease K.* Reducing Burglary Initiative: Early findings on burglary reduction. London: Home Office, 2003.
55. *Lilienfeld S. O., Lynn S. J., Ruscio J., Beyerstein B. L.* 50 great myths of popular psychology: Shattering Widespread Misconceptions about Human Behavior. Malden, MA: Wiley- Blackwell, 2010.
56. *Lum C., Telep C. W., Koper C. S., Grieco J.* Receptivity to research in policing // *Justice Research and Policy*, 2012, Vol. 14, No. 1, p. 61–95.
57. *Mayo E.* The Social Problems of an Industrial Civilisation, Routledge and Kegan Paul, 1949; later edn with appendix, 1975.

58. *Marks E., Meyer A., Linssen R.* (Eds.) *Quality in Crime prevention*. Hanover: Landespräventionsrat Niedersachsen, 2005 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.beccaria.de/Kriminalpraevention/en/Documents/beccaria_quality%20in%20crime%20prevention.pdf.
59. *Maruna S., Francis V., Liddle M., McAteer L., Watts E., Wright S.* *Reducing Offending: A Critical Review of the International Research Evidence*. NIO Research and Statistical Series: Report No. 18. Belfast: NIO. 2008.
60. *Martinson R.* *What Works? Questions and Answers About Prison Reform // The Public Interest*, 1974, Vol. 35, p. 22–54.
61. *McCullister K., French M., Fang H.* *The Cost of Crime to Society: New Crime-Specific Estimates for Policy and Program Evaluation // Drug Alcohol Depend*, 2010, Apr 1; 108(1-2), p. 98–109.
62. *Miller K. M., Hofstetter R., Krohmer H., Zhang J. Z.* *How Should Consumers' Willingness to Pay be Measured? An Empirical Comparison of State-of-the-Art Approaches" // Journal of Marketing Research*, 2011, No 48(1), p. 172–184.
63. *Morgen A., Homel P.* *Evaluating crime prevention: Lessons from large-scale community crime prevention programs Anthony // Australian Institute of Criminology, Trends & issues in crime and criminal justice*, 2013, No. 458, July, p. 1–12.
64. *Morton S., McMellon C., McKie L.* *Safe and Sound Project: Evaluation Report*. Centre for Research on Families and Relationships, 2014 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://scotland.shelter.org.uk/__data/assets/pdf_file/0018/825021/Safe_and_Sound_Evaluation_Report_May_14.pdf.
65. *Newman I., Benz C.* *Qualitative-quantitative Research Methodology. Exploring the Interactive Continuum*. Southern Illinois, 1998.
66. *Petrosino A., Turpin-Petrosino C., Hollis-Peel M. E., Lavenberg J. G.* *Scared Straight and Other Juvenile Awareness Programs for Preventing Juvenile Delinquency: A Systematic Review*. The Campbell Collaboration, Oslo, Norway, 2012 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.campbellcollaboration.org/lib/project/3/>.
67. *Pfeffer J., Sutton R. I.* *Hard Facts, Dangerous Half-Truths and Total Nonsense: Profiting From Evidence-Based Management*. Cambridge: Harvard Business School Press, 2006.
68. *Pocienė A.* *Baudžiamosios politikos įtaka nusikalstamumui // Baudžiamoji politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai (vyr. moksl. red. G. Sakalauskas)*. Vilnius: Teisės institutas, 2012, p. 112–130.
69. *Registruotas ir latentinis nusikalstamumas Lietuvoje: tendencijos, lyginamieji aspektai ir aplinkos veiksniai / Teisės institutas; parengė Gintautas Sakalauskas (grupės vadovas ir mokslinis redaktorius) [et al.]*. Vilnius: Eugrimas, 2011.
70. *Roehl J., Rosenbaum D. P., Costello S. K., Coldren J. R., Schuck A. M., Kunard L., For-*

- de D. R.* Strategic approaches to community safety initiatives (SACSI) in 10 U.S. cities: The building blocks for project safe neighbourhoods. U.S. Department of Justice, 2006.
71. *Roehl J., Rosenbaum D. P., Costello S. K., Coldren J. R., Schuck A. M., Kunard L., Forde D. R.* Paving the Way for Project Safe Neighborhoods: SACSI in 10 U.S. Cities. Washington, D.C.: National Institute of Justice, U.S. Department of Justice, 2008 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/216298.pdf>>.
 72. *Rosenbaum D. P.* Just say no to D.A.R.E. // *Criminology and Public Policy*, 2007, No. 6(4), p. 815–824.
 73. *Rousseau D. M.* Evidence-based management in health care // *Korunka C., Hoffmann P.* (eds.) Change and quality in human service work. Munich: Hampp Publishers, 2005.
 74. *Sackett D. L., Straus S. E., Richardson W. S., Rosenberg W., Haynes R. B.* Evidence-based medicine: How to practice and teach EBM. New York: Churchill Livingstone, 2000.
 75. *Sagant V., Shaw M.* International report on crime prevention and community safety: trends and perspectives. International Centre for the Prevention of Crime (ICPC), 2010.
 76. *Sakalauskas G.* Šiuolaikinės baudžiamosios politikos Lietuvoje bruožai ir padariniai // Ketvirtis amžiaus tiriant ir reformuojant Lietuvos teisinę sistemą. Recenzuotų straipsnių rinkinys, mokslinis redaktorius P. Ragauskas ir J. Paužaitė-Kulvinskienė. Vilnius: Akademine leidyba, 2016, p. 205–247.
 77. *Savignac J., Dunbar L.* Guide for Selecting an Effective Crime Prevention Program. Public Safety Canada, Ottawa, 2015 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/gd-slctng-ffctv-prgrm/gd-slctng-ffctv-prgrm-en.pdf>>.
 78. *Seltman H.* Experimental Design and Analysis. Carnegie Mellon University, 2012.
 79. *Shepard E.* The Economic Costs of D.A.R.E. LeMoyne College Institute of Industrial Relations, 11-22-01.
 80. *Sherman L. W. et al.* Preventing Crime: What Works, What Doesn't, What's Promising. A Report To The United States Congress Prepared for the National Institute of Justice. Department of Criminology and Criminal Justice University of Maryland, 1997.
 81. *Sherman L. W., Farrington D. P. et al.* (eds.) Evidence-Based Crime Prevention. London, New York: Routledge, 2002.
 82. The Government's Crime Reduction Strategy. Home Office: London, 1999 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.injuryobservatory.net/wp-content/uploads/2012/09/Cross-Strategy-1999-Crime-Reduction-Strategy.doc>>.
 83. The Magenta Book: Guidance Notes for Policy Evaluation and Analysis. London, 2004.
 84. *Thomas G., Pring R.* Evidence-based practice in Education. Maidenhead: Open University Press, 2004.
 85. *Tilley N.* Evaluation and evidence-led crime reduction policy and practice // *Mathews R.*

- and Pitts J. (eds.). *Crime, Disorder and Community Safety*. London: Routledge, 2001, p. 81–97.
86. Tobler N. A. Drug prevention programs can work: Research findings // *Journal of Addictive Diseases*, 1992, no. 11(3), p. 1–28.
87. Tong A. et al. Enhancing transparency in reporting the synthesis of qualitative research: ENTREQ // *BMC Medical Research Methodology*, 2012, No. 12(181), p. 181–190.
88. United Nations Standards and Norms in Crime Prevention. At your finger tips. For a Future without Fear. UNODC, 2002 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/UN_standards_and_norms_in_crime_prevention_at_your_fingertips.pdf>.
89. Welsh B. C., Farrington D. P. Evidence-based crime prevention // *Welsh B. C., Farrington D. P. (Eds.). Preventing Crime: What Works for Children, Offenders, Victims, and Places*. Springer, 2007, p. 1–17.
90. Wiener R. L. Judges' individual differences in sentencing // *Monitor on psychology*, 2008, Vol 39, No. 2, p. 18.
91. Willis K., Homel P. Measuring the performance of drug law enforcement // *Policing*, 2008, Vol 2, No. 3, p. 311–321.
92. Wilson J. (ed). *The Praeger Handbook of Victimology*. Santa Barbara, CA: Praeger, 2009.
93. Wynne T. An Investigation into the Fear of Crime: Is there a Link between the Fear of Crime and the Likelihood of Victimisation? // *Internet Journal of Criminology*, 2008 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.internetjournalofcriminology.com/wynne%20-%20fear%20of%20crime.pdf>>.
94. Юл Дж., Кендэлл М. *Теория статистики*. Москва: Госстатиздат, 1960.

Svetlana Justickaja

IMPLEMENTATION OF EVIDENCE-BASED CRIME PREVENTION POLICY: FOREIGN EXPERIENCE AND THE OPPORTUNITIES FOR ITS ADAPTATION IN LITHUANIA

Summary

The main problem of modern crime prevention in Lithuania and other countries is its inadequate efficiency. The increase of victimological safety of population has become one of the main directions of the national policy, the prevention of crime is given great attention and considerable money, numerous programs are being implemented at the national and local levels. However, due to the lack of effectiveness of all these measures, all these efforts do not have any significant impact on the level of crime. To solve this problem, first of all, it is necessary to control the effectiveness of the proposed and implemented prevention programs, which can be ensured by prevention based on evidence.

In the studio, based on the review and analysis of the prevention in the most developed countries, in the world as a whole and in our country, the trends and problems of creating evidence-based prevention are examined. The first part deals with the theoretical problems of ensuring the effectiveness of the prevention of crimes. In the second part, based on the generalization of scientific publications and the experience of the prevention in the US, Canada, Australia, Scandinavia, Great Britain, the main features of the national system of prevention based on evidence are described. This is primarily the existence of an institution, organization or other center that administers funding for prevention projects and ensures the selection of the most effective projects, monitors the results of their implementation, summarizes experience, disseminates knowledge, and provides methodological assistance in ensuring the effectiveness of prevention measures. In the third part, based on a survey of crime prevention in 192 countries, a broad panorama of the development of evidence-based prevention around the world is given. It is shown that in each country the development of the national crime prevention and its transition to a prevention to a evidence based passes through three regular stages.

The first one is the countries where the mastering of the ideas of prevention (and, above all, the very need to implement such prevention) has just begun. This is the largest group of countries (141 out of 192).

The second is a transitional group-countries in which the need for prevention is already understood and its implementation has begun (implementing prevention projects and at least occasionally assessing their effectiveness). This is 25 countries.

The third group is countries that are oriented towards the application of effective prevention measures. This group includes the most developed countries (USA, Canada, Great Britain, etc.), is discussed in the second part of this studio as well as Chile, Mexico, Argentina, South Africa, etc. It is shown that Lithuania belongs to the second group of countries.

The studio shows that each group of countries faces special problems characteristic of its stage, especially when ensuring the effectiveness of prevention. In particular, it is shown that a significant part of the problems that Lithuania faces today are characteristic of all countries of the second group.

The review of the problems faced by the third countries, the largest of the developed group, makes it possible to foresee the problems that our country will face in the next stage.